

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- ZÁVADA PÁL: Nagyvárad, Berlin (*regényrészlet*) 233
FEKETE VINCE verse 241
MESTERHÁZI MÓNIKA versei 246
SZALAY ZOLTÁN: Agykontroll (*novella*) 248
RÓHRIG ESZTER: Alliance (*novella*) 255
NAGY GERZSON: Öreglány (*novella*) 260
VÖRÖS ISTVÁN versei 264
RÉKAI ANETT versei 267
TOROCZKAY ANDRÁS versei 270
MÉHES KÁROLY versei 273
ANDRÁS LÁSZLÓ – BABICZKY TIBOR versei 275
ALEKSZANDR PUSKIN versei 278
SOPRONI ANDRÁS: Orosz táj, orosz ecsettel (*fordítói utószó*) 281
HALASI ZOLTÁN: A fényruha (*Bevezető a Gyöngyhimnuszhoz*) 282
ISMERETLEN SZÍR SZERZŐ: Gyöngyhimnusz 283

*

- PILINSZKY JÁNOS kiadatlan leveleiből 288
BÍRÓ-BALOGH TAMÁS: Radnóti Miklós és az őszi sör (*Egy reklámversről*) 297
ERICH FRIED: Minden dolog mértéktelensége (*részletek*) 306
WEISS JÁNOS: Fordítói utószó 309

*

- BALAJTHY ÁGNES: Sűrű vidék (*Szálinger Balázs: Al-dunai álom*) 311
SZÉNÁSI ZOLTÁN: A hétköznapiság mélyszerkezete (*Bakos Gyöngyi: Nyolcszáz utca gyalog*) 315
DOMSA ZSÓFIA: „Épp csak a hátukat látjuk” (*Tor Ulven: Türelem*) 320
THOMKA BEÁTA: Szenzuális fikció: Ali Smith prózája (*Ali Smith: Hogy lehetnél mindkettő; Ősz*) 326
GYÜRKY KATALIN: Bach meséi (*Guzel Jahina: A Volga gyermekei*) 330

*

- CSIGI PÉTER: A felkészültség ritkán bosszulja meg magát (*Sz. Koncz István beszélgetése*) 334

2021

MARCIUS

JELENKOR

LXIV. ÉVFOLYAM

3. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

CSUHA ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF, NAGY BOGLÁRKA,
PARTI NAGY LAJOS, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 5940,- Ft, egy évre belföldre: 10 890,- Ft;

a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.

Számlaszámunk: Takarékbank Zrt. 50800111-11164573

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

Z Á V A D A P Á L

Nagyvárad, Berlin

részlet

2

1

Hogy hősünk hátat fordít Nagyváradnak,
ott buzgólkodik máris Lucifer.

– Te mit keresel itt? Tán kértelek, hogy
vezess, vezess...?! – De lám, az ördög is
arra hibáz rá, mint legvonzóbb célra
és helyszínre, amelyre Ádám – nem
véletlenül?, taláalomra? – rábukkan.

– Ha van ma eszme, mely küzdést kíván
és diszharmóniát, mely új erőt szül
és új világot ad, egy ötvözet:
a nacionális szocializmus –
jelenti diadallal Lucifer.

– A szociál...? – Ha nemzeti, csak akkor!
– A náció...? – A náci isteni!

2

Így kérdez Ádám, s így felel az ördög.
– Na és az istenhit? – Hát az passzé! –
Egy villámlás – ez most az Úr – s mennydörgés:
– Lucifer, azt ne hidd, hogy nem hallom!
– Hát pont azért mondom! Tudom, hogy hallod!
A tükröt törd össze, ha sért a kép! –
Lévén bizonyos szint fölött, nem süllyed
bizonyos szint alá. Hallgat az Úr,
de kijelentő módban. Ha én főnök
volnék, kötényem is honnan volna.
Ezt dúdolja, bár mostanában inkább
a Márk-változat lett a kedvence.
Azt, hogy „Imádkozni hamarabb tudtam,
mint beszélni”, szokta idézni is.

3

Harminchétben, ábrándozva, másfélét
olvas Ádám. Lucifert kérdezi:
– A nemzeti szocializmus...? Berlin...?
A lélek ott magában nagy lehet?
– Ki bátor, az velem jöhet. Emlékszel?
A tett halála az okoskodás.
Berlinben ily halálvágy nincs. Tettvágy van
és uralni- meg élniakarás. –
Akkor eldőlt. Nincs már mit fontolgatni,
nem kell senkire várni, s nincs mire.
És hátrahagyhat minden titkot, szégyent.
Mit elmulasztott, jön helyébe más.
– Lucifer, ebben a percben induljunk!
– Nyugtalan szellem! Semmi pihenés?

4

Az ördög ezzel rántja föl a porból
hősünket, s repíti a harmadik
birodalom fővárosába máris.
Úgy, mint a szél, vagy mint a gondolat.
E módszer, amely mesefilmbe illik,
áthidalja, hogy vasútvonalról,
menetrendekről-időkről essen szó.
Kimaradhat az összes állomás,
akárhány szemrevaló esne útba,
nincs útitárs (a poggyászkérdést is
nyugodtan zárójelbe lehet tenni).
Kering kettejünkkel a gondolat
a berlini égben kicsit, majd lassan
a földre száll Ádámmal Lucifer.

5

Magunk is ráközelítünk Berlinre,
s nem fogsz tán, olvasóm, csodálkozni
angyalaink – Orsi, Lenke és Charlie –
kiválasztott megfigyelőhelyén:

A nagy porosz diadaloszlop csúcsán,
az isteni győztes, Gold Elzike
aranyszárnyára csücsülve vizsgálják,
milyen Berlin fölött az ég. S a föld
Ádám szerencsés landolása közben,
első tétova léptei alatt.

Míg átsétál a parkon, s pompás autók,
ormótlan szekrényű teherkocsik
meg oldalkocsis motorkerékpárok
közt járdára kell menekülnie...

6

Hősöm illően hosszú pillantást vet
a porig mégsem égett Reichstagra,
s a Brandenburgi kapu felé indul.
Dombormű-képregényeket olvas,
Heraklész tetteit folytatásokban,
s Unter den Linden keletre tekint.
De mint a moziban lesi, hová tűnt
egy árnyas sétatány, két dús hársfasor...
Helyette hófehér sztélé-erdő négy
oszlop-alakzatban a járdákon
s a zsenge faskola-csemeték közt.
Ünnep van feszít, melynek hódol a dísz,
s mindegyik sztéléoszlop csúcsán egy smukk:
horogkereszt vagy birodalmi sas.

7

Elképzelem, milyen lehet a hársak
alatt sétálni, s eljut Nagy Frigyes
(der Alte Fritz) király, hadvezér, költő
s fuvolaművész lovasszobrához.
A monumentalitás megigéző.
Ádám a Vilmos császár-emlékmű
látván ájuldozik. Lovak, fetrengő
oroszlánok, félpucér római
centuriók és harcikocsihajtók.
Narancssárga Merci a Schloss előtt.
A nyeregben, a csúcson a császár ül.
Lova kantárját lenge tunikás,
kemény mellbimbójú, sudár nemtője
fogja marokra, vállán pálmaág.

8

Hősünk az Alexanderplatzon lassan engedi át magán a lüktetést.
Fehérruhás, kesztyűs rendőr vezényli a roppant hangyabolyt. A magasban átrobog egy vonat, mögötte karcsú, hegyes ceruza formájú torony.
Banánárus-ekhósszekér „Együnk több gyümölcsöt!” buzdító felirattal.
Ádám később nyilvános távbeszélőn fölhív egy ismerőst, s ő estére a Weisz-féle magyar csárdába hívja.
Olcsó szállást, jótanácsot s néhány segítőkész barátot ajánl máris.
De sajnós még csupán magyarokat.

9

A Collegium Hungaricumnál nincs is tán jobban fekvő intézet, hisz a Herz-kastély kertjén keresztül látni a múzeumokat – kitűnő hely.
Ádám haverkodik a könyvtárossal, új bölcselőket olvas németül, ismerkedik, de igyekszik kerülni a véndiákok csetepatéit.
Egyiknek Turul-bajtársak fizetnek ösztöndíjat, másoknak meg zsidók.
Emlegetnek adománygyűjtő bálát, hol csont is törött, sérült koponya, hasfalakon siklottak át a pengék, de mára békét forszíroznak csak.

10

A könyvtáros, Raposka Kárli kedvenc pletykái szerint régebben itt nagy keletje volt az elferdültségeknek.
– Az ilyen párok leplezetlenül jártak az utcán meg az intézetben.
De amióta kitudódott, hogy az SA a fiúszerelem fészke, melyet ezért az SS kiirtott, ez roppant tiltott gyümölcsé vált immár. –
Bizony igencsak ügyelnie kell a berlini diákegyesületnek – midőn az echte magyar kultúrát szent missziójaként ápolja hűen –, hogy buzgólkodásán ne essen folt.

11

Raposka Kárli bálelnökként és mint
államtitkárnékat táncoltató,
csinos kis dzsigoló is jól beválik.
De azt pusmogják fess háta mögött,
hogy mint a magyar intézet friss húsát
nem vehették föl csak Heinrich Becker
kultuszminiszter jóváhagyásával.
Aki viszont sokkal szívesebben
lát férfiakat benső házatáján,
ahol a leginkább ragaszkodik
e rábólintási szokásjogához.
Ám azt, hogy Becker kádere volna,
a vezértáncos nevetve tagadja:
– Hagyjál, Ádám, nem vagyok anormál!

12

Hősünk lila berlini noteszébe
jegyezte be Weisz Hugó csárdáját.
A cím: Kommandantenstraße 28.
– Hangsúlyosan magyar-csalogató –
ironizál, s közben paprikáscsirkét
zabál Ernő, a régi jóbarát,
ifjabbik unokabátyja Évának.
Most épp átutazóban van csupán
Berlinben, mert egészen tűrhetetlen
ma már a helyzet őszerinte itt.
De minthogy Ádám ezzel nem ért egyet,
sőt, egy kicsit még lelkesedik is
a nácikért, így Ernő nem hajlandó
ezt hallgatni tovább, és elrohan.

13

Ha volna kinek, Ádám megírná azt,
hogy milyen itt a kultúrmisszió
egy echte magyar népizenekarral.
– Egy-két magyar cigány s héber zsvány
a Weisz-féle berlini mulatóból:
kuplé, nóta meg cukros operett,
zsidóhumor, jiddis kabaréviccek.
S a véndiákok elmesélik azt,
mikor egy árjaküllemű bájgúnár,
egy birodalmi Bundführer táncolt
a kosfejű és jelentékeny orrú
Jungreisszel, akinek a profilja
egy virtigli Stürmer-gúnyrajzhoz méltó.
Na ja, azok a régi szép idők!

14

– Évám, gyakran kapom rajta magam, hogy
neked mesélek magamban. De mért
ne írhatnék levelet is, gondoltam.
Remélem, nem bánod, és válaszolsz.
A levélbélyegárus masináról
jutottál eszembe, nyolc pfenniget
kell bedobni, egy kurlit megtekerni,
s már nyalhatjuk is borítékunkra.
Most röviden: Elveszve nem vagyok, mert
sok kedves ismerős segít. De tán
túlságos is körülöttem a nyüzsgés,
elmélyültebben kéne tanulnom.
A filozófia tetszik újabban,
s a németekkel közös sörözés.

15

Ádám eljár meghallgatni Heidegger
Nietzsche-előadásait, melyek
őt annak ellenére nyűgözik le,
hogy porba tiporják a náciakat.
Akiiktől ő titkon sokat remélt, és
nem is hiába, folyton győztek is.
A filozófus állítólag óvta
birodalmát a náci eszméktől,
s mint rektor, csupán taktikából tett pár
gesztust, látszólag engedett nekik.
Ádám meg lelkesedik – a sörkertben
csakúgy, mint a Humboldt egyetemen –
a nemzeti szocializmusért is,
az egzisztencializmusért is.

16

– Egy Flamm nevű, Pestről jött, magát német
öntudatúnak valló kis költő
arról beszélt, mennyire szabaddá vált
Berlinben. Egycsapásra mentesült
otthon besulykolt normáktól, hogy majd itt
nagy levegőjű tágasság nyíljon
meg előtte. Kiállsz a Wannsee-partra,
metsző szélbe, mondja, és bőrdíig
hatol a tudat, az, hogy nem vagy rab. Az,
hogy vágyhatsz több szabályozatlanra,
szédítő varázslatosra és örült
szabadossággal megfertőződött
észjárásra, sőt vakmerően merhetsz
kívánni még akár ördögöt is.

17

– Különbség köztünk persze, hogy ő mindezt
a lelkesültségét megtetézi
egy nagynémet közösség fátumával.
Amellyel ő mint magyar sváb totál
azonosul – az erdélyi szásszal, tót
cipszerrel, cseh Szudéta-némettel
és osztrákkal közösen –, német nyelven.
De hát én is beszélek németül!
Ha úgy esne, velük is érezhetnék
egy román-magyar-zsidó-szász vidék
küldötteként, közös fővárosunkban.
De Flamm szerint a német több, mondjuk
egy tótnál, s nem kéne, hogy ugyanabban
a mondatban legyen a zsidóval.

18

Ádám szívesen kószál a városban.
A Dómnál pillantással exponál,
s az elképzelt fotón két teherautót,
négy BMW-t, öt kerékpárt, három
motort és húsz gyalogost számol össze.
Magát vajon beleszámolja-e?
Az állatkertnél a legfölkapottabb
kerthelyiség előtt – benn zene szól,
táncolnak is – tömeg verődik össze
szombat esténként. Szombat van ma is.
S ő most is egy Évára hasonlító
hölgyet kezdett követni, így jutott
ide. Ám megszólítani nincs mersze.
Jön a lány társasága, beviszik.

19

Hősöm előadást tart egy sörkertben:
– Nos, Martin Heidegger... Ő az, aki
betér a fenomenológiába,
hogymajd kritika tárgyává tegye.
Mint szubjektív idealista ő lesz
az egzisztencializmus atyja.
– Na és az micsoda? – értetlenkednek,
s hogy mi dolga egy ilyen atyának.
– Fogalmakat alkot, ilyesfélétet:
a „lét”, a „létező” és a „semmi”.
Ezek a legfontosabb problémái.
Bár nem tudjuk, hogy mit jelent a „lét”,
de kérdezzünk rá, s máris ott találjuk
magunkat a „van” megértésében.

20

Habár most németül kerül sor erre
a fejtegetésre, de hát mégis
a magyar Flamm Johanna mond pár jó szót.
Pedig még németek is hallgatták...
Egy-két művész, újságírók, tudósok
voltak az asztalnál még távolabb.
Főleg egy Ferdinand Luzzi nevűnek
tetszett a filozofáló Ádám,
mellé is ült, kikérdezte, honnan jött,
mi érdekli, s hogy van-e munkája.
Ő képeket alkot. – De nem mint festő...
Mert mozgóképeket. Operatőr
vagyok. – Ismerős nekem valahonnan,
találkoztunk mi már? – kérdi Ádám.

21

Vasárnap kirándult a Wannsee-partra
a metsző szelet telibe kapni.
A strandon egyszer csak megindult egy kék
csíkos vászonkabin – emberlábbon
és vállon hordható. A tóban mégsem
fürdött senki, Ádám megborzongott.
Sétáján hátrahőkölt, megpillantva
a Kleist-féle páros öngyilkosság
emlékkövét. Később áthajózott még
a túloldalra, sült halat evett,
s addig mászkált, míg egy sorompónál meg
nem állították. Nem tudta, hogy ez
a biztonsági szolgálat villája.
De ott – s a tóparton is – szélcsend volt.

Olasz módra

I. ŐSZ

1

Szokatlan pozícióban, fejjel a bejárati ajtó felé fordulva, féloldalt fekiúdt az ágyon. Talán, hogy lássa az utcára, főútra néző ablakot, érezze a mozgást, hogy van élet, a Mindenség működik, jönnek-mennek az emberek, a szekerek, a biciklik, az autók, és hogy fél szemmel a lenémított televíziót is követhesse, ha valamelyik régi filmjét vagy kedvenc műsorát adnák... Még soha nem éreztem ennyire kiszolgáltatottnak, pizsamában, fehér, pipaszár lábakkal, falfehér arccal, borostásan, szája szélén fehéres habbal; tekintetében rebbenő halálfélelem. Egy doboz nagyon erős multivitamin vittem, teljes hónapnyi adagot...

Három hét múlva jött az üzenet. Egy hétnyi lett volna már csak hátra a vitaminból.

2

Legutoljára nyár elején láttam. A kertben, kedvenc helyén, ahol nyugdíjas napjai jó részét töltötte: ásott, kapált, kaszált; ültetett, gondozott, betakarított. Csak akkor ment be „a házba”, amikor valamilyen sorozata következett, a háromszázvalahányadik rész a Szulejmánból vagy valamelyik dél-amerikai szappanoperából, esetleg valami könnyed, szórakoztató műsor. Amikor a kapu előtt lefékeztem, szóltak, szőcsantival baj van, fekszik, gyengélkedik. Napközben ágyban lenni, lefeküdni nem szokott, esetleg a tévé

előtt, a székben el-elszunyókált kicsit; tett-vett, jött-ment mindig, s ha épp nem kertészkedett, akkor fát vágott, mosott, főzött, takarított, s a „bótba” ment naponta kétszer-háromszor is; valami mindig kellett. Rányitottam a kapujára, de be volt zárva. Dolgom volt, lekaszálni a fűvet a kertben, egyebek. Az udvaron voltam, amikor a tornácra kivonszolva magát, átkiáltott.

3

Szerettem vele beszélgetni; higgadt, okos, tájékozott, a világ dolgairól tudó ember volt, akihez naponta jártak a falusiak, szomszédok, rokonok, ismerősök ügyes-bajos dolgaikkal, vagy csak virágnézőbe. Nyugdíjazása előtt több mint negyven évig ingázott a harminchat kilométerre levő megyeszékhelyre; reggel ötkor kelt, délután ötre ért haza. Utána még estig és a hétvégeken a kertben, az udvaron tett-vett; vasárnap délelőtt templom, a komáival egy-egy féldeci, „tuggya, csak abból a műanyag poharásból”; ebéd, szieszta, tévé. Nem nőiült meg, élettársa sem volt soha. De a látogatói többsége a falu asszonyaiból állt; csodájára jártak a virágainak, kértek az oltásokból, fűszernövényeiből; egy-egy csokornyí kapor, csombor, leostyán, tárkony – tudták – mindig kerül, és ha sokszor morgolódva is, „ezt ti is meg tudátok termesztetni”, azért mindig adott.

II. NYÁR

4

Közös kutunk volt a két telek között, középen régi, ásott kút, nagy kövekkel kirakva; még az ő apja és az előző lakó, Pál Ignác füvesember apja ásatta. Amióta odakerültünk a faluba, az övével szomszédos házba, bő tizenöt évvel ezelőtt, a hétvégeket, majd a vakációs tavaszokon-nyarakon időnk jó részét ott töltöttük. A kútnál találkoztunk leggyakrabban, amikor vízért jött, naponta többször is!, s ha éppen át nem hívtuk enni, kávézni, beszélgetni, általában ennek a

*mélyébe bámultunk, ő túlról, én erről az oldalról
könyökölve szembe egymással. Sokszor órákat is
tartott egy-egy beszélgetésünk; nehezen lehetett
abbahagyni; ha esett, ha fújt, ha nap sütött, nem
számított, a kút eresze jobbról-balról megvédett;
itt is sötétedett ránk nemegyszer, amikor hirtelen
észbe kapott, hogy jaj, már rég megkezdődött a
szériálja, sorozata, az elejét tán el is szalasztotta.*

5

*Habár ő soha nem ivott, vagy csak nagyon ritkán,
akkor is csak keveset, bort szinte semmit, inkább
töményt, az általa kevert „tutti-fruttit”, ahogy
nevezte a feketén beszerezett, kilencvenhat
fokos szeszből készült, többféle gyümölcsön,
epren, málnán, meggyen, áfonyán érlelt saját
italkülönlegességét (ezt töltötte általában a
vendégeinek is), a legelső alkalommal kivételt
tett, és itt, együtt koccintgattunk el egy palack
szülinapi bort, nem sokkal odaköltözésünk után.*

6

*Nemcsak a politika érdekelte, hanem minden,
ami a látókörébe került, az irodalom is, bár egy
kicsit sajnálta, hogy az utóbbi időben ennyire
rákapott a tévére: a gombák, gyógynövények,
csillagászat, orvoslás. Gyerekkorában olvasta
a teljes Mikszáthot, Jókait, és havonta kiolvasta
a folyóiratot, amit rendszeresen szállítottam neki;
be is számolt mindig, hogy mi volt, ami tetszett,
mi az, amit értett, vagy nem, amit kifogásolt, „az
mitől volt vers, Vince úr?”; és elolvasta azokat
a könyveket is, amelyeket kapott, legutoljára a
friss Kossuth-díjas íróét, akinek az élményért,
„mintha az én életem volna, az én családomról
szólna” egy liter szilvapálinkát küldött ajándékba
(„egy kicsi cukor is van benne, mondja meg neki,
nem teljesen tiszta, de eredeti, én főztem”).*

III. TAVASZ

7

Harminckilenc évesen, ott a kút mellett, bortól kicsit euforikus állapotban, ő lett apám helyett az apám, az apapótlék; gyerekeimnek nagyapjuk helyett is a nagyapjuk, aki úgy tudott beszélni velük, akárcsak a felnőttekkel, partnerként, mert annak tekintette őket. Úgy is vitatkozott, érvekkkel; és úgy is, mintha az élete múltna egy-egy ilyen vitán a Cartoon Network kockafejű, beszélő embereitől (micsoda hülyeség!), a Csillag születik „sztárjaiig”, vagy a minden déli kívánság-műsorok dalosaiig: „úgy unom ezt a sok kenternáló vénasszonyt, mé’ nem tesznek oda fiatalokat”, akár a kábeltévés társaság három hónapig tartó, bebetűt „pornókjáig”, „tedd csak a harminchatosra, míg Anna jönne, mondja Dénes komám minden este, amikor a tejet hozzák; de mondja meg nekem, Vince úr, hogy ez a sok mocsokság, hogy még ott es megnyalják egymásnak, ez mind megvan valójába’, vagy csak béaggyák ide nekünk, hogy mi jó dolgunkba’ azt nézzük?”

8

De nemcsak apapótlék, hanem minden volt. Esti beszélgetésünk után reggel a kútkáván várt a friss tojás. Szintén a kútkáván várta őt, amikor mentünk, a gyümölcs, ilyen-olyan finomságok, édesség, sütemény, csoki, és ebédkor, estebédkor mindig a meleg étel. Ez volt a mi üzenőpolcunk. Vagy az ajtókilincs, ahová, ha épp nem volt otthon, szatyorban felakasztottunk ezt-azt, ha jön, akkor ott találja. Kulcsa volt a kapunkhoz, és élete legutolsó éveig, amíg el nem nehezedett a teste, hallása meg nem romlott, rendszeresen be is járt, mint egy gondnok. S ha valami baj történt, villám csapott a csűrbe például, hívatott, baj van, Vince úr.

9

(Leszoktatni erről a vinceurazásról soha nem tudtam, pedig próbálkoztam nemegyszer.) Nagy, bütykös ujjaival még egy alkalommal a lerobbant Daciánkat

is megjavította az udvaron; „hát miért dolgoztam én ennyi évet a buszosoknál, Szeredában, ha még egy ennyit sem tudnék megcsinálni”, szabadkozott...

IV. TÉL

10

Nyolcszáz kilométerre a falutól, attól a kápolna melletti dombtól, ahová pár nap múlva őt is kiviszik, ért a hír. Ebéd közben, azon a téren, ahová nagyon szeretett volna eljutni életében legalább egyszer, de soha nem sikerült. Csak a tévéből látta, a könyvekből olvasta. „Ha egyszer én ott megjárhattam volna magamat, nem most, amikor jóval fiatalabb voltam! Amikor még menni tudtam volna, nem lehetett. Most meg hogyan? De azt az épületet, ha látom, a szívem mindig gyorsabban ver, ha hiszi, ha nem...”

11

Hazafelé megállok az újságárusnál. Nem a napi- meg hetilapokat, nem a folyóiratokat nézem. A keresztretjvényfüzetekre esik a tekintetem. Olasz módra, azokat szerette a leginkább. A teljesen üres négyzethálósakat. Tulajdonképpen a legnehezebb típust, ahol a számozást és a fekete kockákat neki kellett kitalálnia. Mint az életét is, eddig!, amit élt: ezt a Teljes életet. Innen vittem neki mindig, „az olcsókat válassza, a tavalyiakat, vagy a még régebbieket, azok nekem jók”.

12

Állok a pult előtt most is, mint annyiszor, amikor hazautazás előtt neki válogattam, és úgy teszek, mintha tényleg utazhatnék, és nem kellene tizennégy napos „carantinában” töltenem a következő időt; úgy teszek, mintha haza, mintha volna még, hova, mintha lenne otthon még; lapozok, és nézem a teljes oldalnyi fehér négyzeteket, csupa vízszintes és függőleges üresség. Csupa fehér. Vagy csupa fekete? Fekete-fehér. Fehér-fekete. Vízszintes. Függőleges. A falu. A ház. A kút. A kert. Az úgyások hosszanti és keresztcsíkjai. A hátsó udvar, az első udvar. A kéményének a füstje. A domb. A kápolna. Az Isten háza. Nappal. Éjszaka. És üres minden. Üres –

Vázlatok

*Egy Esprit feliratú piros szatyorban
leadtam a hamvasztásra szánt két lepedőt
családunk szellemében tisztán, vasalatlanul.*

*

*A döbrent embereknek, akik azt mondják,
de hát még pár hete is beszéltem veled,
mondhatnám, hogy ez nem érv, én magam
vittelek a kórházba, és nem volt szó semmiről –*

*

*Mikor a fekete ruhákat válogattam
a divatos üzletben, annyira
nem az öröm sült rólam,
hogy a biztonsági őr azonnal,
jelentőségteljesen megállt mögöttem,
ahogy minden látható nyomor
nyomába szegődni szoktak.*

*

*Ha hirtelen nem lehet betolni a konyhaszékét,
az azt jelenti, hogy ősz van, ott a macska, és
már majdnem egy éve nem vagy itt.*

*

*Eleinte mindig sebek voltak
a kezemen. A krumplihámozó
pont merőleges az enyémre.
A sütő megégetett. Valami hülye
helyen is egy horzsolás. Másnap
derült ki, ugyanazzal a lenti
fiókkal, ugyanaz a mozdulat.*

*

*A földön feküdtél egy kupacban. Felemeltelek,
és bevittelek valamilyen ágyba. Ezek szerint
álmodok rólad. Mert persze felébredtem.*

Aztán mégis ott álltál egy uszoda kabinja előtt
kék mintás ruhában inkább, mint fürdőruhában,
és mosolyogtál. De hát akkor? Az előbb nem volt
igaz? A vége ugyanaz.

*

Mikor meghaltál, összezuhantak az évek.
Megígértem neked, hogy mindenkire vigyázunk.
Túlélni apámat. Élni még majdnem egy egész
kutyányit, négyötöd macskányit. Hol és hogyan:
túl sok kérdés. Két helyen seholse lakni.
És neked? Fogalmam sincs, hol nem vagy.
A műtét után növekvő, ismeretlen fájdalom,
másnap kiütött, akkor gépek, végre érzéstelenítés.
A tudatod tiszta volt. Akkor mondtuk ezt, hogy
vigyázunk, hiszen még akkor is az épületre
gondoltál: tartóoszlopa. Te sem érthetted, hogy
ennyi volt, soha többé semmit nem tudsz meg
senkiről, nem szeretheted a hozzád tartozókat.
Nem viheted a terheket – még mindig inkább,
mint más, mint mi. Hát most mi, huszonegy
hónapja. Begyakoroltuk, milyen volt neked.
Vagy milyen volt a neheze, a vége.
Nem tudnád elképzelni, hogy egyediül maradsz.
Ezt mondtad régen. Nem kellett: leépiülni se,
se hosszan, ép ésszel kiszolgáltatva lenni másnak.
Mikor a kórházba mentél, átmenetileg
odaköltöztem segíteni. Kinyílt egy zárójel,
nekem. Aztán nem jöttél haza.

*

Megértették, hogy elmész, nem örültek.
Érezték az izgalmat, jövés-menést.
Kimaradt egy séta, késett a vacsora.
Aztán a sokkal rosszabb várakozást,
idegességet, hallgatást, kései távozást.
A képen az egyik a szék alatt, a másik
az oldalával ér hozzá, fekszenek
nyitott szemmel. És harmadnap is
teljesen jól felfogták. Megszűnt
a várakozás. Aztán az üres ruhák
kórházszága. Túl sok idegen. A képen
a kutya az oldalán, előtte egy játékkutya.

Agykontroll

Tízéves voltam, amikor apám elkezdett az agykontrollal foglalkozni. Nem sokkal előtte bocsátották őt el a kisállat-kereskedésből, és mivel ezzel megszűnt az egyetlen bevételi forrásunk, az anyámnak kellett munkába állnia. Egy ideig nézegette a hirdetések, bekeretezett egyet-egyét, de sokáig nem ment el egyetlen interjúra sem. Az apám mindig azt mondogatta korábban, hogy az anyámnak soha nem kell majd dolgoznia, mert a betevő biztosítása a családapa dolga, és az anyámnak vigyáznia kell a szépségére. Az anyám talán arra várt most is, hogy ezt megismételje, elkobozza tőle az újságokat, és kijelentse, hogy a család jövője szilárd alapokon nyugszik, ő csak törődjön a szépségével. Hetek múltán végül állást vállalt egy fővárosi vendéglőben, volt valami rendes neve is, de odahaza csak úgy emlegettük a helyet, Libavacsora. Úgy tűnt, mindenki elégedett ezzel a megoldással, amibe csak az zavart be, hogy megérkezett Vadnai Elemér.

Azzal kezdődött, hogy szombat délelőttönként az apám eljárt az egyik vendéglőbe, ahol „az emberi lélek rejtelseiről” szóló előadásokat tartott egy férfi, akiről annyit lehetett tudni, hogy magyarországi kutató és üzletember, és szép szabatos beszédével ámulatba ejtett mindenkit a kisvárosban. Úgy mondták, olyan magyarosan tudja kifejezni magát. Részletes kérdőívet töltetett ki az előadások résztvevőivel, amelyben csupa vicces dologra kellett válaszolni, mint például hogy félünk-e a bohócoktól, szoktunk-e varangyokkal álmodni, vagy hogy kinek szurkolunk a *Tom és Jerry*ben. Vadnai Elemér, mert így hívták ezt a kortalan arcú férfit, kissé kopott, mégis elegánsnak tűnő zakóban állt ki az emberek elé hétről hétre, és egy-két előadásra apám engem is magával vitt. Vadnai engem göndör hajával és szenvedélyes gesztikulációjával kicsit Friderikusz Sándorra emlékeztetett, de ezt nem mertem elárulni az apámnak, mert ő nagy lelkesedéssel beszélt róla, míg Friderikuszt olcsó pojácának tartotta. Vadnai előadásaiból nem sokat értettem, de valami olyasmiről beszélt, hogy eljött az ideje az elménk felszabadításának, mert hiába ismerjük már a tengerek mélyét és a távoli galaxisokat, hiába látunk el az óriásteleszkópokkal sok fényévnyi távolságra, a saját agyunkról vajmi keveset tudunk. Legalábbis eddig így volt, de az ő vadonatúj, Indiából és Kínából származó módszerei mindent megváltoztatnak.

Olyan idők voltak ezek, amikor sokat beszéltek a változásról. Az apám is a változások híve volt, részt vett a Független Magyar Kezdeményezés helyi szervezetének megalapításában, és mindig egyszerre végtelenül büszkén és végtelenül sértődötten beszélt róla, hogyan szorították őt ki a politikából az első szabad választások előtt. Tízéves koromban már pontosan tudtam, hogy a magyarok megelőzték a forradalommal a szlovákokat, mármint a szlovákiai magyarok, mert az FMK már egy nappal a prágai diáktüntetések után megalakult Vágsellyén, valami szülinapi buliban, amikor a szlovákok még nem tértek maguk-

hoz a döbbenetből, hogy itt most tényleg eljöhet az a bizonyos változás. Az apám politikai karrierje azoknak a helyi potentátoknak köszönhetően bukott meg, akik elég gyorsan átnyargaltak a kommunistáktól az FMK-ba, és a tapasztalataikkal kérkedve kinyomtak minden újoncot. Az apám ezek után felhagyott minden közéleti tevékenységével, visszavonult otthoni magányába, és sokat bújt azokat az elnyútt, régi könyveit, amelyeket évekkal azelőtt kölcsönzött ki a városi könyvtárból, és elfelejtette őket visszavinni. Szerencsére a forradalom után a könyvtári tartozások jegyzékét is törölték. Az apám ekkor vállalt munkát az újonnan nyílt helyi kisállat-kereskedésben, ahol egészen tűrhetően megfizették, úgyhogy anyámnak tényleg nem kellett állást vállalnia, csak a szabadidejében varrogatott egy kis mellékesért. Az apám azt mondogatta, sokat tanul a ketrecbe zárt kis állatkáktól, mert azok nem tudnak hazudni. Minden érzelmük igaz, és ha belenézünk a szemükbe, lelátni egyenesen a lelkükig. Ezeknek az állatkáknak ugyanis van lelkük, bárki bármit állítson is, mert vannak érzelmeik, és a szeretetük és ragaszkodásuk igazabb, mint sok emberé. Az apám azt mondta, mindegyik kisállatával bensőséges kapcsolatot ápol, és miután valaki megvásárolja őket, távolról is érzi az állatkák lelki rezdüléseit. Érzi, hogy boldogok-e az új gazdájuknál.

Én is szerettem a kisállat-kereskedésbe járni, jobban, mint Vadnai Elemér előadásaira. Abban az apámnak teljesen igaza volt, hogy a kisállatok tekintete sok emberénél őszintébb; a Vadnai Elemérénél például mindenképpen.

Azután kezdett látogatni bennünket, hogy az anyám egyre több időt töltött Pozsonyban a Libavacsorában. Eleinte csak hétköznap kellett mennie, de ahogy beindult az őszi szezón, már hétvégén is hívták, és ő azt mondogatta, ez jó jel, mert ezek szerint megbíznak benne. Az apám elgondolkodva bólogatott, és kijelentette, meghívta hozzánk Elemért szombatra, és sajnálja, hogy az anyám nem találkozhat vele. Előbb-utóbb találkozniuk kell, mert ez az Elemér hihetetlenül bölcs ember, és nagy dolog, hogy személyesen ellátogat hozzánk. Az anyám közömbösen reagált, vagy talán nem is reagált sehogy, engem pedig természetesen senki nem kérdezett.

Vadnai, akit nekem Elemér bácsinak kellett szólítanom, nagy hangon magyarázott a nappalinkban, mintha itt is előadást tartana. Úgy irányította apámat, mint egy önelégült karmester. Amikor lazább mozdulatot tett, akkor apám halványan felnevetett, amikor ugyanezt gyorsabban megismételte, apám harsogó hahotázásban tört ki. Megtorpanására apám is megkomolyodott, és szinte bémultan nézett maga elé. Most sem értettem túl sokat abból, amiket Vadnai mondott, csak foszlányokat csíptem el, sokat beszélt egy bizonyos Jungról, akit ő forradalmian újszerűen értelmezett, mert szerinte ez a Jung túlságosan szigorú keretek közé szorította az elménket, és ő, Vadnai, újra megvizsgálta azokat a keleti tanokat, amelyekből Jung merített, és rájött, hogy a svájci mester sok ponton primitív félrefordítások csapdájába sétált bele. Így aztán Vadnai rámutatott, hogy a szimbólumok korántsem annyira fontosak, ahogy azt Jung gondolta, mert sokkal fontosabb, hogy kiszabadítsuk a tudatunkat a szimbólumok szorításából, és ha ez sikerül, már nem a szimbólumok fogják irányítani az elménket, hanem az elménk fogja uralni a szimbólumokat. Az apám megigézve bólogatott, és töltött Elemér bácsinak még egy pohárka Unicumot.

Vadnai kizárólag Unicumot ivott, amit nálunk nem lehetett kapni, ezért apám volt főnökén, a kisállat-kereskedés tulaján keresztül szerezte be, akinek a fia az ELTE-re járt pszichológia szakra, hetente-kéthetente látogatott haza, és ő szállította apámnak az italt. Hétfőként az egész lakás gyomorkeserűszagtól bűzlött, és amikor tehettem, elsétáltam a kisállat-kereskedés felé, hogy jó mélyen magamba szívjam az onnan kiszűrődő hörcsögszagot, ami a régi apámra emlékeztetett.

Vadnai könyvekkel, magnókazettákkal és VHS-ekkel halmozta el az apámat, aki hétfőként kölcsönkérte a szomszédék videóját, nehogy a Vadnai azt higgye, nekünk nincs, és miután a Vadnai elment, az apám egész este a videóműsorokat bámulta, amelyekben lassú, furcsa zenére mély hangú próféták magyaráztak hosszasan és álmosítóan az elme működéséről. Az apám azt mondta, Elemér bácsi nagy dolgokat tanít neki, és mindennek hamarosan mi is hasznát vehetjük, és fel kell rá készülnünk, hogy a jövő semmiben sem fog hasonlítani erre az ostoba és vaksi jelenre, amiben most élünk.

Az apám már akkor is Vadnai kazettáit hallgatta, amikor az anyám otthon volt, és nem érdeklődött, mi volt a Libavacsorában, pedig az anyám néha belekezdett egy-egy történetbe, de mindig félbe kellett őket szakítania, mert az apám sugárzó arccal kezdett Vadnairól és az ő tanairól beszélni. Meg kell ismerkedniük, győzködte az anyámat, és győzködte, hogy vegyen ki pár nap szabadságot a hétfőre, és menjenek el Vadnaival egy turnéra, Komárom, Újvár, Párkány, Ipolyság, minden fontosabb városkában lefoglalta már a helyszínt, és elviszi őket a vadonatúj furgonjában. Az anyám visszautasította, most van a főszezon, ha most szabadságot kérne, egyrészt ugrana egy rakás borralaló, másrészt megrendülne benne a főnökei bizalma. Ezzel a témát lezárták, de a feszültség ott remegett a konyhaasztal fölött.

Az valahogy sosem merült fel, hogy az anyámat meglátogassuk a Libavacsorában, pedig én szívesen mentem volna, mert mindig olyan megkapóan beszélt róla. Nem is annyira magáról a vendéglőről, hanem a környezetéről. A belvárosban volt, a Komenský Egyetem mellett, amelynek az épületét már én is ismerem, fel-feltűnt a Markíza híradójában, volt valami vonzó az ormótlanságában, és a színe olyan volt, mintha homokkőből építették volna. A főépület mellett, közelebb a Dunához, állt egy másik, amelynek lágy kék színűek voltak a falai, és ez törékenyebbé, légiesebbé tette, és az anyám azt szokta mondani, néha e körül az épület körül sétál, nézegeti az Öreg hidat, és a Dunát, ahogy a sodrása megtörik a híd betonpilléerein. A legszebben viszont egy másik épületről beszélt – ahogy tovább sétált a Duna-parton, ott állt a Szlovák Nemzeti Múzeum palotája, és ezt a palotát egy magas oszlopon álló kőoroszlán őrizte, és amikor több ideje volt, felült a rakparti sétány kőmellvédjére, és ennek az oroszlánnak a tekintetét fűrkészte. Azt már csak én tettem hozzá magamban, hogy azt az őszinteséget kereste a kőoroszlán tekintetében, amelyről az apám beszélni szokott, amíg a kisállat-kereskedésben dolgozott. Azt mondta az anyám, kissé otromba talán ez az épület, a múzeumé, ő mégis fenségesnek látja, mert olyan letisztult, nincs benne semmi hókuszpókusz, és mintha az ő gondolatait is megtisztítaná, mindig úgy érzi ezekről a sétákról visszatérve, hogy a gondolatai kristálytiszták, és hogy rend van a fejében.

Próbáltam magam elé képzelni ezt az épületet, és azt gyanítottam, az apám is ezzel próbálkozik azokon a hosszú meditációkon, amelyeket a hálóba bezárkóztva folytatott, Vadnai komor kazettáit hallgatva.

Vadnai persze üzletember is volt, és az egyik szombati látogatása során, amely olyan hosszúra nyúlt, hogy már a második üveg Unicumnak is csak az alján lötyögött valami, felvetette, hogy az apámnak be kellene társulnia hozzá. Elég sokat tud már ahhoz, hogy újabb embereket győzzenek meg, akik aztán megint újabbakat toborozhatnak, és így ezek a forradalmi gondolatok végre eljuthatnak a szélesebb tömegekhez is. Igazi forradalmat ugyanis csak így lehet véghezvinni, és erre apám nagyokat bólogatott, egy veterán forradalmár tapasztalatával. Vadnai azt mondta, ő már kész vagyont áldozott az ügyre, hogy a legeldugottabb magyarlakta területekre is eljuttassa ezt a tudást, és úgy érzi, a szlovákiai magyarok azért is különösen alkalmasak arra, hogy a körükben terjesszék a tant, mert modernebbek az összes többi magyar közösségnél. Komenský és Masaryk hatása nem múlt el nyomtalanul ezeken a végeken, kiabálta Vadnai, és már szétterült a kanapénkon, de még mutogatott apámnak, hogy nyugodtan töltsön neki. Nekik modernül gondolkodó hallgatókra van szükségük, ordította Vadnai, olyanokra, mint az apám vagy mint ez a gyerek, mutatott felém, aki ott álltam a nappali ajtajában, és Vadnai intett, hogy menjek közelebb nyugodtan, nem harap ő, hadd simogassa meg a buksimat, de én nem léptem közelebb, és amikor fel akart állni, hogy odalépjen hozzám, visszazuhant a kanapéra, a lábai az égnek meredtek, és furcsa horkanásokat hallatott. Aznap éjjel ott aludt nálunk, a kanapén, és a hortyogása beszivárgott zűrzavaros álmaimba, amelyekből reggelre csak rossz szájíz és csatakos izzadság maradt.

Az anyám másnap este ért haza, és láttam rajta, hogy érzi Vadnai szagát a házban, de nem tárta ki szélesre az ablakokat, mert hűvös volt az este. Grillcsirkét hozott vacsorára Pozsonyból, és az apám ragaszkodott hozzá, hogy felbontson egy üveg fehérbort mellé, de az anyám nem kért belőle, így az apám egyedül kortyolgatta. Az apám a vacsora végén állt elő a nagy tervvel, hogy kitalálta, hogyan fektesse be a Líbiából megmaradt megtakarítását. Egyéves voltam, amikor az apám félévre kiment Líbiába a barátaival, mert az ottani rezsim akkoriiban barátkozott az ittenivel, és sok kelet-európai vendégmunkást hívtak mindenféle építkezésekre. Többen is kimentek a városunkból, fiatal férfiak, akiknek akkor Líbia volt a fényűző Nyugat, és az apám gyakran elmondta, hogy ezt a házat se építhettük volna fel a líbiaiak nélkül. Úgy is mondta néha, hogy ez a Kadhafi háza, mert így hívták a líbiai elnököt, de az anyám ezt sosem hallotta szívesen, és mindig hozzátette, hogy ő nem akar egy közönséges terroristával osztozni az otthonán. A líbiai pénz egy része azóta a bankban pihent, mert az apám ragaszkodott az elképzeléséhez, hogy jön majd egyszer egy isteni szikra, és úgy fekteti be azt a pénzt, hogy aztán életük végéig lógathatják a lábukat gondtalanul. Most itt a nagy pillanat, mondta a vasárnapi vacsora végén, mert az Elemér felajánlotta, hogy társuljunk be – így mondta, többes számban, mert ő ezt családi biznisznek képzelte. A meglepetést a végére tartogatta, mert kibökte, hogy már volt a bankban, kivette a pénzt, és a következő szombaton Vadnai magával hozza az ügyvédjét, hogy kitöltsék az iratokat. Ezzel véget ér a sanyarúság, mondta az apám, és nem kell többé semelyikünknek sem megalázkod-

nunk olyan helyeken, mint ez a Libavacsora. Az anyám csak hümmögött egyet, és nekifogott mosogatni.

Az üzlet beindult, és Vadnai akkortól már hétköznapi is meg-megjelent, alkoholgőzősen, éhesen-szomjasan, és mentek apámmal valamelyik vendéglőbe, és apám vigyorogva tántorgott haza, ledőlt a tévé elé, és bekapcsolta a videót, mert volt már egy céges videónk, és miután én elvonultam a szobámba, az agykontrollos próféták monoton mormolása helyett fülledt női lihegést hallottam kiszűrődni a nappaliból. Az anyám már esti műszakokat is vállalt, kibérelt egy kis garzont Pozsonyban, és egyre kevesebbet járt haza, volt, hogy egy egész hétig nem mutatkozott. Eleinte még felhívott délutánoként, hogy a suliról érdeklődjön, és karácsonyra hazajött, de a szilvesztert már kettesben töltöttük apámmal, aki este tízkor kidőlt a tévé előtt. Betakartam, és egyedül néztem tovább a *Szeszélyes évszakokat*, amíg az íztelen gyerekpezsgővel eltelve el nem bóbiskoltam én is.

Az apám idegességéből sejtettem, hogy semmi más célja nincs ezzel az egészszel, csak az anyámhoz akar közelebb kerülni. Persze nagyon rossz módszert választott, mint általában. Valahogy ebben rejlett a tehetsége, ebben a félrecsúszottságában. Ahogy mindig tétovázás nélkül, csalhatatlanul mellényúlt.

Olykor majdnem rákérdeztem nála, mit csinál az anyám egyedül a fővárosban, nélkülünk. Aztán rájöttem, ő sem tudja, és éppen ezért ez a kapkodás, ez a fejetlenség, ami teljesen eluralta őt. És nem értettem, akkor miért nem hívja őt egyszerűen fel, és kérdezi meg, hogy hol van, mit csinál, és miért nem jön haza végre. De ezt nem mondhattam el neki, mert soha nem ért rá az efféle gyerekeségekre.

Ha elég ügyesek vagyunk, ez a technika hozzásegít bennünket, hogy mások szemével lássunk, mondta az apám. Egy január végi délután volt, és az apám arra kért, feküdjek le az ágyamra, mert szeretne mutatni valamit. Más szemével látni. Olyan, mintha belebújhatnánk másvalaki bőrébe, és akárhol van a világon, mondjuk Japánban vagy épp egy úrsiklóban kering a Föld körül, mi azt látjuk, amit ő. És ha még türelmesebbek, alázatosabbak és figyelmesebbek vagyunk, folytatta, átvehetjük az irányítást bárki elméje felett, és azt fogja tenni, amit mi diktálunk neki. Ezzel persze nagyon csínján kell bánni, tette hozzá, és nehogy azt gondoljam, olyan ez, mint a filmekben, hogy bárkit úgy irányíthatunk, akár egy robotot. Ez egy finommechanizmus, és azzal, akinek az elméjére rákapcsolódunk, olyan érzéki viszonyban kell lennünk, mint két balett-táncosnak. Azzal bekapcsolta az ágyam mellé készített magnót, és megszólalt az idegesítő, baljós zene, amely a hálóból szokott kiszűrődni a meditációs gyakorlatai során. Most pedig hunyjam le a szemem, mondta, és gondoljak valami szépre, valami barátságosra. Először a kisállat-kereskedésre gondoltam, aztán a Szlovák Nemzeti Múzeumra és az előtte őrködő kőoroszlánra. Amikor azt láttam, hogy a fenevad tekintete megelevenedik, éreztem, elnyom az álom.

Az apám aggódó arcának látványára ébredtem. Sokáig nem szólt semmit, és olyan rémült képet vágott, mintha valami súlyos betegségből épültem volna fel hirtelen, amelybe bármikor visszazuhanhatok. Hát itt vagy, mondta, és megsimogatta az arcomat. Gyomorkeserű bűze csapott meg, ahogy kinyitotta a száját. Hát itt vagy, ismételte meg. Hol vagyok, kérdeztem, pedig jól tudtam, hogy az

ágyamban fekszem. Mi történt, kérdeztem, mert tényleg olyan érzésem volt, mintha lemaradtam volna valamiről. Még egyszer megsimogatta az arcomat, hideg és érdes volt az érintése. Olyan vizenyős, homályos volt a tekintete, mint Vadnainak a szombat délutáni szeánszaikon. Alig ismertem rá. Csak aludtál, mondta elcsukló hangon, csak aludtál, és hálistennek megint itt vagy.

Később elárulta, hogy bele akart bújni a fejembe. Eddig még senkin nem próbálhatta ki azt a temérdek tudást, amelyet az elmúlt hónapokban Vadnai előadásaiából és kazettáiról elsajátított. Amikor viszont elaltatott, úgy érezte, hiba történt, letévedt a helyes mentális ösvényről, ahogy fogalmazott, és kicsúszott a kezéből az irányítás. Az elmém gazdátlanul bolyongott a senki földjének sivatagában, és ő attól tartott, örökre ott ragadhat. Attól tartott, soha nem ébrednek fel többé. Na de mégis meddig aludtam, kérdeztem, amire ő titokzatoskodóan rám pillantott, majd lesütötte a szemét, és azt mondta, a fő, hogy visszatértem.

Az utazások, a hangos telefonálgatások lassacskán ritkulni kezdtek, és Vadnai már nem kedélyesen magyarázott szombatonként, hanem ordítva vádolta az apámat, amiért nem küzd elég elszántan az ügyért, és amiért nem hajlandó áldozatokat hozni. Az apám pedig némán szorongatta a poharát, töltögetett Vadnainak és a másik férfinak, akit Vadnai az ügyvédjeként mutatott be, és aki nem ivott, csak bólogatott, mert ő volt Vadnai sofőrje. Vadnai az övét is megitta. Az apámat már nem vitték magukkal az előadásokra, inkább egy csomó papírt hoztak neki, számlákat, kimutatásokat, amelyeket rendbe kellett raknia, mert ők nem értették ezt a nyakatekert helyi nyelvet, és egy kukkot sem fogtak fel az adóhatóság furcsa leveleiből. Az apám már nem hallgatta a kazettákat, hanem izzadva, a homlokát fogva ült a papírok felett a konyhaasztalnál, és néha arról kérdezgetett, hívott-e az anyám, és mit mondott, mikor jön haza. Csak a fejemet csóváltam, mert az anyám már nem hívott, és azon kaptam magam, hogy azt is kezdem elfelejteni, milyenek egyáltalán az anyám arcvonásai.

Már javában benne jártunk a nyárban, amikor beütött a krach, és az apám már nem izzadva számolgotott a konyhaasztalnál, hanem csak némán fogadta a fenyegető telefonhívásokat, és amikor letette a kagylót, halkan zokogott, azzal sem törődve, hogy a szobám ajtajából bámulom őt. Azt mondogatta, minden rendben lesz, Elemér bácsi nemsokára visszatér, és segít elsimítani ezeket a zűrös ügyeket az adóhatóságokkal. Egyébként is, ez az állam itt Európa fekete lyuka, itt nem lehet vállalkozni, arról nem is beszélve, hogy itt nem lehet forradalmat csinálni. Tudhatta volna, hiszen egyszer már ráfázott. De Elemér bácsi visszatér, ne aggódjak, és kirángat bennünket ebből az átkozott mocsárból.

Csakhogy Elemér bácsi többet nem mutatkozott. Az apám nem érte el telefonon sem őt, sem a jólféült ügyvédjét. Kezdte elveszteni a fejét, az üres unicumos üvegek halomban álltak a konyhasarokban, de újabban már helyi márkákra tért át, mert a volt főnöke azt állította, a fia Németországban folytatja a tanulmányait. És egy nap, miután hazajöttem a suliból, az apám azzal fogadott, persze részeg volt most is, az arca borostás, a haja kócos, búztlótt az izzadságtól, azt mondta, hogy el kell mennünk. Elszámolta magát egy kicsit, és a házunkat elárverezik. Bizony, itt kell hagynunk a Kadhafi rezidenciáját, mondta remegő hangon, de ne aggódjak, már intézett nekünk egy csinos kis lakást Pozsonyban, ahol új életet kezdhetünk. Végre itthagyhathjuk ezt a nyomorult porfészket, és a fővárosban megtalálhatjuk a

számításunkat. Kész a terve, kiáltotta, kész a terve, és most már biztosra megy. Pakoljak, mert másnap indulnunk kell.

Semmit nem tudtam a fővárosról, és az a nyelv, amelyet addig csak az iskolából ismertem, teljesen másképp csengett azoknak az embereknek az ajkáról, akik most hirtelen körülvettek. Csak az vigasztalt, hogy keresztülnéztek rajtam, nem érdekelttem őket, így járhattam a saját utamat, anélkül, hogy bárki is kérdőre vont volna. Ismerős illatok és formák után kutattam, olyanok után, amelyekhez közöm lehetett, mert én nem akartam új életet kezdeni. Az apám a Volkswagenben kapott munkát, nagyon elégedett volt, és bár az új lakásba is magával hozta a könyveket és kazet-tákat, amelyeket Vadnaitól kapott, nem láttam, hogy hozzájuk nyúlt volna, és már nem zárkózott be a szobájába sem meditálni. Elkortyolgatott egy-egy sört esténként a tévé előtt, és elszundított; már a saját elméje irányításáról is lemondott.

Rendszeresen kijártam az oroszlánhoz, mert fel akartam fedezni a szemében azt az elevenséget, amelyről anyám szokott beszélni. Nem sikerült; mintha benne ragadt volna azokban a régi történetekben. Mintha minden megváltozott volna, amióta azon a furcsa délutánon bódultan ébredtem, az apám aggódó arcával a fejem fölött. Az a bódulat, amely akkor úrrá lett rajtam, azóta velem tartott, elkísért a fővárosba, és furcsán elhomályosította a látásomat.

Ezért nem ismerhettem fel őt sem.

Több mint egy év telt el, amikor megpillantottam azt a nőt a Duna-parton, a múzeum felé tartva. Nem tudom, honnan bukkant elő, egyszeriben csak ott termett mellettem, hosszú, majdnem földig érő ballonkabátban, divatos frizurával, kifestve, fiatalosan, és megelőzött a sétányon, majd ahogy előttem lépdelt, viszszapillantott rám, nem úgy, ahogy egy vadidegenre néz az ember, de nem is úgy, ahogy egy ismerősre, inkább, ahogy egy gyámoltalan kisállatra. Bizonytalan félmosoly villant meg az arcán, de azonnal el is illant. Továbbhaladt, jobbra fordult a múzeumnál, és amikor odaértem a sarokhoz, már sehol sem láttam.

Akár az anyám is lehetett volna.

Alliance

Befordult a Boulevard Raspailra. Zsebében szorongatta a metróban készített gyorsfényképet. Fél órát elvesztegetett, mire önállóan sikerült előállítania a fotót, sosem látott még ilyen masinát, otthon igazolványképet kizárólag az Ofotértnben lehetett csináltatni. Kitöltötte a tudásfelmérő tesztet, kezdő csoportba került, befizette a 735 frank tandíjat és átvette a diákigazolványát. Annak ellenére, hogy nagy volt a hangzavar és sokan zsúfolódtak össze a teremben, hamar elintézte a formáságokat, és másnap már el is kezdődött a franciatanulás. Az iskolaépület – elegáns, III. Napóleon korabeli bérház –, az Alliance Française a Montparnasse és a Saint-Germain negyed határán állt, nyüzsgő környék, egymást érték a boltok, kávézók, különféle intézmények, és négy metróállomás között válogathatott. A tandíját egy svájci kálvinista közösség fizette, misszionáriusaik szerte a világban szolgáltak, egy fiatal házaspár valamelyik Párizs környéki külvárosban egyengette a morálist, lelkiileg vagy anyagilag megrokkant emberek életét, önáluk szállásolták el Évát. Naponta járt be az iskolába a gyorsvasúttal, fél egytől kettőig tartott az óra, azután szabadon járt-kelt az esti hazaindulásig. Egyenletesen csordogáló napjait éppen az állandóságához való ragaszkodása bolydította meg. A világ különböző országaiból összegyűlt csoporttársai minden alkalommal máshová ültek, egyedül Éva őrizte a székét, ahova egyszer letette magát, ott maradt végig. Higgadtan viselte kelet-európai földhözragadtságát. Megfigyelte, hogy hiába a cserebere, a felületes társalgáson nem lendült tovább a diákok egymás közötti kommunikációja. Eleinte minden délben megtelt a terem, aztán a jól öltözött gimnazisták fele lemaradozott az egy hónap alatt. Már a második nap folyt a tanítás, amikor berontott a terembe egy kétméteres fiú, csattogó szandálban, lobogó focigatyában, atlétatrikóban, nyakában guatemalai szütyő, karján, lábán színes pamutmadzagok. Hullámos haja fésületlenül lógott a nyakába, foghegyről odaköszönt a tanárnak, és mivel csak Éva mellett volt szabad szék, leült oda. A következő napokban ugyanez megisméltódott, ő sem változtatta a helyét, Johan Hansennek hívták, Dániából érkezett. Óra közben kiment, kávévett az automatából, visszajött, szöröcsögött, krákozott, illetlenül hangosakat röhögött, ha valamit humorosnak talált. Éva figyelt, jegyzetelt, szerette az órákat, rögtön a beszélgetésre ösztönözték a diákokat, ismerkedési dialógusokat ismételtettek, s úgy jött ki, hogy Éva Johannal került párba. Megtudta, hogy az apja farmer, ő küldte a fiát Párizsba, hogy világot lásson és tanuljon, de persze ő is paraszt akart lenni. Mint később kiderült, a nevesincs faluból érkezett fiú kifogástalanul beszélt angolul. Óra után téblábolt a folyosón, már mindenki elment, ő csak ácsorgott, Éva napok múlva vette észbe, hogy őt várja, ettől annyira megijedt, hogy beszaladt a WC-be. Amikor Johan ezt meglátta, megorrolt rá. Teltek a napok, Éva nem akart belebonyolódni semmilyen kapcsolatba, három hét múlva hazamegy, legközelebb három év múlva kaphat útlevelet, a józan eszét

használta, de nem sokáig. Óra után odafordult Johanhoz és meghívta, igitanak meg együtt valamit. Johan csúfondárosan nézett rá, karjával eltakarta az arcát, őt utánozta, kifigurázta a félénkségét. Mind a ketten elnevették magukat, ettől kezdve alig beszéltek, minden magától értetődően és a legnagyobb természetességgel történt meg közöttük. Nap mint nap rótták Párizs utcáit, legtöbbször a Beaubourg negyedben kötöttek ki. A Pompidou Központ előtt mindig sűrű volt a levegő. A mutatóványosok és a nézők között érthetetlen összhang uralkodott, pedig a tűznyelők, a kötél tánccs, a pantomimes, a gitáros nem adott elő világszámot, mindenki kissé be volt állva, talán semmi más nem számított, csak az együttlét. Egy zilált külsejű srác törött borosüveggel kezdett hadonászni és agresszívan ordítozott. Két jökepű rendőr temett mellette. Éva bámulta De Gaulle-kalapjukat, lágy esésű szövetnadrágjukon az élt, tiszta kék ingüket, a könnygázgránát, gumibot, pisztoly ellenére hozzá sem értek a fickóhoz.

Aztán átmentek a Forum Les Halles-hoz. Johan ott találkozott a haverjaival, akik a Le Carréban, a Pygmalion szoborcsoporthoz gyűltek össze, isten tudja, hány náció keveredett itt. Míg Johanra várakozott, Éva alaposan körülnézett. Le sem tudta venni a szemét a kis tér közepén álló rózsaszín márványcsoportról: az organikus, spontán, animális és a racionális, más szóval a rendezett, kockafejű lét két véglete közötti lehetséges változatokat elevenítette meg az argentin szobrász. A kígyófejű, liánszerűen tekergő lények éppen úgy imbolyogtak a lét bizonytalan terében, mint a szoborcsoporthoz tövében dülöngélők, fetrengők fiatalok, akik egymás szájából kapkodták ki a jointokat, mások adtak-vettek valami fehér papírt.

Ezen a napon Johan elvitte a barátaihoz, az Hôtel de Ville-t és a Marais negyedet összekötő Roi de Sicile utcába. Régi bérház, kívülről makulátlan, belépvé orrfacsaró hűgyszag, csigalépcső, hetedik emelet, komfort nélküli cselédszoba, ketten bérlik, kaotikus rendetlenség egy kopott bundájú, bűdös macskával... kanlyuk... aztán egy kis szemlélődés után Éva felfedezett valamiféle szakrális rendet, úgy látszik, a fontos dolgokat számon tartják. Kis fonott kosárka, törődött vulkánfiber bőrönd elkülönítve az életük rendetlenségben tartott, szájalmas kellékeitől. Szerette volna megkérdezni az albérlőtől, Pascaltól, mit tart ezekben a holmikban, de Pascal nem beszélt angolul, Éva pedig nem mert megkérni, nyissa ki a bőröndöt, érezte, hogy féltett értékeit zárta el benne, talán valamelyik, már nem élő őstől maradtak rá ezek a kacatok. Pascal egy bretagne-i faluból, a munkanélküliségből költözött Párizsba, de itt sem érzi jól magát. Karikás fekete szeméből Éva azt olvasta ki, hogy létezését merő véletlenségnek tekinti. Papírgyárban dolgozik, egész nap mérgező vegyszereket lélegzik be, a fizetése kevés, az árak magasak, óriásiak a levonások, a munkanélküliségegy-adó a legtöbb, és ezt egy perc alatt eldarálta, kommentár nélkül. Alig várja, hogy délután hatkor hazaérjen és szertartásosan megsodorja az aznapi jointokat a barátaival. Most az előkészületeknél tartottak. Bekapcsolták a zenét, Pascal elővett egy iskolai rajztáblát és kartonkártyával valami porszerű halmot ütögetett-kapargatott. Egyre nagyobb homály borult a szobára, csak a cigarettájuk parazsa világított. Éva nem kért a jointból, nem unszolták, nem nézték ki maguk közül, befogadták mint Johan barátját. Jól érezte magát velük, nem beszéltek, egy idő után azonban nevetgélni, röhögni kezdtek nagy hullámokban. Éva mindeközben Pascal rajzait nézegette egy kislámpa halvány fényénél. Elhagyatott alagutakban, vasúti átjárók tövében a horror vacui nyomása alatt keletkezett graffitikre em-

lékeztették ezek az érthetetlen és ijesztő firók. Pascal grafikus szeretett volna lenni, mindig filc és füzet volt a kezében, főleg betűket hányt egymásra kaotikus összevisszaságban, fenyegetően sötét háttérrel. A betűk között néha torz grimaszokat vágó fejek vicsoorogtak, figyelmeztető jelzések voltak ezek Éva számára, aki nagy író vagy híres tudós akart lenni. Az afrikai maszkokhoz hasonlító, düllelt szemű, tátott szájú szörnyek mintha azt mondták volna neki, vigyázzon nagyon, mit mond, mert ebben a mostani ernyedtségében nincs már semmi érdekes, semmi elmondanivaló, s ha van is, nem érthető, semmi nem érthető. Borosüvegek is előkerültek, majd kiürültek. Johan korábban említette Évának, hogy tizenhárom éves kora óta szív marihuánát, most mégis kiütötte magát. Odahajolt Évához: – Nem értem, mi történt velem, rosszul vagyok – súgta. – Gyere, menjünk le az utcára, elegem lett, nem akarom őket látni. – Johan szinte kiesett a lakásból, Éva szíve a torkában dobogott, mi lesz, ha elkezd gurulni a hetedikről, mivé lesz ez a gyerek a földszintig, de Johan pillanatok alatt összeszedte magát. Leültek egy padra és nézték a Szajna túlsópartján kivilágított épületeket. – Csak veled szeretnék lenni – ismételte alig hallhatóan Johan, s hangja valahonnan messziről, talán egy másik létezésből szólt hozzá. Éva ölébe ejtette a fejét, arcát a combja közé fúrta. Éva úgy ölelte magához, mint a kisbabáját. Johan az anyjáról kezdett beszélni. Az első férje halála után depresszióba esett, gyógyszerezik, egész nap ágyban fekszik, az apja nevelte, mellesleg kilenc- és tizenhárom éves kora között fiú szerelme volt, aztán rájött, jobban érdeklik a nők, mekkora szerenese, mondta nevetve és összeborzolta Éva haját. – És nem tudod, ki volt az első férje, miért omlott ennyire össze? – kérdezte Éva. – Nem, nem érdekel – válaszolta Johan. – Gyere, menjünk, sétáljunk – és már le is zárta a témát, mert közben kijózanodott. – Ja, elfelejtettem mondani, hogy holnap nem jövök iskolába, megbeszéltük Pascalékkal, hogy elutazunk Le Havre-ba, látni akarom a tengert. – Aztán felkapta, vitte Éva könyvekkel tele táskáját, elkísérte a Gare du Nord-hoz, megvárta vele az RER-t, elváltak, ki tudja, talán végleg.

Éva másnap franciaóra után a múzeumokat járta. Rue de Paradis, Reklámmúzeum, majd Robert és Sonia Delaunay-kiállítás, írta fel még otthon macskakaparással a Párizs-füzetébe. Furcsa, de jó volt egyedül metrózni és járkálni. Johanra gondolt, és azon tépelődött, miért éppen Le Havre-ba vágyott, ahol a kikötőben kilométereken át nem látni mást, csak hatalmas konténereket, a várost totálisan lebombázták a második világháborúban, a természet és a teremtett világ szépségei száz százalékgig hiányoznak ebből a monumentális, lélektelen városból. Bár ahogy kezdte kiismerni a fiút, könnyen el tudta képzelni, hogy egy klasszikusan vadregényes táj hidegen hagyja. Odaért a Reklámmúzeumhoz. Ugyan száz év távlatában tekinthette át az európai reklámplakát történetét, mégis a századfordulós szecessziós plakátok álltak hozzá a legközelebb. Elhűlve fedezett fel köztük egy magyar nevet 1897-ből: Basch Árpád színes grafikáján az alföldi tájban egy betyárnak öltözött, tarisznyás, nagy bajszerű legény pipázva, komótosan tolja az ekeszarvat, amelyet két, elefántnyi szürke marha húz. A Kühne gépgyár ekevasreklámja volt. Le kellett ülnie. Eszébe jutott, miket magyarázott neki Johan bódulatában a Közös Piacról, a dán mezőgazdaságról meg a demokráciáról, és arról, hogy ő miért szavaz a szocialistákra. Kristálygolyókként koppantak Éva fejében a szavai. Most a Modern Művészetek Múzeuma felé, a város másik végébe vette az irányt, és keresgélgni kezdte a táskájában a kombinált jegyét, amit Johan

a múltkor a szájába vett, megrágott és kiköpött, majd azt mondta: – Ez a véleményem a burzsuj művészetről. – Éva kisímította, megtörölgette, összeragasztgatta, szégyellte volna elmondani, hogy nem tud másikat venni. Kiszállt a metróból a lenánál és már meg is érkezett, csak a jegyszedőnő nem akarta beengedni a megrongálódott jegyével, de végül kiegyeztek egy megrovásban. Szeme káprázott a sok színes gömbtől, mintha a kaleidoszkópba nézne, úgy gurultak ide-oda előtte a falakon a kerek formák. Legszívesebben belebújt volna valamelyik golyóba, örökre. Káprázó szemmel jött ki a múzeumból, még nem akart visszautazni a kedves svájci családhhoz a külvárosba, elhatározta, hogy sétál egyet a Pompidou Központ környékén. Bealkonyodott közben, és olyan színekben játszott az ég, mint amilyeneket nemrég a kiállításon látott. Befordult az Óranegyedbe és az Idő ura nevű zenélő óra felé tartott, mert naponta egyszer, délután hatkor az idő lovagja mind a három őselemmel megküzd, s mielőtt győzne, megáll a masina és a zene, ezt akarta megint látni, de elakadt az Ikarosz-szobornál, mert most vette csak észre, az alkonyati fényben, hogy a szárnyai olyanok, mintha két borotvaél illeszkedne torzó alakjához. A bronzszobor feje egy őskori idolhoz vagy egy ufóhoz hasonlított. Vállmagasságú posztamensen állt, úgyhogy a cigarettásdoboztól kezdve sörösüvegeken, banánhéjon át a félig kievett joghurtos dobozig mindenféle szemetet otthagytak a kultúrhérosz lábánál. Éva körbe akarta járni, amikor szó szerint Johanba ütközött, aki éppen egy rágógumit nyomott a talpzatba. Meglepetten néztek egymásra. – Ez neked Le Havre? – futott ki Éva száján. – Nem, ez a Les Halles – nevette el magát Johan és átölelte. – Nem megyek el Le Havre-ba, inkább veled maradok. – Éva éppen elérte az utolsó RER-t, a 0:40-est.

Ma éjjel nem várta a hűtőben félretett vacsora. Ebből megértette, hogy szállásadói neheztelnek rá, amiért elhanyagolta a társaságukat. Megpróbálta helyrehozni a sok mulasztást, hagyott nekik egy kis levelet a konyhaasztalon, hogy holnap szeretné velük tölteni a délutánt. Reggel egy virágrajzot talált az ágya mellett és egy üzenetet: ötkor indulunk Bougivalba. Odaírta, hogy OK, és rohant az iskolába. Mire a kurzus végéhez és egyszersmind a passé composéhoz, az összetett múlt időhöz értek a nyelvtanban, jócskán megfogyatkozott a társaság, úgyhogy Brigitte-nek, a tanárnőjüknek több alkalma nyílt a kitartó tanulókat faggatni. Jacques Prévert *Pour toi mon amour* című versével szemléltette ezt az igeidőt, és adott nekik tíz percet, hogy tanulják meg. Johan rágózott és kibámult az ablakon, Éva szívszorongva magolt. – Hát akkor Johan, legyen szíves – szólította meg Brigitte a dán fiút, mert elképzelhető, hogy nehezen tűrte az elmúlt hetekben a viselkedését, amit soha nem tett szóvá. Johan elkezdte, ülve maradt, és amikor ahhoz a versszakhoz ért, hogy „Je suis allé au marché aux fleurs / Et j'ai acheté des fleurs / Pour toi / Mon amour” – Évára nézett. A tanárnő is nagyot nézett, hogy a három versszakot hogyan tanulhatta meg ilyen rövid idő alatt, bámészkodva. Iskola után a Beaubourg-ba mentek, eleredt az eső, Johan, aki tengeri országból jött, óriási vízhatlan köpenyt hordott magánál, leültek egy padra a tér közepén és alábújtak, senki nem háborgatta őket. Állandóan nevettek, napok óta és most is, Johan azt mondta, nemcsak azért akart vele a halászkabát alá bújni, hogy csokolózzanak, hanem mert félti a haját, még leázik róla a henna, ugyanis ő eredetileg szőke, de nem akar úgy kinézni, mint a többiek, minden dán szőke, kék szemű és kétméteres – dohogott. – És most odaadnád a rúzsodat? – Fogta magát

és kifestette a száját, elállt közben az eső, kibújtak a köpeny alól, bementek a legközelebbi kávézóba, várták Pascalékat. A kifestett Johanra ügyet sem vetettek az emberek, egy-két nő elcsodálkozva rábámult, de semmi több, egyetlen gay nem ült mellé. Évának lassan indulnia kellett, közben Pascal a fülébe súgta, holnap üres a lakás, nyugodtan búcsúzzanak el egymástól, tudja, hogy ez az utolsó napjuk, ők a barátaiknál alszanak. Éva rámosolygott, nevetve intettek egymásnak. Hazaérve a svájciak egy-kettőre a kis Citroënbe tuszkolták és indultak Bougivalba egy pártfogoltjukhoz vacsorára. Éva annyit tudott, itt élt Turgenyev, itt halt meg Bizet, valami finom nyaralóhely lehet, és nem tévedett, vadszőlővel végigfuttatott, favázas régi házak, békebeli, meseszerű hangulat. François ratatouille-jal várta őket, barátnője, egy kötél táncosnő lakásában lakott. Hazafelé robogva szállásadója, a lelkész elmesélte Évának, hogy François, mint annyian mások egy bizonyos időben, elment az indiánokhoz valahova az Amazonashoz, ivott ott egy főzetet, és utána negyven napig nem tudott aludni. Mindent megpróbált, eredménytelenül, és már egészen közel érezte magát a véghez, amikor eszébe jutott valami. Megkereste az ottani keresztény misszionáriust, megkérte, imádkozzanak együtt, és akkor ez a pap kihozta őt a halál előtti állapotból, ami megváltoztatta az életét. Jó hangulatban telt az esték, az utolsó napját Johannal szeretete volna tölteni, megértették és elfogadták. Eddig sem beszéltek sokat, ezen az utolsó napon szinte semmit, mászkáltak, nem nevettek annyit, mint korábban. Éva talált százötven frankot a pad alatt, jókedvre derültek, bevásároltak, szentül hitték, hogy búcsúvacsorára kapták. Felmásztak a hetedikre, gyertyákat gyújtottak, a legfinomabb falatokkal emlékeztek meg az első és utolsó együtt töltött hónapjukról. Csak annyit mondtak búcsúzáskor, hogy szia.

Éva másnap este már az ablakával szemközt János-hegyet nézegette a szobájából. Mély álomba zuhant. Ruhátlan teste megemelkedett a kék égben, hosszú, hullámos szőke haja lebeg a légben, majd hirtelen lángcsóva kap a bokájába, halad a csípője felé, tovább, tovább, az arc eltorzul a fájdalomtól, a tűz belemar, az sem látszik többé, eltűnik, tetőtől talpig elég. Másnap megnézte a fürdőszobai műanyag szélű tükörben, hogy nem maradt-e stigma az arcán vagy a testén, de mindene ép volt. Délután beiratkozott a Szekfű utcai Francia Intézet intenzív nyelvtanfolyamára, ahová heti háromszor, a munka utáni esti órákban járt. Az udvar végében egy rozsdáette, fekete vasajtó mögötti pincében folyt az oktatás. De a tanára legalább született francia volt. A levegőtlen helyiségben mindig nyitva volt a kukucskálóablak, Denis-ről, a tanárukról mégis folyt a víz, mire véget ért az óra. Karórája számlapján egy pagoda díszlett... előző kultúrmissziójából hozott emlék lehetett.

Öreglány

Nem találkoztam még Ildikó anyjával. Ha beszél róla, anyámnak, muternak nevezi, néha öreglánynak. Aggódik az öreglány, mondta tavasszal, a vizsgaidőszak közepén. Aggódhatott is, Ildikó épphogy átment a vizsgákon. Persze, ha nagy baj van, kiségitem. Másodéves az egyetemen, ahol tanársegédként dolgozom.

Az őszi szemeszter kezdete óta szombat esténként nála alszom, a lakótársa minden hétvégén hazautazik. Anya, menj el orvoshoz, ha köhögsz, kiabálja reggel a telefonba, eltartja a szájától, nincs profilkép beállítva, visszhangzik az egész lakás. Anya, járvány van! A telefonban anyának hívja.

Az albérlet huszonhét négyzetméter. A bejáratnál jobbra harmonikaajtóval leválasztható főzőfülke, beépített elektromos rezsó, szemben fürdőszoba, a végében kád, a mosógép a vécéhez szorítva. Egyetlen szoba, a parketta hullámzik, az ablak alá fektették a matracokat. Nincs függöny, redőny sem. Az utcai lámpát körülötte a ház bejárata elé ültetett hársfa, a csupasz ágak között sárga fény szűrődik át, éjjel megvilágítja a falakat.

Mutogatok, hogy tegye már le a telefont, átölelem, a hálóingen át megfogom a mellét. Nem zökken ki, rácsap a kezemre, mint Hermione a Harry Potterére *Az azkabani fogoly vége* felé, amikor az időnyerő szerkezetet tekeri háromszor vissza. Ez a legjobb jelenet a filmben. Ildikó kiabálva beszél, pisztolyt formál a kezéből, mutatóujját a halántékához szegezi. Vonásai nyugodtak, mintha nem volna dühös az anyjára.

Mit csináljunk ma, kérdezi, miután a telefont kinyomta. Éhes vagy? Főzzünk! Kiderült, hogy félreértette, nem az anyjának fáj a torka, hanem az apjának, de az apja nem hajlandó kimozdulni otthonról, orvoshoz főleg nem megy, a rendelőben csak összeszed valamit. A mutert az érdekli, mikor megyek már haza, mondja. Kövérkés, alacsony asszonynak képzelem az anyját, pufidzsekiben, a gyógyszerár felé siet, rövidre nyírt, zsíros hajjal, gyorsan beszél, a mondatok végét elharapja. Akkor az apja biztosan giliszta, görbe a háta, papucsban jár a ház mögé cigizni, titokban, hogy senki ne lássa.

Legszívesebben csak feküdtem volna a matracon. A szomszéd háztetőn galambok gyülekeztek, az a fakószürke, ronda, városi fajta, amit utálok. Leszálltak, magasba röppentek. Lebegett a galambtoll. Tavaly ilyenkor, a portói hotelben reggelente a sirályok ébresztettek, képtelenség volt aludni a vijjogásuktól. A szemközti ház kéménye tövében fészkelte egy sirálycsalád, a fiókák szürke, kibolyhosodott teniszlabdához hasonlítottak, a szülők félóránként kirepültek a folyó felé.

Nem vagyok éhes, mondom. Ildikó különben se szokott főzni, vajas kenyeret csinál, az a specialitása, szeletelésben béna, összefarigcsálja a veknit, de vastagon keni a vaját, sózza, csípőspaprikát karikáz a tetejére.

A sarokba tolt négyzet alakú asztalon, reklámszatyrokban tárolják a kenyeret. Felálllok, az asztalhoz megyek, a kést a zacskók alatt találom. Nincs rendes kenyérvágó kés, ezt az egyetemi menzáról lopott recés élút használják. Levágok két szeletet, a tányérra dobom, odaviszem a matrachoz. Ildikó álmosan felnéz, kihajtogatja a csomagolópapírt, kenni kezdi a vaját. Nem maradhatok sokáig, mondom. Ebédre haza kell érnem. Leeszesíti a kezét. Azt hittem, együtt töltjük az egész napot, feleli. A nagyszüleimhez megyünk ebédre, mondom, minden második vasárnap. Nem emlékszem, beszéltem-e neki erről. A nagyszüleidhez, kérdezi. Igen, oda. Főznek? Persze. Illetve, vasárnap tulajdonképpen nem. Összegyűjtik a maradékot az előző napokról, zöldbabfőzeléket, pörköltet, rakott cukkinit, a cseréptálban felöntik tejjel és mehet a sütőbe. Nekem csak egy nagyanyám él, mondja. Apám anyja, tavaly hozzánk költözött. Sajnálom, felelem. Lesőpröm az ajkára tapadt morzsát. Az enyémelek aktívak. Nagyapám bejár az irodába, könyvel, megtartott pár régi ügyfelet.

Ezt úgy kell elképzelni, kérdezi Ildikó, mint a filmekben? Milyen filmekben? A filmekben. Terített asztal, porcelánedényben leves gőzölög. Tyúkhúsleves, cérnametélttel, külön tálban a zöldségek, a hús. A férfiak öltönyben, nyakkendőben, elegáns kosztumben a nők. Egyenes háttal ülnek a széken. Csiszolt kristálypalackban sötét színű likőr, Amaretto, azt még sosem ittam. A palack szája üveg dugóval lezárva. Tudod, ami úgy néz ki, mint az analplug. Beilleszted a dugót az üveg szájába, félfordulatnyit csavarni kell, hogy pontosan zárjon. Reszelős a hangja, üvegpor marad utána a bőrdön. Cseléd is van? Fekete egyenruha, csipkekötény, a rövid szoknya felesúszik a combján, ahogy a levesestállal behajol, apró, barna szemű lány, biztos ő vette el a szüzességedet.

Te komplett hülye vagy, mondom. Nálatok nincs vasárnapi ebéd? Nálunk, Tizsamogyoróson? De igen, hogyan volna, folytatja Ildikó ugyanazzal a lendülettel, apám disznószaros nadrágban ül asztalhoz, kikiabál az öcsémnek, hogy fejezze be a kurva videójátékot. Az öcsém nem hallja, fülhallgatóban játszik. Muter fakanállal a kezében megy a szobába, a rántás a konyhakőre csöppen, leguggol, ujjbeggyel felszedi, mire visszaér az öcsémmel, odakap a krumplipüré, és apám végez a levessel. Apád nem balhézik a krumplipüré miatt? Dehogyan balhézik. Sosem balhézik anyámmal. Különben is, utálja a krumplit, magában eszi a húst vagy kenyérral. Ne aggódj, van rendes kenyérvágó késünk, akkora, mint egy jatagán, apám hetente megélezi, borotválkozhat is vele.

A következő hétvégén áthívtuk Olivért és Mónit, nem halogathattuk tovább. A szomszéd utcában laknak, Ildikót náluk mutattam be a barátaimnak. Móni a nagyapám könyvelő cégénél dolgozik. Tizennyolc évesen házasodtak össze. Ildikó szerint Móni gyereket vár, bő ruhákat hord, hogy ne látsszon a gömbölyödő hasa. Érthető, ha óvatos, évek óta nem tud teherbe esni. Nagyapámnak azért elmondhatná. Olivér az egyetemen tanít, másik tanszéken, napközben nem találkozunk. Sokat kell vele piálni, pálinkát vagy viszkít, a viszkít nem bírja a gyomrom, szerencsére pálinkát hozott. Éjfél körül kitalálják, hogy készítsünk grogot, pedig már reménykedtem, hogy mindjárt hazaindulnak. Elfogyott a cukor, hiába tiltakozom, hogy a tearum eleve édes, Móni erősködik, hogy menjek le az éjjelnappaliba. Cukor után fahéjért is leküldenek. A narancsot pucolom, Ildikó odaszól, hogy szedjem le rendesen a fehér rostokat, amik a héjról a gyümölcs húsról tapadnak.

Rendesen, ne úgy, mint máskor. Felkapom a narancsot, hozzávágom. Félreugrik, a narancs szétszattan a falon. A fürdőszobába megyek, letérdelek a vécé elé, teljes erőmből szorítom az ülőkét. Mire kijövök, Olivérék már nincsenek ott. Nem tudom, mennyi idő telt el. Ildikó alszik, a narancscafatok kidomborodnak a falon. Felkapom a kabátomat, letrappolok a lépcsőn. Sétálok két kört a háztömb körül. Azon gondolkodom, hogyan tűnik el a patkánytetem az utcáról. Tegnapelőtt még itt volt, nagy ívben kerültem meg, hiányzott a feje, véres volt a csonk. Már csak a folt látható. Ráhajtanak az autók, a kerekek minden alkalommal fölszednek egy apró darabot a testből, szőröcsomót, bőrt, húscscafatot, beszorulnak a cafatok a gumi barázdái közé, a kerék a csontot az aszfaltba nyomja, rávasalja a megmaradt szöveteket az út felületére. Leülök a padra, elalszom.

Ildikó anyjával álmodom, begöndörítette a haját és hosszú, fehér menyasszonyi ruhát viselt, belém karolt, billegett a magas sarkú cipőben, felnézett, Ildikó arcát láttam, öregen, csúnyán.

Galambok szálltak a pad támlájára, szárnyuhogásra ébrednek. Sötét van, vacog a fogam, nem tudok szabadulni az álom hatása alól. Ildikót mindig szép öregasszonynak képzeltem, nem hízik el, feszesek maradnak az izmai, a bőre ruganyos. Felkelek, a Körtéren virágot veszek és *Nők Lapját*, Emma Watsonnal a címlapon. Belelapozok az újságba, hátha találok valami szexi képet róla. Egy napon születünk, megnéztem az összes filmjét a moziban. Az orvosi rendelő előtt a biciklitároló fémrácsába verem a sípcsontomat, előre esek, szétszóródnak a rózsák. Nem vérzik a seb, de azonnal dió nagyságúra duzzad. Sántikálva megyek fel a lépcsőn, kopogok, Ildikó betámogat, zöldborsós csomagot vesz elő a fagyasztóból, lehúzza a nadrágomat, a zöldborsót a duzzanatra teszi. A filmekben ilyenkor ollóval vágják fel a nadrág szárát. Ildikó kenyeret szel, megvajazza, az edényekkel csörömpöl, elalszom. Délután a kádban fekszünk, bal lábam a kád peremén, jeges borogatás a seben. Csöpög a víz a padlóra. Elpárolgott a hab, de nem látom Ildikó arcát és mellét a *Nők Lapjától*. Ez a csaj is harminc és nem ment még férjhez, mondja. Feminista vagy mi, független akar maradni, felelem. Attól még férjhez mehetne. Miért olyan fontos ez, kérdezem. Ildikó a vízbe ejti az újságot. Felemeli a lábát, nagylábujját a fogaim közé nyomja. Forró, ráncos a bőre.

Egész héten dolgozatokat javítok. Ildikó egyszer sem keres. Ráírok péntek este, találkozunk-e, rögtön válaszol, hogy a lakótársa fent maradt a hétvégén Pesten. Attól még találkozhatunk, baszki, gondolom. Szombat reggel nem tudok felkelni az ágyból. Erőtlen vagyok, fájnak az izmaim. Mitől van izomlázam, nem sportolok. Ildikó kétszer is csörget, nincs kedvem beszélni vele. Anya megméri a lázamat. Harminchat öt, mondja, és a konyhába megy. Délután hívom vissza Ildikót, nem veszi fel. Hiányzik. Nem érzem a reggeli fáradtságot. Lesétálok a rakpartra, a sirályokat bámulom a folyó felett. Kisebbség és kevésbé zajosak, mint Portóban. Olivér telefonál, emlékeztet az esti házibulira. A névnapját ünnepeljük, meghívta a közös barátainkat, a munkatársakat az egyetemről, feltétlenül elvárom, hogy ott legyen, mondja. Nem említi a múlt heti narancsos akciót. Andi is jön, teszi hozzá lelkesen. Akkor nem megyek, felelem. Semmi kedvem Andival találkozni. Ne marhászkodj, mondja, ezer éve új pasija van. Akkor se. Nem akarsz megbántani, ugye? Ne haragudj, nem megyek. Az a baj veled, mondja, felemelt hangon, hogy alkalmatlan vagy az egyenrangú kapcsolatokra. Csak a parancsból

értesz. Kapd be a faszom, kiáltom, és leteszem a telefont. Én, alkalmatlan? Éppen ő mondja ezt? Minek hívja meg a volt barátnőmet? Vagy ha már meghívta, miért várja el, hogy ott legyek? Különben is, ki rendez kettőezerhúszban a saját névnapján házibulit?

Kilenckor kopogok be Olivérhez, vigyorogva fogad. Átadom a tizenöt éves, eperfa hordóban érlelt, díszdobozos viszkit, nagyapától kaptam születésnapomra. Elsőnek Andit pillantom meg, egy kopaszodó, szemüveges férfi ölében ül, arcába lóg a haja. Legutóbb rövid, fiús frizurája volt.

Gyorsan részegre iszom magam. Móni a konyhából nyíló szobába vezet, cseleedszoba, az én helyem, gondolom, máskor is aludtam már itt. Forog velem a világ, felülök, öklendezem, visszanyelem a hányást. Résnyire nyitom az ablakot, a kockakő nedvesen csillog az udvaron. Nem vettem észre, hogy Andi bejött. Közél hajol, megcsókolja a homlokomat. Elkopom a csuklóját, a farkam felé húzom, aludj, mondja, és kisiet.

Ildikó ébreszt, hogy kerülsz te ide, kérdezem, nem felel, amíg ki nem iszom a kulacsból a vizet. Szedd össze magad, mondja, mindjárt itt az öreglány. Kicsoda? Az öreglány. Anyám, te hülye. Ki kell mennünk elé a Nyugatiba. Móni és Olivér a konyhában ülnek, kockákra vágott disznósajtot esznek. Ujjal tépkedik a kenyér belét. Elképzelem, hogy a disznósajtból, kenyérből és ecetes almapiprikából apró katonákat készítenek, átszúrják fogpiszkálóval, egymást etetik. Marja a gyomorsav a torkomat. Hány óra, kérdezem, nem válaszolnak. Móninak kidudorodik a hasa. Ez tényleg terhes, gondolom, majd azt, hogy kit érdekel. Ildikó rángat, a BKK alkalmazását nyomkodja, próbálja kideríteni, mikor jön a következő villamos. Most jön, mutatok a konyhaszekrényre, remegnek a poharak. A cipő szerencsére a lábamon, Ildikó lekapja a fogasról a kabátomat, és rohanunk. Nem engedi el a kezemet. Az ég szürke, nedves a járda. Patkány szalad az utcán, az autókerek között. Felugrunk a villamosra. Ildikó arcára szűk a sárga eszefés maszk, előre húzza a fülét. A futástól lihegek. Sosem láttam nőt még ilyen szépségnek, csapzott hajjal, elálló füllel. A MÁV-alkalmazás szerint a vonat tíz percet késik. Fékezéskor előre dőlök, induláskor hátra. A Blahánál felszabadul egy hely. Ildikó az ölembe ül, alig észrevehetően mocorogni kezd. Direkt csinálod, suttogom. Mit, kérdezi. Tudod te azt. Ennyire örülsz anyádnak? Fogalmam sincs, mire célzol. Dehogy nincs. Legszívesebben a combjába csípnék vagy lekevernék egy pofont. De túl szorosan simul hozzám. Szórakozol velem? Igen, mi másért mentem volna érted? Megpróbálom kilökní az ölemből, átkarol, arcát a nyakamba fúrja. Ugyanazt az édeskés, pézsmailatú parfümöt használja, mint Andi.

Befut a vonat, kerülgetjük az embereket, a maszkos fejeket figyelem, melyik lehet az öreglány. Fegyelmelnem kell a gondolataimat, mindenütt frissen göndörített, szőke haját, fehér selyemruhát keresek, ahogy az álomban volt. A középső kocsiknál elkeveredem Ildikó mellől. Fel-alá rohanok a vagonok mentén, az elektromos kijelzőt kétszer is ellenőrzöm, hogy tényleg erre a vágányra futott-e be a nyíregyházi gyors. Levegőért kapkodok, izzadság folyik a hónaljamon. Tíz perc után üres a peron, feladom a keresést. Ömlik az eső odakint. Arra gondolkodok, fogok egy taxit, ha már így alakult.

Az újságosbódénál ütközöm beléjük. A nőnek hosszú, barna a haja, derékban karcsúsított, elegáns, sötétkék kabátot visel, alatta harisnya és fekete, magas szá-

rú bakancs. A szemérről ismerem meg, kiugró szemöldökcsontjáról. Ildikó a nyakamba ugrik, mintha hetek óta nem találkoztunk volna. A nő megáll fél méterrel mögöttem, nyújtja a bőrkesztyűs kezét. Az öklömet tolom előre, megszokásból, egyszerre mozdulunk, tenyeremet kifeszítem, a nő begömbölyíti az öklét. Nevet, a maszk lecsúszik az orráról, laza mozdulattal visszacsippenti. Köszönöm, hogy kijött elé, mondja. Ildikó a kabátom alá nyúl, a derekamnál matat, mintha a szorosra húzott derékszíjon akarna átjutni. Beszívom a hasam, hogy segítsen nekem. A francba, suttogja, jól hallhatóan. Éhes vagy, drágám, kérdezi a nő ijedten. Ildikó bólogat, kirántja kezét a kabátom alól. Meghalok éhen, hoztál valamit, anya? A nő felénk gurítja a bőröndöt, a tetejére csap. Tyúkhúslevest, feleli. Apád főzte, termoszba tettem, még meleg.

V Ö R Ö S I S T V Á N

Újabb és újabb semmik

*Becsukom a szemem, és úgy
forog velem a világ, mintha folyamatosan
cigánykerekeznék.
Kinyitom,
és minden megáll.
Nem szédülök,
de sejttem, hogy a nyugalom
nem természetes.
Ha valaki nem tartaná féken,
itt már rég igen nagy erők
harapnák egymást.
Olyan, mintha egy atomeróműben
élnénk, ahol a meglassított
robbanás illúziója duruzsol,
mint egy kályha.*

*A világ nagyobbik felében nincs semmi.
A valami nagyobbik felében sötét van,*

rémületes hideg.

*Egy másik nagy felében fénynél is nagyobb világosság,
melegnél is fölfoghatatlanabb hőség.*

Az ilyen helyek is inkább nincsenek.

*A nincs minek üldöz, minek kell belelátnom
a sokféle nincs, semmi, üresség, hiány
harcába? Vagy békés évődésébe
csupán? De az is olyan pusztító,
hogy újabb és újabb semmiket
kell kitalálni hozzá,
mert a világ nem tud elég gyorsan tágulni.*

A kudarc

1

*Bebizonyítottam:
mindenről lehet verset írni.*

És ez volt a baj.

*Menthetetlenül beszorultam a lehetségesbe.
Talán csak nem a lehetőségek érdekelték?
Kiábrándító.*

*Pénzt fogadtam el a verseimért.
Nem is keveset.
Boldogságot fogadtam el a verseimért.
Nem is keveset.
Irigységet söpörtem be amiatt,
amit elfogadtam.
Nem is keveset.*

És ez volt a baj.

*Már nem számított,
mit bizonyítottam.
A túl jól sikerült egyenletekkel
teleírtam a kék táblát,
a reggeli eget.*

*Délre felhők jöttek,
letörölték a bizonyításomat.*

*Estére csöpörészni kezdett,
elmosta utolsó kilátásomat*

*egy dunántúli kisoáros
neogót templomára.*

Szobányira szűkült a világ.

*A baj volt ez és
a boldogság emléke.*

2

Nem a világ szűkült szobányira.

Estére a tábla végre fekete lett.

*Bebizonyítottam:
mindent le lehet törölni róla.*

Hogy a költészet elérje célját

Én igazán próbáltam jó lenni hozzád.
Aznap éjjel is én álltam ott melletted
tehetetlenül, de részvétellel. Nem tudtam jobbat:
nevetséges közhelyekkel vigasztaltalak.
A közhelyek persze nem váltak be.
Csak azt hajtogattad, hogy
szerelmes vagy belé, újra és újra,
miközben taknyod-nyálád egybefolyt.
Még ekkor is próbáltam
együttérzőnek tűnni, de
kicsit untam már a műsort.
Mit tud az ember ilyenkor csinálni.
Egy síró nő vagy gyerek még elmegy,
de egy húszéves fiú, az valahogy
nem normális. Majdnem ki is szaladt
a számon valami olyasmi, hogy
szedd már össze magad, és légy férfi,
sőt, még fel is képeltelek volna, de aztán
inkább csak megsimogattam a fejed.
A hajad zsíros és ragacsos volt,
mint egy kiverő kutya bundája. Erre
belém csimpaszkodtál, mint
fuldokló a bójába. Nem bírtam,
ahogy a fejed a mellelhez nyomtad,
mintha valami istenverte párna volnék.
Feszélyezett az egész helyzet, mert
igazából még nem is ismertük egymást,
de hát tiszteletben kellett tartanom, hogy
ilyen állapotban mindegy az embernek,
kinek a mellébe zokog. És mondom,
én mindig is próbáltam jó lenni hozzád.
Aztán tessék, mire mentem veled.
Most már csak olyan napok vannak,
amikor eszembe jutsz, és onnantól
másra sem tudok gondolni, mint hogy
majd ha hat láb mélyen fekszem,
három-négy köbméter föld alatt,
és férgek rágnak felismerhetetlenre,

*még akkor is sajogni fognak
a csontjaim a hiányodtól.**

**Hiányzol a francokat. De azért ezt
mégse írhatom így meg, pláne zárlatnak.
Nem, ilyenkor az ember jobban jár, ha éppen
az ellenkezőjét mondja annak, amit érez,
hogy a teremben halkán felsőhajtának:
milyen bensőséges és megkapó! Néhány
szép hazugság: őszinte és intim vallomás.
Csak az számít, hogy a költészet elérje célját.*

Az intimitásról

*Mi retusált fehéreneműmodellek
egész épületeket beborító képei
árnyékában és a netes pornó
mesterséges fényében nőttünk fel –
számunkra nincs semmi intim
egy meztelen test látványában.
Maga a szex is beállt
az alapvető ösztönök sorába,
az evés, ivás és alvás mögé.
Csak a valóság
nem várt megnyilvánulásai
képesek meghatni minket –
egy feltűnően nagy anyajegy,
egy baleset után maradt forradás, ilyesmik.
És azon ritka alkalmakkor, amikor rájövünk,
hogy mondjuk mindkettőnknek
pontosan ugyanazon a helyen –
a csípő két oldalán – vannak növekedési csíkjai,
és megérintjük a másik bizonytalan,
ezüstitős vonalait, nos,
olyankor közelebb kerülünk egymáshoz,
mint szerettünk volna.*

A perfekcionizmusról

*Versírással töltött első éveim
arra mentek rá, hogy megtanuljam
lecsiszolgatni a sorjás éleket,
eldolgozni a széleket, az anyagot
a lehető legtöményebbre és -tisztábbra
párolni. És most kiderült, hogy
végig tévúton jártam. A tökéletesség
steril, uniformizáló és lelketlen,
egy tökéletes sorokból álló vers pedig
olyan, akár egy szépségverseny:
ha húsz hosszúcombú,
fehérfogú lány áll egymás mellett,
az ember mindegyiket átlagosnak látja.
Húsz hibátlan lányt bámulva
döböntem rá, mennyivel szebb egy,
a vártnál dúsabb szemöldök,
egy kicsit szélesebb szünet
az első metszőfogak közt.*

Olajfolt

*Egy olajfolt titkára próbálunk rájönni.
A pocsolýába sarat, sódert hordunk,
és köveket. Szivárványt akarunk látni,
fekete lében szivárványt. Szentül hisszük:
mint alkímisták az aranyat, elő tudjuk állítani
a pocsolýából a csodát. Persze ezek nagy szavak.
Persze nem sikerülhetett. De remekiül szórakozunk,
miközben a Piac utca aszfaltjára, az olajfoltra,
koszos bőriinkre süt a nyolcvanas évekbeli nap.
Persze az is lehet, hogy csalódottak voltunk,
összevesztünk, és csak utólag
színezem ki az egészet.*

Nyír

*Egyre jobban szeretem a nyírfákat,
és egyre kevesebbszer keverem össze a nyárral.*

*Az a nyírfa a nyikorgós kertkaputól két lépésre,
a fehér kérgű, lecsüngő fejű fa,
milyen szép.*

*Lehet, hogy minden így marad,
gondoltam.*

*A nyírfa kérge fehér izzás,
nagy mama néha megengedte,
hogy mi rakjunk a tűzre a cserépkályhában.*

*Kotortuk a hasábokat pizskavassal,
óvatosan néztük az omlást.*

*Most harminc évvel később minden holmink
abban a házban, az ő házában vár minket.*

*Patkányok, bogarak, rokonok, betörők,
egykori ápolónők kerülgetik emlékeinket,
mint a szellemeket,*

vagy csak a napfény kinyúlt szálai.

*A hideg cserépkályha köré gyűlnek,
aztán azt is elhordják.
A nyírfák fehér kérge,
a múlt örök izzása...
Vajon megismerne, ha viszontlátna?
Az a nyírfa, amelyik végignézte az egészet,
vajon megismerne?*

Ablak

*A Szabadság téri lakótelep második emeleti ablakából átlátni
a Piac utcai lakótelep második emeleti ablakára.
A felettünk, talán a negyediken lakó bácsi mikor kiugrott,
könnyen lehet, látták mamáék.*

*Habár akkor mondták volna,
de miért is mondták volna,
a gyerekeknek semmit
nem mondanak,
takargatják a szemük elől a világot
átlátszó függönyökkel, és talán rosszul tudom:*

*nem is lett öngyilkos Demeter bácsi, csak megszedüült,
ahogy a gyerekeitől hallották apáék,
csak most találok ki az egészet,
esetleg álmodom.*

*Én mindig féltem a mélységtől, magasságtól,
valószínűleg anya táplálta belém, jót akarva,
nehogy megpróbáljam Dumbót utánozni.
Az elálló fülektől pedig rettegtem, azt gondoltam,
az a pokol, és évekig erőből nyomtam a fejem a párnához,
vigyázva arra is, nehogy csak az egyiket,
nehogy valamelyik elálljon, váltogattam őket.*

*A boszorkányoktól is féltem,
megjelennek a második emeleti ablakban,
és elvisznek magukkal.*

*Anya is kinyitotta egyszer az ablakot,
majdnem megfulladtunk egy kéménybe szorult téгла miatt.
Akkor voltunk a csúcson, mikor*

*egy más után ájultan eldőltünk.
Kovács papám mérges lett volna, ha megtudja: meghaltunk
azon a szép, napos tavaszi napon a nyolcvanas években.*

*Az ablakban áll, nézi az utcát.
Jobban szeretett az ablakban állni, mint bárki más
a városban vagy a történelemben.
Az ablakban evett, sírt, mesélt, nevetett.
Komentálta az eseményeket, mint Szepesi.
Aztán elköltöztünk.*

*A Piac utcán több minden történt,
mint a Kert utcában sajnós. Tanya. Ő csak így hívta,
és nézte a „kutyabuzikat”, a „kis sántát”, a „rezgőseggút”,
a „Patakiékat”. Utálta a kutyákat. De azért Gömbivel
a végére már jól kijött. A kerti műanyag székén ülve,
lábával simogatta néha. Nem vallotta volna be,
de az ablakból néztük.*

Tél, titok

*A hónap nagyon messzi halk
mégis éles klarinéthangja van*

*Ez szól az elfehéredett dombok
mögül végigsuhanva a síneken
be az erdőbe ahol már nemcsak
az avar de a hó is eltakar
mindent ami volt a régi nyarat
holt és hullt állatokat műanyag
palackokat és immár maszkokat*

*De hát ki szerezte ezt a zenét
ha ugyan zene a hó-sóhaj-hang
amibe bele-belereccsen egy ág
és a hideg ahogy teszi a dolgát
Dolgát ugyan... Minden csak van
gyorsan történő lassúsággal
hosszú messze néző pillantással
és csönddel ami klarinéthangokra
omlik szét januári séta során*

*Mozogni kell levegőzni kell
valahogy kivárni kell
igen a legtöbbet várni kell
a hosszú élet titka ez*

Ez már az igazi tél

*Félúton kezdett havazni.
Ahogy a lámpa megvilágította
a szembe száguldó piheáradatot,
teljesen olyan volt, mintha
az egész világűr szaladna el
mellettem, valamiféle céllal,*

*másfelé, sokfelé, oda, ahová én nem.
Minden fehérre vált,
tél-esti fekete-fehérré.
A kőkerítés mellett gurulva
eszembe jutott a költő, kit ősszel
temettünk el, nem elég szegénynek
a föld, most a hó is a mellére ül.
De aztán a lécekből tákolt dimmyestand
következett, és hirtelen láttam
a lányokat, amikor a nyár végén
megálltunk itt dinnyét venni,
és amíg válogattak, csak néztem,
ahogy bearanyozza őket a lassú
augusztusi alkonyat.
Ezt tette a hó, a takaró,
hirtelen felvillantotta
az elmúlt dolgokat, mindent,
amire ráesett. Az az alkony,
a lányok ugyanúgy nincsenek,
amiként akkor voltak, mint a költő
a kőkerítés túloldalán.*

Sötétség délen

részlet

Egy nyugodt nap

Éjjel esett, most illatos párát lélegzik a föld,
s a terasz kőedényei, színültig tele
vízzel, szikráznak a fényben. Talpam bizsereg,

ha megérzi a márvány józan hűvösét – alig
érintve a padlót, lépek eléd, és a szívem,
megértve a perc varázslatát, lassú ütemet ver.

Egy nyugodt este

*Drága barát, a tanácsba ne menjél, írd csak a versed!
Vagy gyere át, van bőven szír borom, és ha a kedvünk
majd úgy hozza, hetérákat hivatunk – zene is lesz!
Borban, s egymás nedveiben heverünk valahányan
halk zeneszó mellett – mint legutóbb sikerült.
Drága barát, a tanácsba ne menjél, mert ami ott megy,
hát... közelébe se ér mocskos képzeleted!*

*

Egy régi házban

Apámnak minden a rend, de hajdanvolt erejét
kedvének lusta folyója – erre is, arra is
elkanyarodván – apránként partra sodorta,
s végül csak a múlt lágy halmai közt kutatott:

félt lemerülni a vízbe. Minek a szem, ha belül
már készen van a látvány? Minek a fül, ha csak egy
hangot hall meg, amiből nem lesz soha dallam?

A régi házban

*Beléptem, s az az egy lépés visszaröpített
az időben. Örömmel fogtam kézbe a rég nem
látott tárgyakat. Körém gyűlt a család. Egy
pillanatig boldog voltam, de mikor meg-
próbáltam megölelni apám, iszonyú
érzés járta át szívemet, s nem szabadultam:
holtak lelkei közt holt vagyok én magam is.*

*

Nekropolisz

A holtakat szólítani, tudja az ég, hogy utálok!
De most szükség van rájuk, fontos, hogy itt legyenek
a tétova léptű hajósok, az elfuserált
férfiak és nők, akik önmagukat szerették

volna egy teljesebb élet pódiumán látni.
A vágy torzképei ők a világban, s mégis,
ha elönt a magány, őket hívom látogatóba.

Nekropolisz

*Nézz csak szét! Csupa hajdani vándor lakja e várost.
Végül mind hazatért – végre te is hazatérsz.*

*

Szégyen

*„Megtiltom – mondta az apja –, hogy női ruhát hordj!
Eszedbe ne jusson szégyenbe hozni nevem!”
„A test kívánságát az istenek rendelték el
– felelte –, de a gondolat szabad.
Te nem tudod, mi a szégyen, apám!”*

A szégyen

Méltatlan szavaid elértek, anyám, fülemig,
s túl azon is – beszivárogtak koponyámba:
szégyelled születésem. Vedd hát figyelembe:
úgy a sajátod e szégyen, mint bélsár, mit kiürítesz.

*

Egy sír fölött

Ebben a sírban, amit nézel, nem fekszik senki.
Nem is feküdt soha, kezdettől fogva üres. De ne gondolj
arra, mi nincs, a feltámadásra – csak az istenekre
gondolj, egyszerű ez: hajós volt és tengerbe veszett.

Egy sír fölött

*Az éjjel iszonyú szél tépte vitorlánk, s messze sodort,
de hajnalra elült a vihar. A Jón-tenger sötét
tükrében megláttam a hajót Actium partja előtt,
hol száz öl mély keserű víz fedí
a gályákat, sok derék hajós tetemét,
s Marcus Antonius balga reményeit.*

Falu

Légy üdvözölve hát, te messzi, puszta táj,
 Hol otthonára lel a béke, munka, ihlet,
 Hol napjaim bívó patakja folydogál
 Völgyében boldog feledésnek.
 Tiéd vagyok, tiéd: a züillesztő erők,
 A fényes orgiák világát hagyva hátra,
 Juték dús tölgyesek és hallgató tag mezők,
 A gondolatszülő semmittevés honába.

Szeretlek téged, árnyas kert,
 A hűsöddel, virágaiddal,
 Szeretlek, tarka rét, a szénakazlaiddal,
 Ahol bozót között csobognak csermelyek.
 Előttem él a táj, egész a láthatárig:
 Emitt két tiszta tó azúrkek síkja látszik,
 Színén halászladik lebeg szép csendesen.
 Azon túl dombsorok és sávós rozsvetések,
 Nagymessze kunyhók, szerteszóra,
 És méla nyáj legel a parti réteken,
 Gabonaszárítók, forgó malomvitorla;
 A jó mód s munka látszik mindenben.

Itt a hiú világ zajától mentesülve,
 Én a Valódiában az üdvöm meglelem,
 Szabad lelkemmel a Törvényt dicsőítem,
 A műveletlenek hadával nem törődve.
 Részvétellel hallgatom a koldus halk szavát,
 S a gaztevőt, s az ostobát
 Meg nem irigyelem bitortott nagyságában.

Ó, múltak bölcsei, hozzátok fordulok!
 E fenséges nyugodt magányban
 Tisztábban hallik hangotok,
 Elúzi álmát renyhességnek,
 Felszítja munkakedvemet,
 S a lelkemben talajra lelnek
 Bölcs alkotó eszméitek.

De szörnyű gondolat borítja lelkem gyászba:
 A dús mezők közt szerteszét

Emberbaráti szem kétségbeesve látja
A bárdolatlanság pusztító szegényét.
Panasszal, könnyel nem törődve,
A dolyfös úri rend – a sors kegyeltje ő –
Érzést, emberjogot tiporva, félrelökve,
Mint dudva, szívja el a földet művelő

Paraszt tulajdonát, a napjait, robotját.
Az úri földeken, az úr szolgálatában
A rabság, ő maga, botorkál csontsoványan,
Korbács alatt szántván barázdát.

Itt sárga vonja mind a járma terheit,
Reményt és hajlamot csírázni hagyni nem mer.
A szűz azért virágzik itt,
Hogy kéjjel tépje le gonosz gazember.
Az őszülő apa elveszti támaszát,
Szeretve fölnevelt, munkára kész fiát,
Ki atyja hajlokát igyekszik odahagyni,
Megy, hogy növelje a cselédek rab hadát.

Ó, tudna bár szavam a rest szivekre hatni!
Keblemben mért lobog ily terméketlen láng?
Kapnám kezembe csak szavaknak ostorát!
Megérem-é szünetét az elnyomásnak végre?
Láncát veszti a cár intésire a rab,
És felvilágosult, szabad honunk egére
Feljő, barátaim, a rózsás virradat?

...Visszatértem, ím...

...Visszatértem ím
A messzi zugba, ahol egykoron
Két évem elszelelt száműzetésben.
Tíz éve annak is, és mennyi minden
Meváltozott az életembe', s lám,
A természet törvényeit követve,
Én is megváltozék – de itt elég
Egy pillanat – és átölel a múlt,
S úgy érzem, este itt kószáltam még
E kis ligetben.
S ím, a házikó,
Hol éltünk, jómagam s szegény dadám.
Már nincs a drága köztünk – s a szobából

Nem hallani nehézkes lépteit,
S fáradhatatlan házi zörmölését.
És ím, az erdős domb, ahol gyakorta
Pihentem, nézve mozdulatlanul,
A tó tükrét, és szomorún idéztem
Más partokat és más hullámokat...
Arany vetések és zöld pázsitok
Között kéklőn terül el szélesen;
Titokzatos vizén halász hajóz,
Vonszolva lassan a ladik mögött
Hitoányka hálót. Ott a parti lankán
Szétszórvva falvak – kissé távolabb
Malomvitorla küszködik forogva
A gyenge szélben...
Ott pedig, ahol
A nagyapám birtokhatára van,
És kátyús út kapaszkodik a dombra,
Ott áll három szép erdei fenyő
Sudáran – egy külön, arrább a kettő
Egymástól karnyújtásnyira – ha olykor
A holdas éjben erre nyargalék,
A csúcsaik susogtak, ismerősként
Köszöntve engem. S most, amint az úton
Ügettem arra, újra megjelentek
Előttem. Mind a három itt van,
És ismerős a sustorgás fülemnek –
De megvénült gyökérzetük körül
(Ahol a föld csupasz volt egykoron)
Egész ifjú liget nevelkedik,
Szép zöld család; a két fenyő alatt
Bokrok tolongnak, gyermekik gyanánt.
S amott áll egymaga mogorva társuk,
Megrögzött agglegény, s körülte semmi,
A föld csupasz, mint régen.
Üdvözöllek,
Te ismeretlen, ifjú nemzedék!
Nem érem meg midőn fölébe nőttek
Az ismerőseimnek, eltakarva
Öreg fejük az arra tévedők
Tekintetétől. Ám az unokám
Talán meghallja sustorgásotok,
Midőn baráti szép beszélgetésből,
Vidám s jóízű eszméssel fejében
Majd elhalad mellettetek az éjben,
És rám emlékezik.

SOPRONI ANDRÁS fordításai

OROSZ TÁJ, OROSZ ECSETTEL

A tájleírás Puskin költészetének fő erősségei közé tartozik. A tájat igazából a romantika fedezte fel, ekkor alakultak ki a fontos romantikus tájtoposzkok: a holdas éj, a zordon bérc, a vad vihar, a zuhatag stb. Ehhez képest hozott merőben újat Petőfi, aki az igénytelennek tartott alföldi tájat dicsőítette. Puskin (főképp a téli) orosz táj képével gazdagította a tárházat.

Az itt szereplő két Puskin-vers a szelíd közép-orosz tájat, azon belül is az anyai birtok, Mihajlovszkoje környékét írja le két, egymástól bő tizenöt évnnyire eső pillanatban. A korábbi vers írásának idején (1819) Puskin tizenkilenc esztendő, de már több mint tízéves „költői pályát” mondhat magáénak (ebből legalább öt év esetében az idézőjelnek nincs is helye), elvégezte a császári elitképzőnek szánt Carszkoje Szelő-i líceumot, és a zord északi főváros aranyifjainak életét éli, ám időről időre menekülne innen, és a rousseau-i eszmék hatására keresné a „gondolatszülő semmittevés honát”, amire igen alkalmasnak látszik Mihajlovszkoje környéke.

A tizenöt évvel későbbi vers ehhez az idillhez tér vissza. A táj számos eleme pontról pontra visszatér, de a költő nem a tizenöt, hanem a tíz évvel korábbi ott-tartózkodására utal vissza, amikor 1824 és 1826 között itt töltött két esztendőt, miután a rend őrei szabadságsetretéről és szabadgondolkodásról tanúskodó versei miatt a szülői birtokra száműzték.

Hogy miféle gondolatok foglalkoztatták, éppen a korábbi vers második fele foglalja össze. Puskin világosan beszél, bár szavai magyarítása – kivált versben – nem mindig könnyű. Kulcsszó például a барство, ami a барин – *uraság* szóból képzett elvont főnév, így jelentheti a *földbirtokos nemességet*, tágabban az úrhatnámáságot, még tágabban az úri elpuhultságot. Magam a *dölyfős úri rend* kifejezést éreztem adekvátnak. Kissé nehezebb a неужество szó átültetése, amely a szótár szerint *műveletlenséget, tudatlanságot* jelent. Ha azonban úgy tekintjük, hogy az utána következő sorok ezt illusztrálják, igazából *elnyomást* kellene mondani, végül a tudatlanság brutálisabb szinonimáját, a *bárdolatlanságot* választottam. Nagyon egyértelmű az utolsó négy sor két kulcskifejezése: народ неугнетенный – *el nem nyomott nép*, ami a grammatikai átalakítás révén *szüintét az elnyomásnak* lesz, a над отечеством свободы просвещенной pedig *felvilágosult, szabad honunk*. Ami a költő ekkori elképzelése szerint a cár intésének lesz az eredménye.

Ez egy tizenkilenc éves fiatalember, egy nemesi, földbirtokosi sarj politikai programja, azoknak a nemes eszméknek az összefoglalása, amelyek a francia felvilágosodásból fakadóan terjedtek el Európa keleti vidékeire, és amelyek azokat a nemesi forradalmárokat fűtötték, akik 1825 decemberében – a maguk felemás módján – hatalomváltással utat próbáltak nyitni eszméik megvalósításának.

Külön kérdés, hogy a nagyon hatásosan, nemes pátozzsal megfogalmazott sorokból mennyit tartott a – még egyszer hangsúlyozzuk – tizenkilenc éves fiatalember magára vonatkoztathatónak. Ostorozza a jobbágyrendszert, de bár – az abszolút kortárs Vörösmartyhoz hasonlóan – elsőként szerez jelentős bevételt irodalmi munkásságából, legfőbb pénzforrása mégiscsak a jobbágyi munkával fenntartott birtok. És bár elítélően írja: *A szűz azért virágzik itt, / Hogy kéjjel tépje le gonosz gazember*, tudjuk, számos szerelmének egyike egy jobbágyának leánya, aki gyermekét is szül tőle, de teljes összhangban a korabeli szokásokkal, Puskinnak esze ágában sincs, hogy vállalja az apaságot, netán feleségül vegye a megesett lányt.

Végül a korabeli helyzetre jellemző a vers sorsa. A vers kéziratban terjedt (a szamizdat elődeként), és jelentős ismertségre tett szert, olyannyira, hogy híre eljutott az uralkodóhoz, I. Sándorhoz, aki követelte, hogy mutassák meg neki a verset. Őfelsége, aki akkoriban éppen liberális változtatásokat tervezett (nem lett belőlük semmi), elolvastván a művet, köszönetét fejezte ki a költőnek „nemes érzelmeiért”, a műnek azonban csak az első fele jelenhetett meg. Puskin pedig négy sor ponttal jelezte a csonkítást.

A FÉNYRUHA

Bevezető a Gyöngyhimnuszhoz

Ez az első szír nyelvű vers. Valamikor a 3. században került be a *Tamás-akták* nevű gyűjteménybe, amely Tamás apostol indiai térítő útját igyekszik elmondani. A kötet összeállítói ezt verset is az apostol szájába adják. A börtönben mondja el, nem sokkal vértanúhalála előtt. Kétségkívül kiragyog Tamás hagiografikus történetei közül. Ám aligha lehetett sok köze az apostolhoz. A kutatók szerint utólag illesztették a gyűjteménybe. Nem tudjuk, mi lehetett az eredeti címe, ha egyáltalán volt neki.

*Gyöngyhimnusz*nak vagy *Gyöngyének*nek a modern kutatók nevezték el. Valójában verses mese, allegorikus tanköltemény, vagy inkább példabeszéd. Minden ízében metafora, még a benne szereplő égtájak, vidékek is jelképesek. Vagy azzá váltak. Hiszen a vers lejegyzése és 19. századi felfedezése között több mint másfél ezer év telt el. És azt a kultúrát, amiből a keresztény közösség átvette, a perzsa udvari költészetet ezalatt maga alá temette az iszlám. A verset keretező mesés apostoléletrajz (a *Tamás-akták*) pedig az ókeresztény egyház belharcai nyomán tűnt el a köztudatból, apokrifé minősítették át.

Nézzük a cselekményt: a pártus nagykirály valahonnan északkeletről elküldi kisebbik fiát Egyiptomba, hogy hozzon el egy bizonyos gyöngyöt, amit egy kígyó őriz. Induláskor leveszik róla fényruháját. A profán világba aláereszkedő hős gyengének bizonyul, „bekajálja” az ottani rendszert, elkábul tőle és kvázi asszimilálódik hozzá. Elfeledkezik hazájáról, királyfiságáról és a feladatáról. Az otthoniak levélben emlékeztetik. Ettől mintegy felébred, teljesíti a küldetést, hazaindul. Jutalmul visszakapja fényruháját. A ruha ráismer hajdani viselőjére. Noha hosszú ideig nem volt rajta, vele együtt nőtt a tettei során. Úgy illenek egymáshoz, mint a hóshöz a karizma. A királyfi „felmegy” atyjához, a pártus udvar dicsóítja a nagykirályt.

A címadó gyöngyről nem tudunk meg sokat. A hős megszerzi, további sorsa ismeretlen. Ám a vers éppoly irizáló, akár az igazgyöngy. Nem véletlen, hogy értelmezések egész sorát hívta elő. Lehet vallásosan érteni, azon belül ókeresztény allegóriának. De rá lehet húzni iráni, görög, gnosztikus és manicheus magyarázatot. A „pártus” hívószóra a hazai ezotéria is beindul, mondván, ez mirőlunk szól. És persze tükrözheti a „királyi gyermek” sorsa a kiválasztott „megváltóként” úgy általában. Vagy demokratikusabb felfogásban, bárki felnőtte válását („önmegváltását”). De ha játékosan aktualizálom a tartalmát, lehet akár egy ügynöktörténet is. A jó mese kerek, sok minden belefér.

Engem a versszerűsége fogott meg. A szerkezet zeneisége. A középszír eredeti nagyon tömény. Általában 5+7 vagy 6+6 szótagos sorokba tördelődik. A szavak végén az utolsó szótagon van a hangsúly. Az eredeti verselés lüktetése mechanikusan nem adható vissza. A sormetszetet legjobban a jambusos tagolás tükrözi szerintem, persze csak közelítőleg. A hímvégű felsorok a fordításban többnyire nővégűvé változtak: magyarul így természetes az elbeszélés lélegzetvétele. Néhol a sorok számát is bővítettem az érthetőség végett: a mese sodrását ez nem lassította. Nem változtattam a félig-meddig mitikus földrajzi neven. Miszraim (Meszrén) helyett azonban Egyiptomot írtam: ez kulcsszó, mi ezen a néven ismerjük.

Az eredetiben nincsenek szakaszok, a tagolást versszempontból tartottam szükségesnek. Ugyancsak az én döntésem, hogy a felsorokat nem egymás alá, hanem egymás mellé

tördelem. Ráadásul bővített szóközzel: ez a zenei lüktetést hivatott nyomatékosítani. Mel-
lékeltem pár jegyzetet is a szöveg után. Ezek inkább az értelmezésekről szólnak, a vers
megáll nélkülük is.

A *Tamás-akták* gyűjtemény sok-sok középkori másolatban fennmaradt, ezek közül egy
szír és egy görög nyelvű kódex őrizte meg a *Gyöngyhimmusz* verses változatát. Maga a vers
valószínűleg bilingvis közegben (sokak szerint Edesszában) keletkezett. Nem tudni,
volt-e egyáltalán „prototípus”, és ha volt, annak mi a szülőhelye. Nyilván alakult-formá-
lódott az idők mélyén és során. A hellenisztikus görög-római világ „multikulti” volt, mint
általában minden impérium. Eredetileg egyéni megváltásainai Thrákiától Indiáig, Parthiá-
tól Egyiptomig valamennyi kultúrát átjárták, és befönték a teljes Mediterráneumot. A má-
sutt nevesített mítoszi hősök helyén itt egy (lényegében bárkivel behelyettesíthető) király-
fi áll. Ez a névtelenség tágasságot kölcsönöz neki. Alighanem ettől olyan népszerű azóta,
hogy újra felfedezték. Olyan, mint Krisztus, de nem járatták le az egyházak. Olyan, mint
bármelyikünk, de neki van isteni megbízatása.

Szent György ledöfi a sárkányt, a mi névtelen királyfink ráolvas és elaltatja. Nem öl,
mint a mesehősök általában. A mágikus szó a fegyvere, akárcsak Orfeusznak. Ha a vers és
a mese mágia, akkor a mi *Gyöngyhimmuszunk* a történetével bűvöl el. A fényruhájával,
amibe belebújhatunk.

Gyöngyhimmusz

*Még gyermek voltam én, atyám házában laktam,
élveztem pompáját és gazdagságát,
midőn a szüleim, ellátva amivel kell,
hazánkból, napkeletről elküldtek hosszú útra.*

*Kincses útravalóm úgy állították össze,
hogy bőséges legyen, de el is bírjam:
Bét Elláj aranyát, Gazzák ezüstjét,
kalcedont Indiából, kúsáni topázt;
adtak gyémántot is, mely vágja a vasat.
Ők szőtték fényruhám, de most levették rólam,
levették rám szabott bíbor tógámat is.*

*Majd ezt az egyezséget kötötték velem,
és a szívémbé írták, hogy ne felejtsem el:
„Ha lemész Egyiptomba és elhozod a gyöngyöt
– a tengerben őrzi egy sziszegő kígyó –,
viselheted megint tógád a fényruhádon,
és tiéd lesz az ország: idősebb fivéreddel,
helyettesünkkal együtt te fogod örökölni.”*

*Napkeleti hazámat elhagyva elindultam.
Útközben lefelé két fullajtár kísért;
veszélyes volt az út, ismeretlen, nehéz,
nem vághattam neki egyedül, ilyen ifjan.
Áthaladtam Mesán területén, ahol
nagy vásárokat csapnak Kelet kereskedői.
Mesán vidékéről Babel földjére mentem,*

onnan betértem Szárbog kőfalai közé.
Így értem végül Egyiptom határára,
kíséretem azonban ott elvált tőlem.

Mentem egyenesen a kígyó lakhelyéhez,
közel, egy fogadóban vettem ki szállást;
gondoltam, ha elalszik, a gyöngyöt elveszem.
Egyedül jártam-keltem, egyszál magamban,
a szállóvendégek idegennek néztek.

Aztán összehozott egy rokonnal a sors:
keletről érkezett, szabadnak született,
kedves, szép fiú volt, egyfősű velem.
Ő jött hozzám oda s szegődött társamul:
bizalmasom lett, titkos tervem tudója.
Az egyiptomi, mondta, tisztátalan nép,
ne nagyon vegyüljek és vigyázzak velük.
Magamra öltöttem a viseletüket,
nehogy rájöjjenek, hogy külföldi vagyok,
aki a gyöngyért jött, s rám uszítsák a kígyót.

Hanem valamiért mégiscsak észrevették,
hogymás vagyok, mint ők, hogymás vagyok olyan.
Fondorlatosan oly ételt adtak ennem;
hogymás elfelejtettem királyfiségomat,
és ezentúl az ő királyukat szolgáltam.
Elhomályosult bennem, szüleim miért küldtek,
hatott a nehéz éték, mély álomba merültem.

Szüleim észrevették, mi történt velem,
súlyos aggodalom fogta el őket.
Közhírré tették, jöjjenek udvarunkba
Parthia nagyjai, a tartományurak.
Döntés született: nem hagynak Egyiptomban.
Közösen írtak egy levelet nekem,
ellátták kézjegyükkel valamennyien:
„Apád, a nagykirály, anyád, kelet úrnője,
fivéred, a helyettes, mind üdvözlünk, fiú!
Ébredj fel, álom nyugóz, hallgasd e levelet!
Királyfi vagy, emlékezz! Nézd meg, most kinek szolgálsz!
Mért mentél Egyiptomba? Emlékezz csak: a gyöngyért!
Emlékezz: fényruhád és pompázatos tógád
felöltheted megint, hisz a hősök könyvében
már ott áll a neved. Fivéreddel öröklöd,
helyettesünkkel együtt: tiétek lesz az ország.”
Pecsetet tett atyám jobbájával a levélre,
hogymás óvja a gonosztól, Babel lakóitól,
és Szárbog veszedelmes démonaitól.

Úgy szárnyalt a levél, mint egy királyi sas.
Majd mellettem leszállt és szólt hozzám, beszélt.
Felébresztett a hang, magamhoz térített.
Fogtam a levelet, csókoltam meghatottan,
s felbontva a pecsétet, olvasni kezdtem.
A levélben csak az volt, amit szívcembe írtak.
Már emlékeztem rá, hogy királyfi vagyok,
szabadnak születtem, s ez mire kötelez,
és hogy a gyöngy miatt küldtek el Egyiptomba.

Igézni kezdtem hát a rettenetes kígyót.
Elbágyadt, elaludt, hogy ráolvastam sorban
atyám és fivérem, aztán anyám nevét.
A gyöngyöt elrabortam, elindultam haza,
ledobva ottani mocskos gönceimet.
Követtem az irányt a fény hona felé.

A levél, amitől álmomból felébredtem,
most is mellettem volt, mutatta az utat:
ahogy akkor szavával, most világosságával,
fenséges fény gyanánt, gyorsítva lépteim.
Engem a szeretet így vitt, így vezetett ki
Egyiptom földjéről Szárbogon keresztül.
Majd bal felől elhagyva Babel vidékét,
Mesán vásárhelyére értem a tenger partján.

Hegyes Hirkániából szüleim odaküldték
két leghűbb emberükkel, a kincstárnokokkal
a fényruhám, no meg a pompázatos fógát.
Bár nem emlékeztem rá, milyen ragyogó volt,
oly rég elhagytam már az atyai házat,
most, hogy az öltözékem hirtelen viszontláttam,
olyan érzés fogott el, mintha tükörbe néznék.

Magamat láttam benne és önmagamban őt:
két külön valaki, mégis ugyanolyan.
A két kincstárnokot ugyanígy egynek láttam,
mivel mindketten a király jelét viselték.
Atyám ütötte rájuk, ki visszaadta drága,
csodálatosan díszes, aranyszegélyes,
berillel és topázzal, sokféle szardonixszal
gazdagon ékesített, mégis egységes színű,
ragyogó fényruhám. A széle mindenütt
gyémánttal volt kirakva, az egészét pedig
a királyok királya képmása díszítette;
vibráló színei, mint a zafírkövek.

Láttam még ezen kívül, ahogy a megindultság
végighullámszik rajta: rám ismert ő is.
Úgy felkavarta mindez: láttam, hogy szólni készül.

Alább szállt, a hangja, mintha dúdolna, úgy szólt:
„Azé vagyok, aki a legbátrabb a tettben,
őérte növekedtem atyám színe előtt!
Mert ahogy egyre nőtt tetteiben a hős,
termetre, észrevettem, ugyanúgy nővök én.”
És átadója mellett fenségesen remegve
suhant, úszott felém, fogadjam végre el!
Én is repesve már rohantam, nyúltam érte,
felöltöttem, ragyogtam pompás színeiben;
rá a csillámló tógát: teljesen felöltöttem.

Amint ruha takart, mentem a kapuhoz,
fel, hozzá, üdvözölni és hódolni előtte.
Hódoltam fejet hajtvá a dicső fény előtt,
atyám előtt, aki a hosszú útra küldött.
Amit parancsolt, íme, teljesíttem,
ahogy megadta ő is azt, amit megígért.
Csatlakoztam az udvar előkelőjéhez,
a fővendek között elfoglaltam helyem.
Atyám örült nekem, ott voltam országában,
víziorgona szólt, mindnyájan őt dicsértük.

HALASI ZOLTÁN fordítása

Jegyzetek

Bét Elláj – (Bet Ellaye) aranyat a hegyekben bányásztak, ezért sokan a Pamír vidékére helyezik, Afganisztán keleti végeire, a „Felföldre”: van, aki épp ezért „odafönti”-nek fordítja. Átvitt értelemben „az angyalok földje”. A realista értelmezés a pártus „magterülettel”, Hirkániával azonosítja. Ez a Kaszpi-tenger délkeleti partjától a mai Északkelet-Irániig (a történelmi Khorászánig) terjedő keskeny terület, a mai Gorgán és tágabb környéke. – Megint mások *Beth Gelaye*-t olvasnak, ez „Gilán földjét” jelenti szerintük. Gilán és környéke a Kaszpi-tenger délnyugati csücskénél van.

Gazzák – kincses város (Gaznak) és vidéke a mai Irán északkeleti részén, Tabriz körül, az egykori Pártus Birodalom határvidéke (Média Atropatené).

kúsáni – a Kúsán Birodalom Parthia keleti szomszédja volt, fénykorában a mai Üzbegisztántól az indiai Rádzsásztánig terjedt, magába foglalva Afganisztánt és Pakisztánt.

fényruhám – az eredetiben a „fénylő” vagy „ragyogó” jelző szerepel csupán, öltözet nélkül. A ruha misztikus tulajdonságai miatt nem lehet sem konkrét „tunikára”, sem „köntösre” gondolni. Van, aki a gondolkodásunkat körülvevő „(vallásos) tudat”-tal, tehát tényleg valamiféle egyéni „gnózással” azonosítja ezt a metaforikus „öltözéket”.

bíbor tógám – a bíbor tóga a fejedelmek (előkelők) viselete volt, tehát rangjelző funkciója lehet a versben.

tógád a fényruhádon – a tóga hosszú felsőruha volt, vállra vetve, a test köré csavarva viselték (az alsóruhán, a tunikán).

ezt az egyezséget – A királyfit próbatételre küldik. Ebben az összefüggésben a „gyöngyszerzés” mintha egyfajta uralkodói alkalmasságpróba volna. De hogy ez mit jelent? Mélyvízbe dobást? Hogy a fiú „mágikus védőburok” nélkül is álomba tudja igézni a kigyót?

fivéreddel, helyettesinkkel – az eredetiben „fivéred, a második” áll, vagyis a király után a második a hierarchiában. Van, aki „koronahercegnek”, „trónörökösnek” fordítja.

Napkeleti hazámat – Parthia (észak)keleti részére gondolnak a szakértők, a mai Merv és környéke jöhetne például szóba, de valószínűleg itt sem konkrét, hanem mitikus földrajzról van szó. Napkelet a vallásilag „tisztá”, „szent”, „paradicsomi” vidék, a „lenti” vagy (dél)nyugati Egyiptom ennek az ellenkezője.

Mesán – görögösen Meszéné; a mai Dél-Irak, a Satt el-Arab vidéke, a római-pártus időkben önálló állam, a távolsági (indiai) kereskedelem egyik fő állomása.

Bábel – a hajdani babilóniai birodalom fővárosa, a pártus időkben félig romos tartományi székhely.

Szárbog – (Sarbug) meghatározhatatlan város és vidéke, Bábeltől feltehetőleg (észak)nyugatra, a mai Kelet-Szíria területén. A középperzsa szó („torony” jelentéssel) erődített városra utal. – Van, aki a görög nyelvű változat alapján „labirintusnak” fordítja. Ami elég misztikusan hangzik, de az eredeti kontextushoz aligha van bármi köze.

Egyiptom – a vers születésekor a Római Birodalom része. Tradicionálisan is a (romlott, dekadens, hitetlen) Nyugatot jelenti.

egy rokonnal – ezen a ponton jelzem, hogy a vers több helyén érzékelhető: a 3. századi, emlékezetből leírt változat egy hajdani hősi ének töredéke csak. Például itt a „rokon” épp csak beúszik a történetbe, már el is tűnik. A magány oldásán és az asszimilációs figyelemzetésen kívül semmilyen strukturális szerepe nincs. Olyan eleme a mesének, ami elvezítette eredeti jelentését. Az is lehet, hogy ez az „interpretatio christiana” következménye.

Úgy szárnyalt a levél – a sasként repülő üzenet szintén szimbolikus, nekünk, nyugatiaknak a „sors” hangja (vagy a lelkiismereté), a keletieknek inkább a(z) atyai „gondviselésé”.

Most is mellettem volt – a levél mint lélekvezető fény/madár arra emlékeztet, ahogy az alvilágból térnek vissza a hősök.

Hegyes Hirkániából – ez nagyjából a mai Kopet Dag hegység vidékét jelenti, Északkelet-Íránt.

ragyogó fényruhám – ez az emberként viselkedő öltözék a királyfi szellemi alteregója. Amíg nem találkozik vele, és nem ismernek egymásra, illetve nem ismerik el egymást, a királyfi még „sötét”: sötétségben jár és nem gyúlt benne sem világosság. Amint egymásra eszmélnek, és felölti ruháit, átjárja a fény. Ettől fogva belülről ragyog.

mentem a kapuhoz – az atyai palota nyitott kapuja előcsarnokként szolgált a királyi fogadáshoz.

mindnyájan őt dicsértük – a kutatók egy része itt lezárja a verset, mondván, ami még utána jön, az későbbi betoldás. Én is úgy érzem, hogy ezzel a zárattal kerek a szöveg. De azért ideírom a (főlölegesnek látszó) betoldást: „és megígérte, hogy elmehetek vele / a királyok királya udvarába is, / bemutatni, mit kaptam, a gyönggyel együtt.” – Ha ez lenne a vége, az egész „dráma” egy szinttel bővülne, a mennyei szférával tudniillik. Csak hát szüksége van-e erre a szövegnek? Irodalmi szempontból ez a hozzáadás indokolatlan, hiszen a jelentéshatárokat folyton átlépő, a reális és transzcendens, a külső és belső között oszcilláló mese enélkül is magába foglal mindent, evilágot és túlvilágot egyaránt.

PILINSZKY JÁNOS

KIADATLAN LEVELEIBŐL

Rubin Szilárdnak

[Képeslap: Szigliget, Írók Alkotóháza;
Postabélyegző: Szigliget, 1958. december 4.]

Drága Szilárd! – Elröppent az idő. Közben főként anyuka tovább betegeskedett. Most már rövidesen otthon leszek. A kötetet – bár távolról se úgy, ahogy terveztem – lezártam.¹ Nagyon hiányzol, a visz.látig sokszor ölel:

Jancsi

Kézirat; magántulajdon. Fénymásolatban: PIM V. 5342/8/mell. (Rubin Szilárd *Igénytelenységünk emlékei* című, Pilinszky négy hozzá írt levelét idéző rövid írásának mellékleteként.)

Címzés: „Rubin Szilárd / Budapest XII. / *Szilágyi E. fasor 26.*”

Rubin Szilárd (1927–2010): író. 1956 októberében ismerkedtek meg az Írószövetség által szervezett bécsi hajókiránduláson; *Római Egyes* (Magvető, Budapest, 1985) című kisregényének Martinszky László nevű szereplőjét Pilinszkyről mintázta.

¹A *Harmadnapon* (Szépirodalmi, Budapest, 1959) című kötetére utal, melyben az utolsó vers, a *Novemberi elízium* végén ez áll: „Szigliget, 1958. november”.

Rubin Szilárdnak

[Levelezőlap;
Postabélyegző: Balatonszepezd, 1959. ?.]

Kedves Szilárd,

kedden de. 11 körül érkezem Boglár felől (vonattal). 5 körül indulok vissza, a Fasorban ebédelnék. Örülnék, ha addig megkapnád lapomat.

Ölel:

Jancsi

Kézirat; magántulajdon. Fénymásolatban: PIM V. 5342/8/mell.

Címzés: „Rubin Szilárd / író / Balatonszemes / Fasor-pensio // Pilinszky J. / Balatonszepezd”

Kovalovszky Mártának és Kovács Péternek

[Képeslap: La cathédrale de Chartres;
Postabélyegző: Párizs, 1963. július 2.]

Drága Márta, édes Péter,

Zsúfoltak a napjaim, s néha a betegség szélén lebegek. A felolvasásunk szépen sikerült; Emmanuel gyönyörűen mondta az Apokrifot.¹

Különben: megkapta a francia akadémia irodalmi nagydíját, s nem enged hazautazni a hó végéig. 6-ától nála lakom, s közösen lefordítjuk az oratóriumot.²

– Nem feledkeztem meg az ösztöndíjadról, de ezt otthon, avagy az Intituttól kell kérni. Majd meglátjuk.

Legyetek jók, és ne felejtsetek el egészen.
Mindkettőtöket sokszor ölel:

Jancsitok

Chartres, 1963. jún. 30.

Kézirat; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

Címzés: „Kovács [keresztnevet eltakarja a portóbélyeg] / HONGRIE / Székesfehérvár / István- király / múzeum”

Kovács Péter (1939) a költő unokaöccse, felesége Kovalovszky Márta (1939), mindketten művészet-történészek.

Pilinszky 1963. június 10. és július 25. között Gara László (1904–1966) műfordító, szerkesztő és Jean Rousset (1913–2004) költő, a francia írószövetség elnökének hivatalos meghívására járt először Párizsban.

¹ A Théâtre du Kaléidoscope-ban június 28-án rendezett magyar költői esten olvasta fel Pierre Emmanuel (1916–1984) költő, első franciaországi útjai során legfőbb támogatója és több alkalommal is szállásadója az *Apokrif* című versét franciául, ő pedig magyarul. *Vö. Saint-Germain-des-Prés és a – Ka-leidoszkóp. Új Ember*, 1963. július 14., 3.

² A *KZ-oratórium* Pierre Emmanuel fordításában: *Paradis obscur. Oratorio des camps de concentration. Les Lettres Nouvelles*, 1964. szeptember–október, 182–193.

Csorba Győzőnek

[Postabélyegző: Krakkó, 1965. február ?.]

Kedves Győző!

Egy Juhász László nevű elkeseredett fiatalember hozta el nekem ezt a verset. Sok vers közül választottam ki, s úgy érzem – biztatásul – megérdemelné a közlést. Arra kérnélek, ha Te is elfogadhatónak találod, értesíts szerkesztőségemben (Bp. V. Kossuth L.-u. 1. I – Új Ember szerk. P. J.).¹

Különben, amint látod, Lengyelországban, Krakkóban vagyok.² A város gyönyörű, de az út kissé elfárasztott már. Bocsásd meg hát idétlen leveletem.

Őszinte híved, barátod:

János

Kézirat; PIM (katalogizálás alatt)

Címzés: „*Jelenkor szerkesztősége* / (Csorba Győző író) / Pécs / Széchenyi-tér // WĘNGRY // F: Pilinszky János, Krakow, Dom Turysty / Polska”

Csorba Győző (1916–1995): költő, műfordító, 1961 és 1965 között a *Jelenkor* szerkesztőségének tagja, 1975-től haláláig a folyóirat főmunkatársa.

¹ Pilinszky 1957 ősztől egészen a haláláig a katolikus hetilap belső munkatársa volt.

² 1965. február 18. és március 5. között járt Lengyelországban (Varsó, Krakkó, Auschwitz, Częstochowa, Katowice); újtjáról több cikket írt, lásd például: *Új Ember, Krakkó*. 1965. március 21., 2.

Csorba Győzőnek

[Postabélyegző: Balatonfüred, 1965. május 24.]

Drága Győző!

Köszönöm múltkori válaszodat, s tökéletesen megértelek. Most mégis hasonló kéréssel zaklatlak. Hajdók János azzal a kéréssel keresett föl szerkesztőségünkben, hogy küldjem meg versét személy szerint Neked. Ugyanezt a versét – Rónayn¹ keresztül – már eljuttatta [a] Jelenkorhoz. Hajdók tanár és közel ötven éves. A vers nem nagy vers, de tiszta és friss – egy öregedő ember tolla alól. Ha Te is úgy találod, szíj érdekében néhány szót.²

Drága Győző, úgy látom, egyhamar nem találkozunk. Talán jövőre – valamelyik színházi előadás ürügyén – sikerül Pécsre utaznom. Hogy vagy?
Sok szeretettel ölel:

János

Kézirat; PIM (katalogizálás alatt)

Címzés: „Jelenkor szerkesztősége / (Csorba Győzőnek) / Pécs / Széchenyi-tér // F: Pilinszky János, Budapest VI. / Izabella-u. 52.” (A boríték hátoldalán a címzett megjegyzése: „Válasz: 65. VI. 11. / Hajdók egy versét elfogadtuk / Cs. Gy.”)

¹ Rónay György (1913–1978): költő, író, műfordító, irodalomtörténész, 1946-tól a *Vigilia* szerkesztőségének tagja, 1969-től haláláig felelős szerkesztője.

² Hajdók János (1913–1983): költő, író; a *Jelenkor* 1965. augusztusi számában jelent meg *Ezüst antennák* című verse.

Csorba Győzőnek

[Postabélyegző: Budapest, 1965. július 21.]

Drága Győző!

Köszönöm kedves leveledet, s még egyszer bocsásd meg, hogy zaklattalak. Remélem, jól vagy. Velem semmi különös. Beteg voltam három hétig, s most gyengébb és soványabb vagyok, mint valaha. Lehet, hogy az ősszel még egyszer Lengyelországba utazom¹ – s ez talán újra szép lesz.

Nagyon sokszor ölel, őszinte barátod:

János

Kézirat; PIM (katalogizálás alatt)

Címzés: „Jelenkor szerkesztősége / Csorba Győző / író / Pécs / Megyei Könyvtár // F: Pilinszky János / Budapest VI. / Izabella-u. 52.”

¹ 1965. szeptemberében ismét járt Lengyelországban (Varsó, Wrocław); ekkor ismerkedett meg Grotowskiék színházával, vö. Tizenhárom széksor. *Új Ember*, 1965. november 21., 3.

Kovalovszky Mártának és Kovács Péternek

[Képeslap: Paris 1900 – Montmartre pittoresque;
Postabélyegző: Párizs, 1967. szeptember 24.]

Drágáim! Ne haragudjatok, hogy csak lapot írok, de az időmből most nem futja másra. Leveleteknek nagyon örültem, remélem, rövidesen látjuk egymást. Előreláthatólag október végén érkezem haza, Jugoszlávián keresztül.¹

Elefántot állítsátok ki a balkonra!²

Sok csók:

Jancsi

Kézirat; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

Címzés: „Kovács Péter / Székesfehérvár / István-király múzeum / HONGRIE”

¹ 1967. április 23-tól október közepéig tartózkodott Nyugat-Európában (Bécs, Párizs, Eygalières, Párizs, Bécs, Brüsszel, Ohain, London, Párizs, Róma). Májusban lejárt kint-tartózkodási engedélyét csak nehézségek árán sikerült meghosszabbíttatnia a magyar hatóságokkal, ezért már az emigrálást fontolgatta; a hosszabbítás után szeptemberben meghívót kapott, hogy csatlakozzon Belgrádban a Magyar Írószövetség delegációjához, ahonnét október 25-én a küldöttség tagjaként tért haza.

² Tréfás utalás Kovács Péterék kisfiának a születésnapjára. (Kovács Péter szíves közlése.)

Kovalovszky Mártának és Kovács Péternek

[Képeslap: Monaco – Le port et vue d'ensemble de Monte-Carlo;
Postabélyegző: Monte-Carlo, 1967. szeptember 26.]

Drágáim! 25-én érkezem, tehát még tudunk találkozni. Emmanuelnének most van a Bruxelles-i kiállítása. Nagyon örülne, ha Fehérváron is lehetne, karöltve a francia Kultuszszal.¹ Sok csók:

Jancsitok

Diákat hozok.

Kézirat; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

Címzés: „Kovács Péter és családja / HONGRIE / Székesfehérvár / István- király / múzeum”

Párizsból Rómába utazva kellett közel egy napot várakoznia Monte-Carlóban a vonatcsatlakozásra.

¹ Pierre Emmanuel festőművész felesége: Janine Loo (1920–2013); Székesfehérváron nem került sor kiállítására.

Kósa Györgynek

[Párizs,] 1973. márc. 24.

Drága Gyuri bátyám!

Végtelenül boldoggá tettél leveleddel. Sajnos a házi bemutaton¹ nem vehettem részt, de talán nyáron pótolhatjuk a súlyos mulasztást.

Párizsból nem sokat látok. Rengeteg a munkám. Részben megrendelés, részben „önkéntes föladat”. Valami hajt. Úgy érzem, sietnem kell. Csak, bárcsak el ne siessem!

Nagyon-nagy szeretettel és hálával:

János

Kézirat; PIM V. 5986

Címzés: „Kósa György / tanár úrnak / 1122 Budapest XII. / Maros-u. 28. / HONGRIE // Exp. János Pilinszky / C./o Jutta Scherrer / 13, rue Rollin / Paris-5° (France) // Par avion”

Pilinszky 1972. december közepétől 1973. május közepéig tartózkodott Párizsban.

Kósa György (1897–1984): zeneszerző, zongoraművész. A hatvanas évek elejétől több Pilinszky-versre írt zenét (például: *Francia fogoly, Harbach 1944, Apokrif, Nagyvárosi ikonok*).

¹ A zeneszerző 1973. március 1-jei levelében arról írt Pilinszkynek, hogy két újabb művet komponált verseire: *Látomások* címmel vegyeskari ciklust (*Halak a hálóban, Jelenések VIII. 7., Aranykori töredék, Introitusz*) és *Szálkák* címmel kantátát alt hangra, brácsára és csellóra (*A mélypont ünnepéye, Haláloz és haláloz, Mégis nehéz*); utóbbi bemutatójára március 18-án került sor házi koncerten, amelyre a költőt is meghívta. (A levél jelzetszáma Pilinszky hagyatékában: MTA KIK Kt. Ms 5954/451.)

Kovács Péternek

[Levelezőlap;

Postabélyegző: Budapest, 1973. augusztus 15.]

Péterkém!

Jutta¹ 21-ikén vagy 22-ikén utazik haza. A két nap egyikén meglátogatnánk Titeket, s Jutta délben menne tovább Győr–Hegyeshalom fele.

A vizslátig Mindhármatokat ölel:

Jancsi

Ui: Egyenesen a múzeumba hajtunk.

Kézirat; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

Címzés: „Kovács Péter / *István-király Múzeum* / Székesfehérvár // Pilinszky János / Budapest VI. / Hajós-u. 1 // *Expressz*”

¹Jutta Scherrer (1942): Párizsban élő német szlavista, egyetemi tanár; az 1970. október 9–13. között Poigny-la-Fôret-ben rendezett nemzetközi konferencián ismerkedtek meg (Pilinszky itt olvasta fel A „teremtő képzelet” sorsa korunkban című esszéjét), kapcsolatuk 1970 decemberétől 1975 őszéig tartott.

Vasadi Péternek

[Szigliget, 19]77. II. 19

Drága Péterkém!

Nagyon köszönöm leveledet. Íme a kért rövid elmélkedések.¹ Még nem biztos, hogy meddig maradhatok. Lábadozásom valahogy rendkívül lassú, nem tudom, miért? Azelőtt sokkal gyorsabban ment.

Odahaza a szerkesztőségben mindenkit szeretettel ölelek. Rövidesen újabb cikket küldök, s írok Magyar Ferinek.²

Ölel:

Jancsi

Ui.: Szívből örülök új, készülõ kötetednek!³

Kézirat; PIM V. 5397

Címzés: „Új Ember szerk. / Vasadi Péternek / 1053 Budapest V. / Kossuth L.-u. 1. // F: Pilinszky János / 8264 *Szigliget* / Alkotóház”

Vasadi Péter (1926–2017): költõ, író, esszéista, 1967-tõl nyugdíjazásáig az *Új Ember* munkatársa.

¹Valószínûleg a *Stációk* (*Új Ember*, 1977. március 13., 1.) és az *Isteni dramaturgiáról* (*Új Ember*, 1977. április 24., 2.) címû írásait küldte; elõbbinek a kézirata megtalálható a Petõfi Irodalmi Múzeumban: V. 5118/2.

²Magyar Ferenc (1916–2000): újságíró, 1947-tõl az *Új Ember* munkatársa, 1971-tõl 1989-ig felelõs szerkesztõje.

³Vasadi Péter: *Tamariszk*. Szépirodalmi, Budapest, 1978.

Kovács Péternek

[Szigliget,] 1977. márc. 15.

Drága Péterkém!

Köszönöm leveledet. Annyi már biztos, hogy március 28-ikán érkezem Hozzáatok. A pontos idõt még megírom. Mindenesetre, gondolom, késõ délután a Szigliget felõl érkezõ gyorssal.

Amennyiben nem zavarok: megszállnék Nálatok 1–2 napra.

Szeretnék mindent megbeszélni Veletek! – Mártát, Téged és Marcikát.

Nagyon-nagy szeretettel ölel:

Jancsitok

Kézirat; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

Címzés: „Kovács Péternek / 8000 *Székesfehérvár* / Horváth I.-u. 21. / III. em. 7. // F: Pilinszky János / 8264 *Szigliget* / Alkotóház // *Expressz*”

Kovács Péternek és Kovalovszky Mártának

[Postabélyegző: Budapest, 1978. február ?.]

Drága Péterkém, Mártám!

*Van két jegyetek a bemutatóra*¹ [beszúrva:] Február 21. Gyertek ¼ 11-re a Várszínház *Sarok*-terméhez. (½ 11-kor kezdődik, de Bébit² előre beültetem!) Ott átadom a jegyeket, mert nem merem őket postára adni!

[aláírás nélkül]

Kézirat; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

Címzés: „Kovács Péter / *István-király* múzeum / 8001 Székesfehérvár / 1. Pf. 12. // F: Pilinszky J. / 1065 Budapest VI. / Hajós-u. 1. // *Expressz*” (A boríték hátoldalán a székesfehérvári postabélyegző: 1978. február 17.)

¹ A *Síremlek* című színműve bemutatójára került sor a Várszínházban 1978. február 21-én Maár Gyula rendezésében.

² Baitz Borbála (családban Bébi; 1889–1980): Pilinszky anyai nagynénje. Vö. Bébi. *Új Ember*, 1960. augusztus 21–28., 7.

Kovács Péternek és Kovalovszky Mártának

[Balatonszemes, 1978.] Szept. 10.

Édeseim!

Nagyon jól vagyunk itt Szemesen.¹ Csönd van és szép az idő. Úgy tűnik mindkettőnknek, mintha öröktől együtt lettünk volna. Jó lenne, ha meglátogatnátok! Innen az utolsó percben utazunk csak el, de jó lenne, ha legkésőbb 19-ig meglátogatnátok! Sajnos itt nem lehet aludnotok, de rengeteg a vonat, s így visszafelé is kényelmesen utazhattok.

Nagy szeretettel:

Jancsitok

Kézirat, boríték nélkül; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

¹ Balatonszemesen Ingrid Ficheux (1957) francia gitárművésszel töltött néhány hetet, akivel 1978 áprilisában ismerkedett meg Párizsban; 1980. június 22-én egyházi esküvőt kötöttek Budapesten.

Rubin Szilárdnak

[Postabélyegző: Balatonszemes, 1978. szeptember 13.?)

Drága Szilárd!

Most már tudom, hogy 20-ikán este 8 körül érkezünk, s egyenesen Hozzád megyünk. Ingrid 22-ikén reggel utazik tovább Párizsba. De szeretném, s kérlek, hogy ezt ne mondd meg Márinak.¹ Neki azt mondom majd, hogy Ingrid egyenesen Szemesről utazott tovább haza, Párizsba.

Itt csodálatos nyugalomban és szeretetben telnek napjaink. Együttlétünk mélységesen természetes. A többit szóban!

Ölel:

Jancsi

P.S. Írj néhány sort, ha megkaptad leveletem! – Köszönöm!

Kézirat; magántulajdon. Fénymásolatban: PIM V. 5342/8/mell.

Címzés: „Rubin Szilárd / Budapest XII. / Szilágyi E. fasor 40 / 1125 // Pilinszky – Mialkovszky / Balatonszemes / Ady-E.-u. 13. / 8636 // *Expressz*”

¹ Baitz Mária (1894–1982): Pilinszky anyai nagynénje és keresztanyja.

Rubin Szilárdnak

[Balatonszemes, 1978.] szept. 13.

Drága Szilárd!

A biztonság kedvéért még egyszer megírom: szeptember 20-ikán, szerdán este 8 óra körül érkezünk Hozzád. Ezt egyedül Te tudhatod, tehát *semmiképpen se telefonáld meg a lakásomra, Máriéknak*. Haza csak 22-ikén megyek, miután Ingrid reggel elutazott.

Itt nagyon jól vagyunk, a többit *személyesen*.

Ezerszer ölel:

Jancsi

Kézirat; magántulajdon. Fénymásolatban: PIM V. 5342/8/mell.

Címzés: „Rubin Szilárd / Budapest XII. / Szilágyi E. fasor 40. / 1125 // Pilinszky C/o Mialkovszky villa / Balatonszemes / Ady-E.-u. 13. / 8636” [Expressz]

Baitz Máriának

[Velem,] 1979. III. 6.

Édeseim! – Csodálatos itt a csönd és a nyugalom. A Ti és Ingrid sorsa aggaszt egyedül: az öregség és a fiatalság kínja-keserve. Én valamiféle „haladék” állapotában élek: nem számítok. Ezt nagyon érzem, s *személy szerint* nincs is mire panaszkodnom. Imádkozom értetek, s ha lehet, ti is imádkozzatok. Ne ezért vagy azért. Az ember céljai és kérései mindig ostobák, megnevezett vágyai pedig *szükségszerűen* tévesek. Mit *akar* egy fa, egy kő, egy domb? Az írásban is ez a legjobb: akaratunkhoz alig hasonlít; inkább egy fához vagy egy kőhöz. Egyszerűen van.

Elemér¹ a hétvégén jelentkezik. Add át neki, Márikám, a postámat. Ha nem jelentkezne, postázd *expressz* (nagy borítékban) *szükségszerű* leveleimet. Itt csönd van, s az ember mindent jobban megbecsül, akár egy remete.

Írjatok! Írjátok!

Nagyon-nagy szeretettel:

Jancsitok

Kézirat; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

Címzés: „Baitz Mária / Budapest / Hajós-u. 1. / 1065 // Pilinszky C/o Törőcsik / Velem / Rákóczi-út 48. / 9726 // *Expressz*”

Pilinszky a hetvenes évek második felében gyakran vendégeskedett közeli barátai, Törőcsik Mari (1935) színésznő és férje, Maár Gyula (1934–2013) filmrendező velemi házában (majd szobát is bérelt a szomszédságukban).

¹Vattay Elemér (1931–2012): fotográfus, Pilinszky barátja; több fényképet készített a költőről.

Baitz Máriának

[Velem,] 1979. márc. 15.

Édeseim! – Először is: sokat gondolok rátok és imádkozom értetek. Másodszor: köszönöm a küldeményt, valószínűleg ősszel mennék Amerikába.¹ Itt lassan és gyönyörűen tavaszodik. Sokat olvasok és már küszöbén állok az írásnak... Valószínűleg ki kell húzatnom az egyik fogamat a jövő héten, a szombathelyi kórházban (Mari visz be!). Minden jó, csak belül szenvedek, az életet nem lehet elrendezni.

Írjatok magatokról!
Nagyon-nagy szeretettel:

Jancsitok

Ui. Az ügyvédnőmtől kaptam néhány kedves sort. Most szaladok a postára.

Kézirat; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

Címzés: „Baitz Mária / Budapest VI. / Hajós-u. 1. / 1065 // Pilinszky / C/o Törőcsik / Velem / Rákóczi-út 48. / 9726 // *Expressz*”

¹San Franciscóból kapott felolvasókörútra szóló meghívást; utazására végül nem került sor.

Kovács Péternek és Kovalovszky Mártának

[Velem,] 1979. III. 27.

Drága Péterkém!

Talán még emlékszel rá, hogy egy olasz diák belőlem disszertált a milánói egyetemen. Sok versemet is lefordította, amiket most kiadna egy milánói könyvkiadó Shaár [alatta zárójelben javítva:] (Schaár) szobor-illusztrációival.¹ *Sürgős*. A képeket közvetlenül vagy (és ez volna talán a jobbik megoldás) az Artisjuson keresztül (Ács Vera, vagy titkár-sága) küldesd meg a nevemben.

Cooperativa Edizioni
Jaca Book
LAURA Geronazzo
19, Via Aurelio Saffi
20123 Milano
ITALIA

A feladó lehet maga az Artisjus, de ha közvetlenül küldöd, föladóként írd az én nevemet, pesti címmel.

(Nyuszi levél!)

Édeseim,

aránylag jól vagyok. A jó levegő, s a külső csend legalábbis testileg megnyugtat. Utazni nincs erőm, majd ősszel Amerikába...

Írjatok, mielőtt utaztok.

Itteni címem:

P. J.
C/o Mari Törőcsik
9726 VELEM
Rákóczi-út 48.

[aláírás nélkül]

Kézirat; MTA KIK Kt. (katalogizálás alatt)

Címzés: „Kovács Péter / István kir. múzeum / Székesfehérvár / Postafiók 12 / 8001 // Pilinszky János / C/o Mari Törőcsik / VELEM / Rákóczi-u. 48. / 9726 // *Expressz*”

¹A Jaca Book kiadó folyóiratában jelent meg huszonegy verse Antonio Molteni bevezetőjével és fordításában, Schaár Erzsébet (1908–1975) szobrászművész *Utca* (1974) című installációjáról készült néhány fényképpel: Ogni vivente è affamato del Vivo. Poesie di János Pilinszky con una presentazione di Antonio Molteni. *L'Umana Avventura*, 1979. április, 150–157.

Radnóti Miklósnénak

[Velem,] 1979. márc. 29.

Kedves Szeretett Radnóti Miklósné!

Két feledhetetlenül közvetlen, és minden tapintatában kíméletesen direkt beszélgetésünk bátorít fel harmadik levelem¹ megírására. Terveim nem sikerültek, de nem is értek véget. Karthauzi módjára érzem, de érzem a másik fél korából adódó minden zavarát. Tavasszal semmiképp nem utazom. Vidéken élek, s lehet, hogy egy fából vaskarika regényen dolgozom.² Vertikális regénynek szánom. Látszatra „dickensi”, valójában pokoljárás.

Aczél Györgynek³ még nem írtam; oly nehéz világosan írnom arról, amit még én is csak „tükör által” látok.

Kérem, őrizzen meg szeretetében, szerető szívvel:

Pilinszky János

P.S. Ideggyógyászati kezelése után szeretnék minél tovább vidéken maradni.

Kézirat; MTA KIK Kt. Ms 2676/163

Címzés: „Radnóti Miklósné / (Tel: 315-682) / Budapest / Pozsonyi-út 1. / 1137 // Pilinszky János / C/o Törőcsik Mari / VELEM / Rákóczi-út 48. / 9726 // *Expressz*”

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni (1912–2014): tanár; Pilinszky Szigligeten ismerkedett meg vele.

¹ Korábbi két levelét nem ismerjük.

² Tervezett regényéből csak néhány fejezet készült el: Hármassoltár. *Kortárs*, 1977. december, 1875–1883.; Simon Áron [Szabadesés]. *Élet és Irodalom*, 1980. március 22., 14–15.; Három étüd a bűnről. *Élet és Irodalom*, 1980. május 31., 14–15.; 1980. június 7., 14.

³ Aczél György (1917–1991): politikus, a Kádár-korszak kultúrpolitikájának irányítója.

Radnóti Miklósnénak

[Velem, 1980. február]

Drága Fifi! – Utolsó telefonbeszélgetésünk után közvetlenül kórházba kerültem. Onnét egyenesen Velemre kerültem, ahol rövid megkönnyebbülés után ismét visszaestem. Pár napja, hogy sikerült hajamnál fogva, önerőmből újra kimásznom a depresszió nagyon nehezen definiálható meszesgödöréből. Febr. 24-ikén érkezem Pestre, s márc. 9-ikén Angliába utazom.¹ Szerető megértésére gondosan megőrzött levele bátorít. Ha megengedi: Pesten jelentkezem telefonon.

Szeretettel és tisztelettel

(Pilinszky) János

Kézirat; MTA KIK Kt. Ms 2676/164

Címzés: „Radnóti Miklósné / Budapest / Pozsonyi-út 1. / 1137 // F: Pilinszky J. / C/o Törőcsik M. / Velem / Rákóczi-út 48. / 9726 // *Expressz*” (A bélyeg hiányzik, a postabélyegzőnek csak az alsó körvonala látszik; a boríték hátoldalán a budapesti postabélyegző: 1980. február 21.)

¹ Tíznapos nagy-britanniai felolvasóköriúton (Glasgow, Bangor, London) vett részt Nemes Nagy Ágnes, Károlyi Amy, Weöres Sándor, Vas István, Juhász Ferenc és Vajda Miklós társaságában.

Köszönöm Kovács Péternek, Pilinszky örökösének, hogy rendelkezésemre bocsátotta az újonnan előkerült leveleket és hozzájárult a közreadásukhoz. Köszönettel tartozom a többi címzett jogutódainak, illetve hagyatékaik gondozóinak is az információkért és a levelek közlésének engedélyezéséért, valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ kézirattárai munkatársaiknak.

Bende József

RADNÓTI MIKLÓS ÉS AZ ŐSZI SÖR

Egy reklámversőről

1.

Radnóti Miklós 1941. december 16-án mindössze pár sort írt naplójába. Csak ennyit: „Judithoz menet a 46-os villamoson, látom, hogy egy vendéglő *őszi sört* hirdet. Nézem a szót. Tűnődöm. Majd:

Végül itt van az őszi ser,
Őszi bú ellen ősi szer.

Eladnám. De hogyan?”¹

Monográfiájában Ferencz Győző részben idézi a naplóbejegyzést mint a Beck Judit-szerelem egyik datált találkozásának dokumentumát, és hozzáteszi: „De ez a naplóbejegyzés nem is emiatt érdekes, hanem mert ekkor jutott [Radnóti] eszébe az a pompás reklámversike, melyet rögzített is”.²

Radnóti mindig nyitott szemmel járt – erről szintén naplója tanúskodik. Gyűjtötte az utcákon látott nyelvi érdekességeket, a furcsa, beszédes neveket.³ Nemezszer éppenhogy az olvasott felirat hangzása, ritmusa fogta meg. Például 1940. február 20-án, amikor a Nagymező utcán sétálva, miközben egy készülő versfordítás sorait forgatta magában, szemébe villant egy felirat: „Olvasztott libazsír. Elkapom a tekintetemet, hiába! Bennem ragadt. Olvasztott libazsír skandálom és tönkreteszi a napomat. ½ 1-kor láttam, s most hét óra már. Talán az segít majd, hogy leírtam.”⁴ Hárs György Péter egy tanulmányában tipologizálja is ezeket a talált nyelvi jelenségeket, szójátékokat.⁵ A „nyelvi ready-made humorba keretezésére” példa: „Az Attila utcai virágkereskedés kirakatában tintával írt tábla: »Rózsát a jégen tartjuk.« Mily kegyetlenség!”⁶ Egy másik típust képez „a Freud Álomfejtésébe illő nyelvi bravúr”, a naplóba jegyzett *Változatos élet* című rögtönzés: „Tegnapelőtt nő vert, / Tegnap nőt vertem, / Ma nő ver.”⁷ És van a „fől nem használt reklámvers”, ami jelen dolgozat tárgya.

Az őszi sörről szóló kétsoros Ferencz Győző szerint is „pompás”, mégsem került bele a Radnóti összes versét adó gyűjteménybe, és ebben osztozik az idézett *Változatos élet*tel, és több más, a *Naplóban* fennmaradt alkalmi rögtönzéssel. A költő verseit adó legújabb

¹ Radnóti Miklós: *Napló*. Szerk.: Ferencz Győző. Magvető, Budapest, 2018, 242.

² Ferencz Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete. Kritikai életrajz*. 2. jav. bőv. kiad. Osiris, Budapest, 2009, 519.

³ Péter László: [Radnóti Miklós] Névgyűjteménye. In: Uő: *Radnóti Miklós. Válogatott írások*. Bába, Szeged, 2009, 116–121.

⁴ Radnóti Miklós: i. m., 114.

⁵ Hárs György Péter: Radnóti – ahogy tetszik. Pszichoanalízis a Nyugatban III. *Múlt és Jövő*, 2009/4, 74–87.

⁶ Radnóti Miklós: i. m., 225. (1941. aug. 9.)

⁷ Uo., 57. (1939. aug. 2.)

„összes” nem is vállalta feladatul ezek egybegyűjtését, viszont egy majdani kritikai kiadásban nyilvánvalóan ott a helyük; nem fogják felhígítani vagy komolytanná tenni a költői életművet, sokkal inkább színesítik majd azt, láthatóvá téve az átjárásokat a szegmensek között.

2.

„Mik egész egyedül él szinte” – írta Radnótiné az esetet megelőző napon, december 15-én.⁸ Gyarmati Fanninak ugyanis november 9-én halt meg édesapja, és nem akarta édesanyját egyedül hagyni, sok időt töltött vele, és ezért lemondott akár saját programjainak egy részéről is. Mint ahogy lemondott az éppen 15-i Engel Iván-koncertről, amire így Mik nélküle, és „csak” Beck Judit és férje, valamint Erdélyi Ágnes társaságában ment. „Mik a koncert után hazakísérte az Ágit, és Medvére ment. Mennyi dolga van most nyár óta, mióta hazajöttünk, és nem képes a végére jutni, beosztani.”⁹

Radnótinak a felsokasodó irodalmi feladatok mellett ekkor a Nagyváradról éppen náluk időző hűgával is kellett foglalkoznia. Például Ágnes másnap, december 16-án délután még Gyarmati Fannit kísérte el Dési Huber Istvánhoz, ahol Fanni modellt ült, de este már „Ági és Mik Gombosiékhoz mentek még a Vajda előtt, a Gyuri újdonsült remek gramofonos rádióján meghallgatni a Rádió *Fiatalköltők estjét*. Szerb Tóni vezetett be, mindenkitől egyet szavaltak, Miktől a *Himnusz*t, állítólag nagyon szépen, a Szendrőt”.¹⁰

Radnóti naplóbejegyzése vagy erről a villamosútról szól, és akkor nem említi benne Ágnest, esetleg délelőtt vagy délután egyedül járt Juditnál (amikor Ági és Fanni Dési Hubernél voltak). Ez utóbbi változat sem lehetetlen, sőt a közte és Judit közti viszony miatt nagyon is érthető lenne.

A villamosból meglátott hirdetés gyorsan játékos rímpárrá vált a költőben, és Radnóti nem bírta emlékezetére a vers létét: azonnal feljegyezte egy nála lévő papírdarabra. Ez a jegyzettömbből kitépett, félbehajtott papírfecni fennmaradt a hagyatékban, nem is feltétlenül a versike miatt (hiszen azt még aznap bemásolta naplójába), hanem mert eredetileg Beck Judit írt rá egy rövid üzenetet.¹¹ Az autográf, puha ceruzával, sietősen írt – s máig publikálatlan – levélke így szól:

Sötét Alakok, nem raktátok le a képet!!

Miután nem tudom most megbeszélni, mikor találalak otthon, kérlek hívjatok föl.

Csók Judit

Hogy kit takar a megszólítás többes száma, hogy milyen képről van szó, ma még nem tudni. Ami viszont bizonyos: éppen a kétsoros reklámversike segít a keltezetlen üzenet datálásában. És mert éppen ez került Radnóti keze ügyébe (talán a zsebében volt), ennek a hátoldalára jegyezte fel, maga is ceruzával:

Végre itt van az őszi ser

őszi bú ellen ősi szer

⁸ Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni: *Napló 1935–1946*. Sajtó alá rend.: Ferenc Győző, Nagy Zsejke. Jaffa, Budapest, 2014, II., 93. (Továbbiakban: Radnótiné.)

⁹ Uo., 94.

¹⁰ Uo., 95–96.

¹¹ MTA KIK Ms 2633/149.

A naplóba másolt szövegtől egy szóban – és a sietős központoszásban, pontosabban annak hiányában – eltérő „ősváltozat” alatt egy szintén ceruzával készült rajz található. Ez lehetne a már elképzelt sörreklám kerete, vagy egy képkeret akár, de az is elképzélhető, hogy pusztán egy firka, ami körbevesz egy hat számból álló, piros színű ceruzával beleírt szám-sort: „185 118”, ami viszont nem más, mint Schöpflin Aladár Magyar utca 27. szám alatti lakásának telefonszáma.

Fontos kitérni Radnóti naplóbejegyzésének egy részletére. Mivel a bejegyzés nem más, mint a szerző által rögzített keletkezéstörténet, az is kiemelten fontos – hiszen a költő megörökítette a saját és az utókor számára is –, hogy a 46-os villamossal ment, és a vers annak nyomvonalán született.

A ma már nem létező 46-os villamos 1913 és 1952 között járt a Keleti és a Nyugati Pályaudvar között, kisebb megszakítással és némiképp változó útvonalon. 1941-ben ez volt az útvonala: Nyugati pályaudvar – Podmaniczky u. – Szinyei-Merse Pál u. – [Körönd] – Felsőerdősor u. – [Lövölde tér] – Vilma királynő u. (ma Városliget fasor) – Bajza utca – Bethlen u. – Keleti pályaudvar (Baross tér).¹²

Beck Judit ekkor – ha nem Szentendrén volt – a VII. kerületi Vilma királynő út 3. szám alatt lakott férjével, Gombosi György művészettörténésszel. Nem messziről költözött ide: édesapja, Beck Ö. Fülöp és családja pár saroknyira, a VII. ker. Damjanich u. 32-ben laktak. Radnóti tehát, ha a 46-os villamossal érkezett hozzá, akkor valószínűleg a Nyugattól a Vilma királynő útjáig utazott. Azaz annak a vendéglőnek, amely az őszi sört hirdette, ezen az útvonalon kellett lennie.

Az a rádióműsor, amire Erdélyi Ágnessel mentek, hogy Beck Juditéknál hallgassák meg, 19 óra 20 perckor kezdődött, címe pedig egészen pontosan *Fiatalok. Fiatal magyar költők versei* volt. Szerb Antal „dr. egyetemi magántanár” bevezetése után Gobbi Hilda és Szendrő József olvasta fel a verseket. A műsorújságok nem tartalmazzák a felolvasott versek szerzőinek nevét, így tehát jelenleg csak Radnóti szereplése bizonyos.

A hozzávetőlegesen húsz-huszonkét perces adás után – 19 óra 45 perckor már új műsorszám kezdődött – nem sokkal el kellett indulniuk a Vajda János Társaság *Mai magyar költők új versei* című estjére.¹³ A Társaság ekkor a VII. ker. Erzsébet körút 49. szám alatt, a második emeleten működött, így aztán Radnótiéknak sietniük sem nagyon kellett, csak végigsétáltak a Király utca körülig tartó szakaszán. A rendezvény – rendhagyó módon – este negyed kilenckor kezdődött, andalogva is könnyen oda lehetett érni.

Az esten Schöpflin Aladár tartott bevezető előadást – ez pedig megmagyarázza, hogy miért volt a levélből verskézirattá vált papírfecsin a kritikus lakásának telefonszáma: talán még szükség volt egy utolsó egyeztetésre.

A költői estről Radnótiné szintén írt naplójában: „A Vajdában este Miklós is szerepel. Gerő Ili szavalt kettőt a nyári Judit-versek közül, nagyon meglepő szépen, aztán annál borzalmasabban a Bánki Zsuzsa a *Harmadik eclogát*. Mik maga a Babitsra írottat, az új őszi verset és, úgy érzem, kárpótlásképpen felém a *Hasonlatokat* is, az utolsót. Judit nagyon megindulva, sápadva hallgatja a verseket. Magam immár egykedvűen, csak drukkolva a sikerért. Van is. Nagyon tetszettek. A legszebbek voltak az estén.”¹⁴

Hogy egészen pontosan mely Radnóti-verseket olvasták fel ekkor, nem teljesen bizonyos. Az elhangzott hat költemény két csoportra osztható: három Judit-vers és három „egyéb”. A Judit-versek közül Radnótiné a *Harmadik eclogát* cím szerint megnevezte, a másik kettő közül – Ferencz Győző véleménye szerint – az egyik nagy valószínűséggel a *Zápor*, a másik talán a *Csodálkozol barátom...* lehetett. A Radnóti által felolvasott nem-Judit-versek közül a *Hasonlatok* szintén cím szerint szerepel a naplóbejegyzésben, a Babits-

¹² Lásd: <http://hampage.hu/trams/dozsakorutkoze/keletinyugati.html>

¹³ Az estre szóló meghívó a programmal: *Mai magyar költők új versei című előadást*. PIM Any.79.44/43.

¹⁴ Radnótiné, II., 95.

emlékvers teljes biztonsággal azonosítható (*Csak csont és bőr és fájdalom*), az „új őszi vers” pedig – mivel nem ismerünk más, ekkor keletkezett Radnóti-verset – csakis az 1941. október 10-i keltezésű *Nyugtalan őszi* lehet.

Az este azonban itt még nem ért véget, és a folytatásról Radnótiné szintén beszámolt: „Aztán utána a Lyrába mentünk, borzalmasan kis bűdös helyiség a Pátria kávéház mögött, nem tudom, miért kedvelik. [...] Nem volt igazán jó. De jó így utána lenni egy fellépésnek, kicsit mindig szorongok előtte.”¹⁵

A Király u. 59/b. szám alatt működő Lyra sörözőt Radnótiné sosem szerette: naplójában máskor zug-helynek, undok helynek nevezte. Most pedig több ok miatt is rosszul érezte magát. Ezek közül a gyász csak az egyik volt: a költői esten és az utána való levelező mulatozáson is gyászruhában volt, fátyollal, melyet a jókedvű társaságban legszívesebben elrejtett volna. A november eleje óta viselt gyász mellett azonban egy nagyon friss trauma is érte: az előző napon, december 15-én találta meg otthonukban Beck Judit szerelmes leveleit, amiket a festőnő Radnótinak írt. „Megütött a dolog – írja Gyarmati Fanni a naplójába –, a levelezés az sokkal-sokkal több, mint a csók, a kimondott vágyódások. A leírt szó mágia nekem. Mindennél erősebb kötelék! Az írás, a levél, minden az enyém volt eddig, [...] de ez másfajta volt.”¹⁶ És nemcsak hogy a levelek megtalálása által bizonyossággá vált a hónapok óta tartó sejtés, de még arra is fény derült, hogy az egyik legjobb barátnője, „Ili hozza vagy viszi a leveleket, és ez az, ami nagyon belém fájdukt. Hát Ili, a csupa szeretet, édes jó kis barát, hát ő vállal ilyen szerepet”, „ez undorító, a barátnők belekeverése, az asszisztálás a dologhoz”.¹⁷ Az Ili persze nem más, mint Gerő Ili, aki a következő napi költészeti esten Radnóti Judit-verseit szavalta.

Teljességgel érhető hát Gyarmati Fanni rosszkedve. Mert ezek után micsoda erő kellett már ahhoz is, hogy a gyásszal és a megcsaltság biztos tudatával, a *másik* nő, sőt még a közvetítő jelenlétében is akár még „egykedvűen, drukkolva a sikerért” ülje végig aznap este a két eseményt, sőt hallgassa meg a *másik* nőhöz írt verseket. De Gyarmati Fanni számára most is, mint mindig, az volt a legfontosabb: Radnóti versei „a legszebbek voltak az estén”. Férje sikerének érdekében most is alárendelte saját érzelmeit.

3.

Radnóti vonatkozó naplóbejegyzése azonban nem csupán a vers keletkezési körülményeit és magát a kétsorosot rögzíti, hanem a költő vele kapcsolatos terveit is. „Eladnám. De hogyan?” – írja, és bár ez a két rövid mondat mintha költői kérdést sejtetne, mégsem arról van szó, és meg is válaszolható.

A hagyatékban ugyanis a vers „ősváltozata” és a Beck Judit-levélke mellett fennmaradt Radnótinak egy eddig publikálatlan levele, amelyet a Dreher sörgyár igazgatójának írt.¹⁸ Az aláírás nélküli autográf beszúrt utóíráttal ellátott gépelt levél betűhív átiratban:

Budapest, 1942. január 11.

Mélyen tisztelt Igazgató Uram,

Gombosi József kedves barátom említette Igazgató Urnak kis reklám-versemet, beszélgetésükre hivatkozva mellékeltem el is küldöm. Ha használhatják, kérem Igazgató Urat, hogy a tiszteletdíjat

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo., 94.

¹⁷ Uo., 93.

¹⁸ MTA KIK 2633/150.

cimemre (Dr. Radnóti Miklós Bp., V. Pozsonyi-ut 1. II. 3.) posta útján küldjék el. – Három változatát küldöm, a reklám tervezője eldönti majd, melyik felel meg jobban a célnak. Fáradozásáért előre is hálás köszönetet mondok és

tisztelettel köszönöm

U. í. A közlés természetesen, – mint a reklám-verseknél szokásos, – csak név nélkül történhet.

*Végre itt van az őszi ser,
őszi bu ellen ősi szer.*

*A Dreher-féle őszi ser
őszi bu ellen ősi szer.*

*Megjött a Dreher-féle őszi ser,
Az ősi bánat ellen ősi szer.*

A dokumentum úgynevezett piszkozat – ezt az utólagos kiegészítés mutatja –, másképp nem is maradhatott volna a hagyatékban. Nincs ok kételkedni abban, hogy az újragépell változatot Radnóti valóban elküldte. A címettről a kutatás jelenlegi állása szerint csak annyit lehet tudni, hogy a Dreher sörgyár „igazgatója”, tehát nagy valószínűséggel Dreher Jenő. Az „őszi sör” gyártója ugyanis a Dreher-Haggenmacher Első Magyar Részvényserfőződe Rt. volt. Központi irodájuk a X. ker. Halom u. 42. szám alatt, a „városi iroda” azonban a VII. kerületi Huszár u. 7-ben működött. A cég igazgatóságának elnöke Dreher Jenő volt, alelnöke és ügyvezető vezérigazgatója Haggenmacher Oszkár. További alelnökök: dr. Metzler Jenő és dr. Hardy-Dreher Béla, igazgatósági tagok: Aich Hubert, Dános Marcell, Haggenmacher Henrik, Haggenmacher Ottó, dr. Haggenmacher Pál, dr. Schöffner Aladár, dr. Stein Emil, dr. Surányi Miklós, báró Szalay-Berzeviczy László, Wiktorin Gusztáv.¹⁹ A címzettet akkor lehetne száz százalékos pontossággal megnevezni, ha az elküldött levél a megcímezett borítékkal előkerülne a Dreher sörgyár archívumából.

A kulcsszereplő, Gombosi József Lipót (1878–1944), aki közvetített Radnóti és a Dreher sörgyár igazgatója között, nem más, mint Gombosi György édesapja, azaz Beck Judit apósa. 1878. március 26-án született Egerben, Budapesten elvégezte a kereskedelmi akadémiát. 1901-ben házasodott össze Bogyó Erzsébettel (1881–1944). (Akinék apja Bogyó Samu kereskedelmi akadémiai tanár volt, tanította lánya későbbi férjét is.) Négy gyermekük született, mind fiúk: Ottó, György, Endre és Géza. 1919 őszén kikeresztelkedtek, és református vallásra tértek át. Gombosi József fiatal korában több cég alkalmazottja volt, majd 1914 januárjában saját céget alapított. Egy évtizedig sikeres fa- és szénkereskedő volt, majd jó üzleti érzékkel váltott a papír-nagykereskedelemre, és karrierje tovább ívelt fölfelé. Nagykereskedőként így kerülhetett kapcsolatba a Dreher sörgyár vezetőjével, feltehetően üzleti kapcsolatban is álltak. A Gombosi család fejeként ismerkedett meg Radnóttal, valamikor 1938 márciusa után, amikor fia, Gombosi György – felesége révén – Radnótiék baráti társaságának tagja lett. Hogy mennyire volt intenzív kapcsolatuk, arra nincs adat, mindenesetre Radnóti 1942 legelelén felhatalmazást kapott a nála harmincegy évvel idősebb nagykereskedőtől, hogy „kedves barátjaként” hivatkozzon rá a levélben. Ha hihetünk a levél állításának, Gombosi József 1941. december 16. és 1942. január 11. között felhívta a Dreher sörgyár igazgatójának figyelmét Radnótira és annak reklámversére. Szűk két évvel később, szinte napra pontosan ugyanakkor halt meg, mint Radnóti, és sorsuk is hasonló. Mert bár a család még 1945 áprilisában hirdetés útján kerestette őt és több elhur-

¹⁹ Nagy „Magyar Compass” (Azelőtt Mihók-féle) 1941–1942. 65-ik évf. II. rész: Iparvállalatok. Szerk.: Dr. Galánthai Nagy Sándor örököse. Budapest, [1942], 102–103.

colt családtagot,²⁰ ekkor már közel fél éve halott volt: Csomádon, 1944. november 5-én ölték meg.²¹ (Ugyanekkor több deportált is a „nyilas terror” áldozatául esett, az ő hamvakat közösen helyezték nyugalomra.²²) Feleségét ugyanebben az időben ölték meg.

Maga a levél nem igényel különösebb magyarázatot: benne egy költő egy nagy cég vezetőjének eladásra kínálja föl egy alkalmi szerzeményét. Három változatot is küld, hogy majd a címzett cége döntsön arról, melyiket használják fel, de bármelyiket is választják, a szerző nevét ne szerepeltessék alatta.

A naplóba születésekor bemásolt vers itt – feltehetőleg mint a legjobbnak gondolt rím-pár – első helyen szerepel, de nem a napló szerinti, hanem a papírfecni szereplő ősváltozat szövegével, és mivel későbbi, mint a naplóbejegyzés, ez a végleges alak, az ultima manus.

Azaz ebben a kétsoros kis reklámversikében is felvillan Radnóti költői műhelye, hogy még egy ilyen kis szösszenet megformálására is milyen nagy gondot fordított: a vers kezdőszava kétszer is cserélődött. Az elsőként leírt „végre” örömteli felkiáltást fejez ki; ehhez képest a „végül” mintha egy felsorolás utolsó eleme lenne, de az előzőek hiányával – Radnóti közülük a célközönség, a sörre szomjas ember helyzetéhez illőbb, kifejezőbb változatot választotta. Az „bu” szó u-jának ékeztése pedig nyilvánvalóan csak a gépelés miatt maradt el, a kézirat jól mutatja, hogy Radnóti a hosszú alakot használta. Ráadásul itt a központoszást is pótolta. A vers végső formája tehát ez:

*Végre itt van az őszi ser,
őszi bú ellen ősi szer.*

A másik két változat viszont teljesen új darabja a Radnóti-életműnek. Konkrétabbak, mint az első, hiszen megnevezik a Dreher céget, de természetesen ugyanarra a hatásos rímpárra épülnek. Az viszont nem egyértelmű, hogy a harmadik változat második sorában a bánat „ősi” jelzője csak gépelési hiba (az „őszi” helyett), vagy a probléma átértelmezése: a sör az ősi bánatot oldja meg. Bár valószínűleg csak gépelési malőr okozta az eltérést (hiszen az őszi-ősi ellentétpár erre épül), ezzel jelentősen kitágulna az értelmezési lehetőség: mert-hogy mi is az az „ősi bánat”? Ezt minden sörfogyasztónak maga kell tudnia. (A missilis levél előkerülése erre is választ adna: lehet, hogy abban Radnóti már javította – ha javította – ezt a szót.)

Érdekesség, de nem minden tanulság nélkül, hogy a levélpiszkozat hátoldalára Radnóti azt jegyezte föl: „Szent István polgári ser”. Ez pedig arra utal, hogy a reklámvers megírása után is foglalkoztatta a sörtéma, és lehet, hogy erről a márkáról is fakasztott volna egy rímpárt.

Végül az őszi sörös reklámvers egyik változata sem jelent meg. Pedig szükség lett volna egy jó, frappáns reklámszövegre, mert a sörgyár fizetett hirdetései között 1940-ben van tárgyilagos: „Szent László őszi sör a szezon meglepetése. Dreher-Haggenmacher gyártmány”, és van már kicsit szlogenesisítésre törekvő: „Minden sörivő megállapíthatja, hogy a Dreher Haggenmacher Szent László sörnek nincsen párja”, de az olvasónak valami hiányérzete mindkettőnél van. Radnóti tehát jó érzékkel látta meg a „piaci rést”, és mint reklámversíró csatlakozott (volna) a Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Szép Ernő, József Attila stb. nevével fémjelzett költői társasághoz, akik nem szégyelltek pénzt keresni tehetségük áruba bocsátásával. Radnóti kétsorosa nemcsak hogy méltó arra, hogy együtt emlegessék a „Drámát legjobban Shakespeare, / poloskát Ditrichstein irt”, a „Mondja, marha, / miért oly bús, / olcsóbb a ponty, / mint a hús” és a „Royal bútor, Royal kaszni, / Royal ágyon legjobb...” szlogenekkel, de költőileg megkomponáltabb ezeknél.

²⁰ Ki tud rólu? *Magyar Nemzet*, 1945. máj. 20., 7.

²¹ *Magyar Nemzet*, 1946. ápr. 12., 2.

²² Uo.

A kétsoros reklámvers sem 1942-ben, sem pedig később nem kapott esélyt arra, hogy az őszi sörnek fogyasztókat, a költőnek pedig némi kis jövedelmet szerezzen. A háború után viszont megjelent. Először Radnóti naplójának első részkiözlése szövegében,²³ majd alig két héttel később már egy keresztrejtvény megfejtéseként olvashatták – már akik helyesen töltötték ki a keresztrejtvényt. Ezt a felvezetés állt előtte: „Egy vendéglői felirat »ihlette« Radnóti Miklóst a rejtvényünk vízszintes 1. és függőleges 26. soraiban levő tréfás versikére. Jó bornak – igaz! – nem kell cégér, de a jó reklám ötlet mindig aranyat ér!”²⁴ A megfejtést pár héttel később közölték: „15 [helyesen: 16.] számunkban közölt keresztrejtvény megfejtése: Vízszintes 1: Végül itt az őszi ser. Függőleges 1: Őszi bú ellen ősi szer.”²⁵

A két, egymáshoz közeli „közlés” kapcsolatban van: a gazdaságpolitikai hetilap keresztrejtvény-készítője minden bizonnyal a *Népszabadság*ban olvasta Radnóti ott közölt naplójegyzetei közt a kétsorost, meglátta benne a feladvány lehetőségét, és egy rejtvényt szerkesztett köré. A feladvány készítője, Valló Emil (1907–1993) első rejtvénye 1928-ban jelent meg, 1936-ban lett a *Budapesti Hírlap* rejtvényrovatának vezetője, 1939-ben *Magyar Rejtvényűjság* címmel saját lapot indított, amit aztán Magyarország német megszállása után 1944-ben be is tiltottak. A naplóközlésére annál is inkább felfigyelt, mert mint egy későbbi interjújából kiderül, személyesen ismerte a költőt,²⁶ és később évtizedeken át még számos Radnóti-megfejtésű rejtvényt készített.

A költő életében meg nem jelent reklámversike azonban mégis nagy hatást váltott ki, és egy másik irodalmi mű keletkezéstörténetében játszott döntő szerepet. Bár ez magából a műből nem derül ki, később a szerző megnevezte a kétsoros inspiratív fontosságát.

Hubay Miklós Vas Istvánnal közösen írta az *Egy szerelem három éjszakája* című művet, amely Ránki György zenéjével mint „az első magyar musical” vonult be 1961-ben a magyar irodalomtörténetbe, és Révész György rendezésében 1967-től filmként is sikeres volt. A szerzőpárosból Hubay az egyik visszaemlékezésében a bevallatlanul is Radnóti Miklós léteéről írt darab keletkezéstörténetéről is vall.²⁷

A musical (és film) egyik jelenete azután játszódik, hogy a főszereplő Bálint megkapja munkaszolgálatos behívóját, a barátai pedig megpróbálnak segíteni neki. Egyiküknek van egy katonatiszt ismerőse, aki megfelelően korrump ahhoz, hogy 600 pengő ellenében felmentést írjon a behívott számára. Hamar kiderül, hogy se Bálintnak, se nekik nincs anynyi pénzüik. Viszont mivel csak az íráshoz értenek, azzal kell megszerezni. A „rendes” versek nem fizetnek annyit. Ekkor jut eszükbe, hogy írhatnak reklámverset is a Planta-teát forgalmazó nagygyárosnak, ő biztos fizetne értük eleget. (A Planta-tea létező valóság volt, és természetesen semmi köze nem volt a teához: más alapanyagokból készült és más ízű teapótló műtea volt.)

Hubay leírja, hogy ennek a jelenetnek inspirátora maga Radnóti volt, és éppen az őszi sörrel szóló reklámverse: „be kell vallanom, hogy a színdarabnak, éppen az egyetlen vídám – viharosan vídám! – jelenetét Radnóti Miklósnak köszönhetem. A mű-tea reklámverseit rögtönző költői verseny ötletét az ő Naplójából loptam. Akkor még csak gépiratban volt meg ez az egyedülálló dokumentum. Én is így kaptam bizalmasan, csak egy-két

²³ György István (közreadó): Így élt a költő. Radnóti Miklós feljegyzéseiből. *Népszabadság*, 1958. ápr. 4., 11.

²⁴ Valló Emil: Egy vendéglői felirat. [*Keresztrejtvény*] *Figyelő*. 1958. ápr. 22., 11.

²⁵ *Figyelő*, 1958. máj. 6., 11.

²⁶ Kékesdi Gyula: Kockázat másokért. *Népszabadság*, 1981. nov. 15., 4.

²⁷ Hubay Miklós: Egy szentelt fájdalom. Jegyzetek, érintőleg a Radnóti-jelenséghez. *Tekintet*, 2009. máj-jún., 3–14.

napra Vas Istvántól. Ebben olvastam azt a derűs epizódot, hogy a Hangli teraszán söröző költő rímbe szedi az italát. Telitalálat. Le is írta:

»Újra megjelent az őszi ser
Őszi bú ellen, ősi szer.«

Vajon mit adna ezért a sörgyáros Dréher Haggenmacher?”

Hubay Miklóst több évtized távolából megcsalta emlékezete – ezt a verset ugyanis semmiképp sem olvashatta Radnóti naplójában, ott ugyanis nem ez áll. Hasonló, de nem ez. Ráadásul a naplóban nem a Hangli szerepel, hanem csak egy éppen megnevezetlen vendéglő a 46-os villamos útvonalán. A Hangli pedig nem ott volt, hanem az V. kerületben, a Vigadónál.

Hubay emlékezetében mégis nevet kapott a megnevezetlen vendéglő – és természetesen nem véletlenszerűen kapta a történet helyszínül a Hanglit. Ez a név egyáltalán nem tűnik föl Radnóti naplójában – szerepel ellenben Gyarmati Fanniéban, ráadásul éppen a kétsoros reklámvers keletkezéstörténetének idején. Ez pedig nyilvánvalóan nem véletlen, összefüggést mutat.

1942. január 3-án Ady-estet tartottak a Vigadóban. A műsort Hont Ferenc rendezte, Ady verseit már befutott és pályakezdő színészek adták elő. Előadás után nem mentek messzire: beültek a Hangliba. A Radnóti házaspár ott volt az esten, Radnótiné naplójának tanúsága szerint azonban nem volt jó a hangulat: „Összekapás kicsit Mikkel előadás közben”, de azért ők is a társasággal tartottak: „a Hangli sörözőbe megyünk. Nincs sok értelme, pénzkidás csupán”.²⁸

Ezen az előadáson részt vehetett, sőt nagy valószínűséggel részt is vett az akkor huszonhárom éves, fiatal, feltörekvő Hubay, akinek ekkor már emlegették a nevét. 1939-ben az ő fordításában mutatták be Fletcher-Lee *Rembrandt* című darabját, 1941 júniusában adta ki a nagy szakmai és sajtóvisszhangot kiváltó *Nemzeti színjátszás, drámai magyarság* című kötetét, és éppen ekkor tervezték bemutatni első saját darabját, amely végül *Hősök nélkül* címmel 1942 májusában kerül színre a Nemzeti Színházban. Radnóti is mindenképp ismerte a nevét, mert a *Magyar Csillag* akkor friss, 1941. decemberi számában mindketten szerepeltek, Radnóti éppen a Beck Judithhoz köthető *Harmadik eclogával*, Hubay pedig *A megváltó mutatvány* című színházi tanulmányával. Hubaynak minden szakmai „joga” megvolt tehát arra, hogy a társasággal tartson. És itt, a Hangliban, az oldottabb hangulatban szóba kerülhetett és még formálódhatott is a vers. Hubay emlékezete pedig évtizedekkel később ezt a két fragmentumot – a verses sörözést és a sörös verset – kapcsolhatta össze egygyé.

A lényeg: amikor az *Egy szerelem három éjszakája* című darabot tervezték, Hubay már ismerte Radnóti kétsorosát. Ennek ötletéből kiindulva kezdtek el ők is a musical számára hasonlókat írni. A darabbeli reklámverseket előbb Hubay és Vas ketten, majd Réz Pál becsatlakozása után már hárman gyártották. A két legjobb így szól:

*Demokraták, plutokraták,
igyák csak az angol teát,
nem úgy aki győzni akar,
plantát iszik minden magyar.*

És amit a darabbeli barátok kollektíven írnak, a legnagyobb sikert remélve tőle:

²⁸ Radnótiné, II., 105.

*Jobb a műnap, mint a nap.
Anyagnál a műanyag,
Fogsornál a műfogsor.
Doktornál a műdoktor,
Tyúkszennél a műtyúkszem,
Zabszennél a műzabszem,
Nemzetnél a műnemzet
– Rendet, rendet, műrendet!
Kapjunk lantra, műlantra:
Éljen, éljen a Planta!*

Utóbbi Vas *Műanyagok dicsérete* címmel saját kötetébe is felvette,²⁹ és a költemény minden aktualitása-áthallásossága ellenére az életmű egyik legtöbbször közölt darabja lett: több válogatásban, összegzésben, sőt még a *Ludas Matyi* vicclap 1975-ös évkönyvében is megjelent (a szintén a musicalből származó *Dal az etiketről* társaságában).

Hubay így írta le saját munkarészét: „Rám várt a feladat, hogy haza víve ezt, és a többi blőd (vagy blődnek tetsző) kazalnyi reklámverset – Vas István csúfolódásait a háború idiotizmusán –, olyan drámai szituációt kanyarítsak a költői verseny alá, hogy megtartva (fokozva!) annak viharos humorát, a jelenet arról a végzetes tényről szóljon, amit a drámában ki is mondanak az érkező költőnek, aki szintúgy megkérdezi:

– Hát ti meg, mit csináltok itt?

– Megpróbáljuk megmenteni az életedet.

Mert ha a színdarabban a Planta vezérigazgatója nem tenné le a telefonkagylót, és küldene 600 pengőt a reklám versekért, akkor egy korrupció őrmester ezért a pénzért hajlandó volna kiemelni a kartotékából és összetépni a Költő behívóját a halálba.”

A darabbeli reklámversike tehát megmenthette volna Bálint életét – Radnóti kétsorosa, bármily „pompás” is volt, csak az akkori életkörülményein tudott volna javítani. Ami persze szintén nem kevés – egy reklámvers, költői részről, éppen erre hivatott.

²⁹ Vas István: *Műanyagok dicsérete*. In: Uő.: *Összegyűjtött versei. 1930–1962*. Szépirodalmi, Budapest, 1963, 725.

MINDEN DOLOG MÉRTÉKTELENSÉGE

*részletek***A remény válsága**

Egy érzéssel, amely az ijedtséghez áll közel, de tompább és kevésbé drámai, és szinte álomba ringat, megállapítom, hogy a véget érni nem akaró hírek az embertelenségről és az igazságtalanságról nálunk és az egész világon ugyan elszomorítanak és fölháborítanak, ugyanakkor untatnak is; mintha nemcsak az embertelenség lenne banális, hanem mintha lenne valami olyasmi, mint az emberség banalitása. És biztos vagyok benne, hogy ez a szégyenteljes unalom kisebb lenne, ha annak a reménye, hogy lehet tenni valamit a mindennapi és minden éjszakai szörnyűségek ellen, nem lenne ilyen icipici.

A 17. vagy a 18. század elején a keresztény birodalmakban, az ottomán birodalomban (hogy most a többi országról ne is beszéljek) az embereknek még nem volt olyan illúziójuk, hogy önmagukból kiindulva alakítani tudják a történelem menetét. Ez a remény a 18. század második felében ébredt fel, szépen gyarapodott a rá következő másfél évszázadban, és most talán a halálán van. Én semmiképpen sem szeretném túlélni.

Egy műhelytudósítás helyett

„Ez nem igaz, ez mind nem igaz, és az, ami igaz, az a legkevésbé sem az.” Már majdnem elvesztette a bátorságot ennek a mondatnak a följegyzésére, amikor a második szónál, a „nem” szó leírása során az ujjá megsúsúzott, és egyszer csak az n mellett egy m állt, és azon tűnődött, hogy folytassa-e gépelést, vagy inkább fűzzön be egy új lapot, vagy esetleg adja föl az egészet. Ekkoriban egyáltalán nem volt ellene annak, hogy egy gépiratba belejavitson, leszámítva, ha verset írt; ezt újra és újra le kellett tisztáznia.

Az ilyen napokon minden gépelési hiba el tudta venni a kedvét; ilyenek egyébként gyakran előfordultak, ha az ember az elektronikus gépen a sorváltót véletlenül túl erősen vagy túl hosszan nyomta le, a gép ilyenkor egyszerre több új sort akart kezdeni, miközben rázkódott és olyan erős zajt csapott, hogy az ember még meg is ijedt. De szerencsére volt egy pozitív élménye is. A borotválkozásnál az általa összegyűjtött, használt pengék közül előbb az egyiket, aztán a másikat próbálta ki, a fejét rázva, míg végül a harmadikat szinte teljesen újnak találta – tulajdonképpen jobbnak, mint újnak. Nevetséges lenne egy ilyen gondolatot akár csak szavakban bevallani, gondolta ő – mindenesetre a könnyű szívfájdalom ellenére, a bal kéz felemelésekor igazi örömet érzett, amikor látta, hogy az arca újra helyreáll, a penge minden egyes lehúzásával.

Szerette ezt: felhasználni a szinte már használhatatlan dolgokat. És nem is csak a dolgokat. A víz például dolog? A piszkos mosogatóvízzel a tányérok még tiszták lesznek, vagy majdnem tiszták (a poharakra ez már nem igaz), ez számára már régóta olyan élmény volt, amelyet az egyik ős-nagybátyja az olajfestményen, aki a morál professzora volt – bármit jelenten is ez –, filozófiai élménynek nevezett volna: és eközben arra lehetett gondolni, hogy az emberiség milyen piszkos kezekkel tudott még segíteni magán; és hogy az ilyen tökéletlenségekből milyen sikeres törekvések adódtak a tökéletességhez való közeledésben.

Volt tehát hajlama arra, hogy a használt pengéket ne dobja el, ugyanakkor volt ebben némi kétségbeesés és a rezignáció is; s ezt kellő távolságból össze lehetett vetni azzal a tendenciával, hogy már nem szeretett új ruhadarabokat vásárolni, mert úgy gondolta, hogy a meglévők elegendők számára. Igen, ha valóban tovább akarna élni, amihez a szíve miatt le is kellene fogynia, jó néhány nadrág és zakó vár arra, hogy újra rá kerüljön.

Az ilyen részletek feljegyzések még ő is mosolygott a trivialitásokon, de ez szánakozó, megtűró és kicsit mulatságos mosoly volt, amelybe semmi bizonytalankodás nem vegyült. Ha ezek csak az ő személyes trivialitásai lettek volna, akkor talán abba is hagyta volna az írást. De tudta – és nem csak a legújabb francia esszékből –, hogy a reflektáló művész, a filozófus vagy az analitikus énje nem is létezik, hanem csak egy pillanat, a mozgás által önmagát állandóan változtató, semmiképpen sem szilárd köteg, amelynek faktorai és erői között nincsen kauzális kapcsolat. Csak így juthat hozzá az identitásának egy maradványához.

De ami valóban nyomasztotta, az valami más volt. Pontosabban szólva, nem valami, hanem sok minden, igen, majdnem minden. A reggeli postával levelek és felszólítások érkeztek, naponta túl sok ahhoz, hogy akár csak kezelni tudja őket, sőt majdnem ahhoz is túl sok, hogy ki tudja nyitni őket. Meddig tart még ez az egyenlőtlen harc, kérdezte magától, ez a versenyfutás az étellel? Ez a zsákban futás – mert újra és újra úgy érezte, hogy az ő egyébként is túl rövid és ügyetlen lábai már régóta bele vannak dugva egy zsákba, amelyet még be is kötöttek.

Ő és azok, akiknek az írásban segíteni próbált, és az a kevés szerkesztő, akik szintén ezen fáradoztak, és valószínűleg maguk is privát feljegyzésekkel készültek fel az írásra, azt szerették volna szemügyre venni egy bizonyos időbeli távolságból, amint egy nagy büntetőtábor támolygó lakói megjelennek, kölcsönösen támogatják egymást az úton, amely, ahogy ők gondolták, a szabadság birodalmába vezet, ha végig tudnak menni rajta. De ez az út a berácsozott térben csak egy kis szabad helyre vezetett, ahol valóban átjárta őket a fény, a sugárzás és a forróság.

Átadás az életműnek

Vannak olyan költők, akik a küldetésük tudatában szokatlan szellemi és lelki takarékoságra nevelték magukat. Miközben a legtöbb ember csak nehezen tud ellenállni annak a kísértésnek, hogy egy örömteli ötletet vagy egy bölcs gondolatot vagy egy legalább részben elegáns megfogalmazást az ismerősökkel vagy családtagokkal azonnal megosszon, a költők nem tékozzák el magukat ilyen céltalan módon. Inkább minden találó szót, ami eszükbe jut, minden felhasználható gondolatot azonnal lejegyeznek, vagy – ha megtanulták használni a modern segédeszközöket – belemondanak egy kis magnetofonba. Még azokban a ritka esetekben is, amikor mégis leereszkednek, hogy valami meggondolandót szóban közöljenek, általában vigyáznak arra, hogy a megnyilatkozásaik olyan körben hangozzanak el, amelynek az összetétele garantálja, hogy a saját megnyilvánulásuk az ő nevük alatt váljék ismertté.

Az önidomítás eredményeként olyan költő vagy író alakul ki, aki már csak nagyon ritkán, ünnepi alkalmakkor, az előre erre a célra rendelt és ebben az értelemben bejelentett alkalmakkor engedi szabadon – hallatlan takarékosággal és türelemmel – a maga szellemét, általában előreutalva a már nyomtatásban lévő következő művére.

A mindennapi érintkezésben az ilyen költők nemritkán a pedánságukkal, a tartózkodásukkal, sőt a bizalmatlanságukkal tűnnek ki, de mindenekelőtt szokatlanul szárazak és laposak.

Ez a jelenség arra emlékeztet, hogy néhány elő-ázsiai istenség – melynek tiszteletére folyton-folyvást orgiákat rendeznek – papjai kasztráltatják magukat.

A lehetetlen szabadság

Segíts nekem: ez nem egyszerűen gondolatmenet, hanem kísérlet a kitörésre. Segíts abban, hogy a nagy definíciókat a szemétdombra tudjuk vetni, ahová a nagy definíciók általában az embereket szokták vetni. Azokra a bölcs definíciókra gondolok, amelyek bölcsesége nem mentette meg őket a megzségtelenítéstől.

Itt van például a szükségszerűség felismerése. Igen, így hívták. Ennek kellett volna a szabadságnak lennie! De ugyanezt a definíciót alkalmazták az elnyomottak fejlehorgasztására is. Mert a szolgasorba taszított is felismeri annak szükségességét, hogy a földre nézzen.

De tegyük ezt félre! A szabadság, amely ugyanakkor a maga ellentéte is, nem a dolgok lényegében meghúzódo ellentmondás, hanem nyomorúságos gazember-dialektika, a dialektika minden eredeti igényének tagadása. Az a szabadság, amely már nem hagyja meg a szabadságot, lehetetlenebb, mint a lehetetlen szabadság, amely sohasem valósulhat meg. De ez szerencsére az ilyen definíciókat sem tűri meg tovább, amelyeket végre megint szerethetünk, annak ellenére vagy éppen azért, mert valami lehetlent követelnek, és mert *nekiünk*, és nem *ellenünk* követelik.

Igen, a lehetetlen szabadság is szabadság, és éppen ez az! És a boldogság, amelyen mint egy láncon ott lóg a boldogtalanság, mégiscsak boldogság, vagy legalábbis a boldogság eleven sejtése, ami biztosan súlyosabb, mint a rajta lógó boldogtalanság. És mit jelent a lehetőség vagy a lehetetlenség? Biztos, hogy jelent valamit, mert mit jelentene a boldogság, amely maga körül csupa boldogtalanságot hoz létre? A boldogtalanság néha nem ma jön, és nem is ma éjszaka, hanem csak holnap vagy a következő este. Néha minden olyan magától értetődő, olyan egyszerű, mintha a boldogság és a boldogtalanság már mindig is egymáshoz illeszkedett volna, mintha így a káosz nem is jöhetne létre. Ez lenne a sors, először a másoké, és aztán a sajátunké? Egyvalaki veszélyben van, és az egyvalakin keresztül talán mindenki: jön egy viharfelhő. Az emberek elkövethetnek ezt-azt egymással szemben. Ehhez megvan a hatalmuk. Igen, sokféle hatalmuk van. De mindig élnek is vele? És mivel nincs meg a hatalmunk e világ megváltoztatására, vagy *még* nincs meg, ezért ezt ellensúlyozandó, minden hatalmat kifejhethetünk, hogy önmagunk legyünk? Mik vagyunk, ha önmagunk vagyunk, egy világban, amely nem olyan, amilyennek szeretnénk?

És az is, ha megrázzuk magunkat, ezt-azt levetünk vagy szétverünk, az is szabadság. És talán az is az, ha a mindennapokkal a mindenhatóság mindenhatóságát szegezzük szembe? Ez lenne talán a végső szabadság? De miféle szabadság ez? Mivel fizetünk érte, és ki az, akinek fizetünk?

És meg kell szabadulnunk attól is, hogy a hit megbízható válaszokat ad ezekre a kérdésekre. És a szabadság annak is a szabadsága, hogy ne mindig használjuk föl, de ha so-
káiig nem használjuk, akkor egyre inkább lemondunk róla. S ezt nem szabad megtennünk.

A költészet maradandó értékéről

Egy német írótól, akinek nincs rossz véleménye önmagáról, megkérdezték, hogy szívesen helyet cserélne-e az Egyesült Államok elnökével. És erre mély töprengésbe merült.

„Egyrészt igen”, mondta aztán. „Rövid távon gondolkodva, tulajdonképpen kötelességem is lenne vele helyet cserélni. Az atomháborút így egészen biztosan elkerülnénk. Életben maradna több száz millió ember, akik most veszélyben vannak. Az éhínség elleni küzdelemben (Ázsiában, Afrikában és Dél-Amerikában) biztosan lennének jobb ötleteim is, mint a szabad piacgazdaság támogatása. – Másrészt azonban...” És kételkedve a fejét rázta.

„Mi lenne másrészt?”, kérdeztük. „Mit lehetne bedobni a mérleg másik serpenyőjébe?”

Hosszan nézett maga elé: „Ez nem is olyan egyszerű. Gondoljátok csak meg: ez az ember akkor az én helyemre kerülne, és író lenne. Mi mindent összeírna, és elszántan publikálná is egy nagy közönségnek. Tudom, hogy az irodalomnak nincs olyan közvetlen hatása, mint az atombombának, viszont a hatása tartós, gyakran évszázadokon átívelő. Nem, ezt nem lehet elgondolni sem, hogy hosszabb távon micsoda szerencsétlenség jönne ki ebből.”

Így ez a reményünk is szertefoszlott.

WEISS JÁNOS fordítása

FORDÍTÓI UTÓSZÓ

Erich Fried (1921–1988) osztrák költő és műfordító. Bécsben született, zsidó családban. 1938-ban édesapja egy Gestapo-kihallgatás következtében meghalt; ezután ő maga Belgiumon keresztül Londonba menekült; itt élt élete végéig, ahol a brit állampolgárságot is megszerezte. Fordítóként is rendkívül jelentős életműve van: Shakespeare-fordításai sokak szerint korszakalkotók, emellett a német közönség az ő fordításaiban ismerte meg T. S. Eliot, Dylan Thomas, Graham Greene és Sylvia Plath műveit.

Költőként az 1979-ben megjelent *Liebesgedichte* című kötetével robbant be a német irodalmi életbe. Ez a kis kötet máig a háború utáni szerelmi líra egyik legtöbbet forgatott darabja. A kötet utószavában a szerző ezt írja: „Egy *Szerelmes versek* című kötet nem igé-nyel különösebb magyarázatot vagy igazolást, még akkor sem (vagy éppen azért), ha újabban az terjedt el, hogy ma már nincsenek szerelmes versek.” Mondhatjuk, hogy Fried nem „magyarázni” és „igazolni”, hanem megmutatni akarja a szerelmi líra létjogosultsá-
gát. A kötet a maga kezdeti sikerét annak köszönhette, hogy a szerző a szerelem nagyon sokféle aspektusát mutatja meg, és a versekből általában hiányoznak a megszépítő, ro-
mantikus vonások; ezzel szemben gyakran mozgunk olyan „határszituációkban”, ahol a szenvedés és a fájdalom átítatja vagy kiszorítja a szerelemérzés örömét. Erre a legszebb példa talán a *Válás* című vers.

*Az első nap könnyű volt
a második nehezebb
A harmadik még nehezebb, mint a második
Napról napra nehezebb lett:
a hetedik pedig már olyan nehéz volt
hogy úgy tűnt nem lehet elviselni
Így a hetedik nap után már visszavágyódtam.*

Alig egy évvel e kötet megjelenése után Jörg Drews a *Süddeutsche Zeitung*ban elsöprő kri-
tikát közölt róla: eszerint Fried minden minőségi kontrollját elvesztve ezt a „fecsegő hebe-
gést” próbálja eladni szerelmi líraként. Ezek a versek szerinte a mosogatóvíz konziszten-
ciájával rendelkeznek, ami fölött valaki meggyújtott egy rózsaszínű lámpácskát. Marcel
Reich-Ranicki pedig azt mondta Friedről, hogy minden újsághirdetést pillanatok alatt át
tudna dolgozni költeménnyé. (Sokat írt, a kritikusok úgy érezték, túl könnyedén dolgo-
zik.) Henryk M. Broder pedig a *Der Spiegel*ben ezzel a címmel írt róla: „gyászmun-
ka lírai

futószalagról”. És a kötetben valóban van néhány olyan gyengébb vers, amelyekre – úgy tűnik – illik a „fecségő hebegés” megjelölés:

Az életből
beléptem
a versekbe
A versekből
beléptem az életbe
Végül melyik út bizonyul jobbnak?

Fried számára ugyanilyen fontos volt a politikai költészet is. Az 1984-es *Und nicht taub und stumpf werden* című kötetben szerepel az alábbi vers:

Azt mondani
„Itt
Uralkodik a szabadság”
mindíg
tévedés
vagy
hazugság is:

A szabadság
nem uralkodik.

A politizálás azonban nem maradt meg mindig ebben az absztrakcióban, már a fenti kötet alcíme is így szól: „Jogtalanság, ellenállás, tiltakozás”. Amikor Fried 1987-ben megkapta a legnagyobb német irodalmi díjat, a *Georg Büchner-Preis*, a forradalmár Büchner alakját próbálta felidézni, imígyen: „Büchner kiadta a jelszót, »békét a kunyhóknak, háborút a palotáknak!«; ő nem az erőszakmentesség apostola volt. Száznegyven évvel azelőtt, hogy a diákmozgalmak egy része az erőszakhoz nyúlt, ő ezt írta: »A véleményem a következő: Ha a mi korunkban valami segíthet, akkor az csak az erőszak. Tudjuk, mit várhatunk a fejedelminktől. Amiben eddig engedtek, azt mind ki kellett kényszeríteni. A fiataloknak az erőszak alkalmazását vetik a szemükre. De nem vagyunk-e örök erőszak-állapotban?«” És mindezt még azzal is megtoldotta, hogy Büchner minden bizonnyal csatlakozott volna a Baader–Meinhof-csoport első generációjához, habár a másodiktól már elfordult volna. Mindenesetre 1977. október 18-án ugyanúgy öngyilkosságot követett volna el, „mint Baader, Ensslin és Raspe [...] – és Ulrike Meinhof tizenhét hónappal korábban”. Ezeket a mondatokat már nem kritika, hanem zúgó felháborodás követte.

A fenti részletek Fried *Das Unmaß aller Dinge* című kötetéből származnak, amely 1982-ben jelent meg. A kötet harmincöt parabolyszerű szövegből áll, amelyeket a szerző „elbeszéléseknek” nevez, de ugyanilyen létjogosultsággal, akár szabadverseknek is lehetne nevezni őket. Ez a kötet kedvező fogadtatásban részesült, a *Die Zeit*-ben Alexander Bormann írt róla érdekes és méltató kritikát. Prótagorasz *homo mensura* tételében minden dolog mértékéről van szó (ez lenne az ember); Friednél a „mértéktelenség” motívuma „egy ironikus dialektika tárgya lesz, amely egész életművét átjárja, és amely határozottan szembeszegül a »megszüntető« dialektikával – a költészettel és a gondolkodással semmit sem lehet »megszüntetni«, legfeljebb valamit megőrizni”.

Weiss János

SÚRÚ VIDÉK

Szálínger Balázs: *Al-dunai álom*

Egy rövid hónap egy Orsova melletti, Duna-parti nyaralóban, ami alatt nem „sikertült se úszni, se csónakázni, se megjárni a Transalpinát, fölmenni az Allionra, vendégünk se jött” (205.). Vajon hogyan lesz ebből szöveg? Szálínger Balázs *Al-dunai álom* című könyve mint ha eleve arra készítené fel olvasóját, hogy ne várjon tőle túl sokat: de éppen látszólagos könnyedsége, rögtönzésszerű jellege révén képes meghaladni ezeket a várakozásokat.

Az útirajz – alkalmisága, műfaji kevertsége, a fikciós szövegek és a non-fiction terrén-mához való egyidejű kapcsolódása miatt – mindig is (illetve egészen pontosan a modern értelemben vett „szépirodalom” születése óta) az irodalmi kánonok peremén helyezkedett el. A legemlékezetesebb útirajzok pedig éppen ebben a perem-, illetve határhelyzetben rejelő felforgató potenciált aknázzák ki. Szálínger Balázs első prózakötete nagyon rafinált módon játszik rá erre a műfaj történeti összefüggésre, amikor olyan tájra kalauzolja el az olvasóját, amely szintén a határvidék és a periféria fogalmaival írható le. Könyvében a Vaskapu vízerőmű által uralt Al-Duna vidéke és a környékbeli román és szerb kisvárosok, települések világa tárul fel, mindig csak egy-egy pillantás, egy-egy rövid találkozás erejéig. Hasonlóképp Kiss Noémi *Rongyos ékszerdoboz* című 2009-es kötetéhez, a mű egy olyan utazó alakját teremti meg, akit kifejezetten az ezernyi sebet hordozó kelet-közép-európai tájak vonzanak, aki különösen fogékony a „világvégi” (169.), az „eldugott” (171.), az „alig-alig ismert” (93.) az „isten háta mögötti” (96.) helyek hangulatára.

Szálínger kötete magabiztosan mutatja fel az utazási irodalom műfaji-diskurzív heterogenitását, jellegzetes szövegalkotó eljárásait: naplóformában íródott, mégpedig úgy, hogy a napi történéseket rögzítő bejegyzéseket többnyire a Duna hajnali vagy éjszakai látványának leírása keretezi, a kronológia számosított (*Első nap, Második nap* stb.) rendjéhez képest egy más jellegű, ha úgy tetszik, organikusabb időtapasztalatot rögzítve. Ugyanakkor az *Al-dunai álom* egy íróember műhelynaplója – hasonlóképpen például Nemes Nagy Ágnes amerikai útinaplójához –, melyben helyet kapnak az utazás során született versek is. Továbbá olvasónaplóként is működik: a térséghez kapcsolódó cikk- és könyvrészletek kommentálása, kiegészítése, vagy éppen hozzáfűzött magyarázat nélkül való idézése újabb rétegekkel gazdagítja a szöveget. (Kedvenc találatom a Szöllősy Ferenc visszaemlékezéséből származó kép, miszerint a menekülő Kossuth Vidinben „nyögdécselő gerlice”-ként turbékolt a főzőasszonyával. Mindeközben, ahogy azt Szálínger epésen megjegyzi, a honvédek a város melletti sáttortáborban nyomorogtak.) A kulturális és nyelvi különbségekből fakadó megértési nehézségek, a groteszk történelmi fordula-

Magvető Kiadó
Budapest, 2020
216 oldal, 3299 Ft

tok (lásd a korábbi „*táblaemléktábla*” emlékét őrző új Széchenyi-tábla történetét) rendszerint az anekdotikus elbeszélés mód keretei között jelennek meg a műben. Mindezen túl a könyvet átszövi egy kifejezetten személyes, az idill irányába mutató történetzál: a költő útítársa a várandóssága hetedik hónapjában járó feleség, és a benne készülődő, már izgómozgó kisfiú.

A naplószerű formához szervesen illeszkedik a bejegyzések vázlatossága, töredékesége, mely olykor már-már a veresserűség irányába mozdul el. A gyakori sorkihagyások vizuálisan is jelzik az idősfik- és helyszínváltásokat, az általuk teremtett, lélegzetvételnyi szünetek teret adnak egy-egy aforizmaszerű, találóan megfogalmazott mondat érvényesülésének („Vihar alatt mindig közösség leszünk” – 181.). Ahogy azt a szöveg különálló, sokszor csak egymondatnyi bekezdésekre való szakadása is jelzi, az *Al-dunai álom* gerincét nem az érdekesítő kalandok elbeszélése adja, hanem azok a (gyakran önironikus) reflexiók, melyekben a naplóról hol a nosztalgia, hol a veszteségérzet, hol a megengedő derű által vezérelve vall a felkeresett helyek által rá gyakorolt hatásról. Az itt szerzett benyomások összebékíthetlensége, az utazó érzelmi állapotának hullámmása szorosan összefügg a *genius locival* (vagy épp annak hiányával). Orsova ugyanis a Monarchia vi-rágzó, multiethnikus határtelepüléséből vált román várossá, melyet a Vaskapu erőmű építéskor a hatvanas években leromboltak, mielőtt ráengedték volna a Duna vizét, még háborús filmek díszleteként használták, majd a parton szocreál lakótelepek formájában építették „újra”. Azaz, a többszörösen – nemcsak fizikailag, de szellemiségében, kultúrájában is – elpusztított város sorsa Kelet-Közép-Európa huszadik századi történelmének abszurditását példázza. A békeidőben bekövetkező, megtervezett pusztítás döbbenete szüli a könyv legerősebb részletét, azt a lírai tömörségű, hosszú bekezdést, melyet a romvárosról készült néhány perces filmfelvétel képkockái ihlettek. A naplóról ugyanakkor figyelmezteti magát a regionális veszteség-narratívák túlságosan delejező hatására, közhe-lyeinek túlárado bőségére – „[g]lyanúsán izgalmas abban tapicskolni, hogy itt mi minden ment tönkre” (32.) – és használatukat azzal igyekszik elkerülni, hogy nem állít, nem következtetéseket von le, hanem kérdéseket tesz fel. „Honnan tudom, hogy Orsován az én határ hónap múlva születő fiam is magyar maradna-e? [...] Kire van jogom dühösnek lenni? Istenre? A nagyhatalmakra? [...] Egyáltalán: fontos megtartani magunkat?” (45.) – az egymás után sorjázó kérdésekre nincs jó válasz, a dilemmák dilemmák maradnak, a templomtérben megfogalmazódó gondolatok tragikus emelkedettségéből egy köznapi fordulat profanitása zökkent ki („Szóval kimentünk, és a templommal szemben egy Betty Ice márkájú jégkrémmel vizasztalódtam.” – 45.).

A hétköznapiok iránti érdeklődés az *Al-dunai álom* történelemszemléletét is áthatja. „És, tehetném fel a kérdést, minek? Miért lenne jó nekem, ha találnék egy ilyet?” (13.) – gúnyolódik önmagán a naplóról, miután kifejti, hogy szeretne szerezni valamilyen „rég-i közműtérkép”-et az egykori Orsováról, de a könyv egészének tükrében vágya nem is tűnik olyan céltalannak. Hiszen ha a régi újságcikkek, apróhirdetések, útikönyvek böngész-getése, a még emlékező helyiek szóra bírása révén nem is képes rekonstruálni az egykori Orsovát, de közelebb hozza azt a maga világszerűségében. A mellékesnek tűnő részletek felértékelődése a könyvben olyan látásmóddal párosul, mely a fontos és a jelentéktelen, a centrum és a periféria kategóriáit viszonylagosként és esetlegesként kezeli. Hiszen a Budapeستől, Belgrádtól és Bukaresttől is távolabb fekvő al-dunai régió egykor fontos geopolitikai szerepet játszott, Kevevára „akár kétszáz ezres város is lehetne most” (130.), ha nem foglalják el a törökök, a kis román falvaktól nem messze egykor Traianus római kori hídjá állt, melynek egyik állítólagos köve Gigi, a román vendéglátó kerti grill-sütőjében találta meg új helyét. Hogy ez a mozzanat a *sic transit gloria mundi* jegyében vagy a történelmi folytonosság példázataként interpretálható-e, azt már az olvasóra bízva a szöveg. Az mindenestre jellemző, hogy az egy-egy apró részletre fókuszáló, elszórt megfigyelé-

sek – vonatkozzanak a román és a szerb köztérhasználati szokások közötti különbségekre, arra, hogy mitől „élő” egy település, vagy arra, hogy miként található a Duna-menti román és a magyar gasztronómia – képezik a Szálinger-szöveg legérdekesebb szöveghelyeit is.

„Sok dolgot megtudtunk, amit csak innen tudhattunk meg” – utal vissza a naplóberegzés az egyik legidősebb magyar identitású orsovai lakossal folytatott, hosszú beszélgetésre, hogy a következő bekezdés bármilyen átkötés nélkül már így induljon: „Megcsinálták a netet, így nem kell többet Gigiék nyakán ülni lenni a konyhában” (53.). Ez a két mondat nagyon sokat elárul arról, hogy az *Al-dunai álom* főhőse miként tájékozódik a számára nem teljesen idegen, de nem is jól ismert közegben. Egyrészt közvetlen tapasztalatok, jelenlételemények megszerzésére törekszik, másrészt magától értetődőnek tekinti a digitális médiumoktól való függést, a Wikipédiáról informálódik, és szórakoztató bekezdéseket szentel annak, hogy miként lehet kreatívan használni a Google Mapset és a Google Translate-et. A turista és az utazó közötti különbségtétel – mely a huszadik századi és kortárs útirajzokban rendszerint reflexió tárgyává válik – nem bír számára tétellel, önmegjelenítése hol az egyik, hol a másik szerephez közelít azokban az epizódokban, melyekben lelkesen és figyelmesen kalandozik a jobb-rosszabb szerb és román utakon.

Lelkesültséget egyébként leggyakrabban a természeti szépség vált ki a házaspárból. A könyvet behálózzák azok a definíciós kísérletek, melyek a táj különös atmoszféráját, a rájuk gyakorolt hatást próbálják nyelvileg megragadni: „Itt még a táj se biztos” (19.); „Hazáig kaland, meseszép a táj. Nem is táj, hanem esemény, üzenet [...]” (141.), vagy, a sorejtések által még nyomatékosabbá téve:

A levegőben van, hogy sűrű vidék.

Hogy nem pusztán díszlet, de szereplő is lehet a táj.

Hogy ide gyakran járt a történelem. (27.)

Ahogy arra Szálinger remek „tájempátia” szóalkotása is utal, az Al-Duna vidéke különösen erősen szembesíti a megfigyelőt azzal, hogy a természeti táj nem választható el szigorúan a rajta alakító, nyomot hagyó emberi sorsoktól, nem olvasható önmagában. Ehhez képest a könyv utolsó bekezdései között olvasható eszmefuttatás, melynek álmotívuma a könyvcímbe és a mottóba is visszaköszön, s mely a vízerőmű jövőbeli pusztulását, az eredeti vízszint visszaállítását vizionálja, mást sugalmaz: „Amit ma itt a szemünkkel látunk, nem a valóság. Az a víz alatt van. És csak a képzelettel lehet rekonstruálni. [...] A Duna természetes, eleve kitalált, teremtett szintje, az a valóság. Amit most látunk, és valóságként olvassuk, az csak emberi fantázia. Álom” (203.). De vajon hol is van az „eleve kitalált, teremtett” szintje a pliocén és a pleisztocén korszakban, sok millió év alatt fokozatosan kialakuló folyónak? A Szálinger-mű zárlatában szembekerül egymással történelem és táj, idő és időtlenség, álom és valóság, miközben a naplóberegzések korábban éppen ezek elválaszthatatlanságára, szétszalazhatatlanságára világítottak rá. A nagyon is emelkedett, nagyon is poétikusnak ható álmotívika, a megfordítások invenciózusnak tűnő retorikája valójában leegyszerűsíti és befagyasztja azt, amit a szöveg korábban a maga lezárhatatlanságában, folyékonyágában ragadott meg.

És még egy kritikai megjegyzés ehhez az egyébként élvezetes olvasmányélményt nyújtó kötethez: Szálinger a Vaskapu vidékének irodalmi ábrázolásával kapcsolatban főként – teljesen érthető módon – Jókai *Az arany ember*ére hivatkozik. Könyvéhez „A környék irodalmából” címmel még bibliográfiát is csatol, ami azonban meglehetősen hiányos. Ennyire azért nem megráztatlan ez a táj, Jókai óta akadtak még (szép)írók, akiknek felkeltette az ér-

deklódését. Ott van például Patrick Leigh Fermor, a brit utazási irodalom egyik legendás szerzője, aki 1933–34-ben, tizennyolc évesen elgyalogolt Hollandiától Konstantinápolyig. Életművéből egyetlen munka olvasható magyarul, épp az 1986-os *Erdők s vizek közt (Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel 1934-ben)*, amelyben utazása Magyarországon és Románián át vezető szakaszáról olvashatunk, melynek végén a főhős az *Al-dunai átlomban* „elsüllyedt Atlantisz”-ként emlegetett Ada Kaleh szigetére is eljutott. (Képzeljük el a The King’s Schoolból kicsapott angol fiút, aki hol cigánytáborokban és pásztorkunyhókban alszik, hol erdélyi arisztokraták kastélyában olvasgatja a brit napisajtót – Fermor könyve épp olyan hihetetlen történetekkel van tele, amilyenekre Szálinger naplóíró-énje vadászik.) Továbbá, a Szálinger-mű egész egyszerűen a címadás révén előhívja azoknak a Duna-könyveknek a kontextusát, melyekre aztán nem tesz semmilyen utalást. Pedig ott van Claudio Magris *Dunája*, az ennek nyomán elinduló *Hahn-Hahn grófnő pillantása – lefelé a Dunán* Esterházytól vagy Nick Thorpe 2013-as *A Duna – Utazás a Fekete-tengertől a Fekete-erdőig* című könyve, melyben az utazó a Duna folyásirányával szemben indul el, hogy felmérje a térség – éppen a Vaskapu erőmű építésével összefüggő – ökológiai problémáit (lásd például a Szálinger-könyvben is szóba kerülő viza, azaz a tokhal eltűnését). Nyilván nem várható el egy könyvtől, hogy mindenre hivatkozzon, ami kapcsolódik a témájához. Mégis, kíváncsi lettem volna arra, hogy az obskúrusabb, archívumokból előásott források mellett a mű miként lép párbeszédbe azokkal a 20. század végi és kortárs irodalmi útirajzokkal is, melyek az övéhez hasonló (sőt azon túl is mutató) ambícióval íródtak. Az ilyen típusú intertextuális összetettség esetén Szálinger prózaírói teljesítménye jelentékenyebbnek mutatkozott volna – az azonban így is elmondható, hogy remek arányérzékkel megszerkesztett, szellemes megfigyelésekkel teli, friss szöveggel gazdagodott a magyar utazási irodalom.

A HÉTKÖZNAPI SÁG MÉLYSZERKEZETE

Bakos Gyöngyi: *Nyolcszáz utca gyalog*

A hátsó borító ajánlója Bakos Gyöngyi első kötetét mint a fiatal magyar próza megkerülhetetlen pontját méltatja. Az a tény, hogy a legpatinásabb szépirodalmi kiadó, a Magvető adta ki a *Nyolcszáz utca gyalog* című rövid, alig százoldalas könyvet, már eleve alátámasztani látszik ezt az erős állítást, de kérdés, hogy maga a mű visszaigazolja-e az olvasó számára a könyvajánló értékelését. Bevallom, én első olvasásra kissé túlzásnak éreztem. Valahogy túl könnyűnek tűnt a könyv az apahiánnyal és súlyproblémákkal küzdő filmsztáta elbeszélővel, akinek élete a család és három férfi (Dénes, Bé és a Görög) egymásba vetített metszetében, európai nagyvárosok (Budapest, Párizs, Prága, Velence, Leeds, Stockholm, Lisszabon) nyílt vagy lakások szűkösebb-tágasabb zárt tereiben jelenik meg, buszon, vonaton, repülőn vagy autón utazik, és időnként valóban gyalog, míg végül az utolsó fejezetben a több szálon futó történet és maga az elbeszélő is mintha célba érne, sikerül belefogynia az egy számmal kisebb esküvői ruhába, így végül megházasodik. Ebben az olvasatban happy enddel végződő női történetről van szó. Ha első olvasásra csak ennyi tárul fel számunkra a műből, de feléled bennünk a gyanú, hogy itt ennél többnek kell lennie, akkor mindenképpen érdemes másodszorra is nekifutni a könyvnek, mert a *Nyolcszáz utca gyalog* a fentebb leírtnál valójában bonyolultabban működik, viszont hagyni kell a működésében kibontakozni a szöveget.

Meg kell tehát találnia az olvasónak a kulcsot vagy a kulcsokat a könyv működésének beindításához. A narráció sajátos hangja első olvasásra is könnyen érzékelhető, s ez már önmagában is figyelemre méltó teljesítmény egy debütáló kötettől. A könyv női elbeszélője pátosztól és szinte mindenféle érzelemtől mentesen beszél el történeteit, a férfiakhoz és a családhoz való viszonyát. Nincsenek nagy indulatok, érzelmi kitörések, noha benne van minden ezekben a történetekben, ami egy átlagos család életében benne lehet; a mindennapi emberi létezés tragikus vagy felemelő történései: a magzat elvesztése („Előre ülök majd, véres lesz az üléshez, azért plusz pénzt kell fizetnem. Elnézést fogok kérni a taxistól, épp most vetéltem el, ezért lett véres a huzat. Inkább a kabátomra ülök, a kórházig tán kibírja, nem fog átázni” – 49.), a születés („Aztán engem volt a legnehezebb megszülni. Én voltam a harmadik, a legkisebb, mégis így volt. Kétezer-nyolcszáz gramm, kis aprócska, lila valami. Ronda voltál, mondja anyám, már akkor is hosszú volt a tested, vékony a kezed, lábad. Ne aggódj, minden csecsemő ronda” – 83.) és a halál. Mindenekelőtt az apa halála, akit az elbeszélő még gyermekként veszít el, és akinek elkallódott halotti anyakönyvi kivonatmásolatának elkészítésével zárul a könyv, ekkor kap hivatalos dokumentumot a feldolgozatlan hiányérzet.

Magvető Kiadó
Budapest, 2020
112 oldal, 2999 Ft

A narrátor utalásaiból sejthető (például a fent idézett részletre, az anyának az újszülött gyermeket illető megjegyzésére utalhatunk itt), hogy – miközben az apáért rajong a kislány, együtt tanulják az emberi csontok neveit – az anyával nem harmonikus a viszonyuk. Még egy idézet mindenképpen idekívánczozik a fel nem oldott, ki nem beszélt gyermekkori traumák közül: „Régen anyám a lábamra kötötte a papucsot, állítólag lerúgtam mindig, talán a csontkinövés meg a dunszt miatt, de szerettem mezítláb lenni” (30.). A narrátornak az anyjához fűződő kapcsolata egyrészt az anya–apa viszony leképeződése. Megtudjuk, hogy az apa megcsalja az anyát Mártával, az anya kolléganőjével, s bár az óvodás még nem érti a felnőttek titkos kapcsolatrendszerét, úgy érzi: „Márta van, és néha jobb anyuka” (28.). A szülők végül elválnak, az apa korán meghal. Hogy ezek a családi viszonylatok mégsem ennyire egyszerű képlet szerint íródnak, az a nagyszülők megjelenítésének köszönhető. A nagyapa, aki gyakorlatilag végigfocizta a 20. századot, és aki az unokájával együtt nézi a VB-ket és az EB-ket, az apa szerint – ő utálja a focit – kommunista, míg a nagymamától a gyermek egyszerű és naiv vallásos szemléletet tanul arról, hogy imádni csak Isten imádjuk, az ételt nem, s hogy van kegyes hazugság.

Ugyancsak az érzelemmentesség jellemzi a férfiakhoz való viszony elbeszélését is. Dénessel a kapcsolatuk évekig tart, még az egyetemen ismerkednek meg, együtt élnek Budapesten egy kis alapterületű lakásban, és Prágában egy nagyobban. Az elbeszélő segít Dénesnek a szakdolgozata elkészítésében, együtt méri a bambuszokat Vácraóton, de Dénes nem segít a narrátornak, amikor ő írja a szakdolgozatát. Együtt nyaralnak a Földközi-tengernél, rendszeresen látogatják a fiú nagymamáját Mezőkövesden, s már az eljegyzésen is túl vannak. A lány végül elhagyja a fiút, de a szakítás okára nem derül fény. Ennek az éppen véget érő viszonyznak a legpontosabb leírása a nyaralási jelenet, amikor a férfi megy be a tengerbe, a narrátor pedig ezt a következőképpen reflektálja: „Csak fekszem, nem nézem, ahogy úszik, nem figyelem aggódva. Miért nem figyelem, mindig figyelni szoktam. Igazából nem akarom, hogy belefulladás, mégse figyelem. Ha figyelném, akkor is belefulladás, mert nem tudok úszni, nem tudnám kimenteni. Vastagon bekenem magam naptejjel, sose fogok leburnulni. Hófehéren megyek majd haza. Ha belefulladás, nem kéne elhagynom, nem kéne kitalálnom valamit, hogy miért” (58–59.). Dénes szereti Prágát, a lány viszont Budapestre vágyik. Talán csak ennyi. Külső nézőpontból is rálátunk azonban erre a viszonyra, pontosabban a kapcsolat végére, az anya mindig kritikus szemszögéből: „Anyám szerint semmi értelme nem volt elhagynom Dénest, hát egy normális pasit sem tudtam azóta összeszedni” (86.).

Más a helyzet Bé-vel. A hozzá fűződő kapcsolat mintha a Dénessel való viszony ellentéte lenne. Dénes kertészmérnök, Bé egy belvárosi étterem vezetője, akivel a vacsora után tárlatvezetésre mennek. Míg Dénes nem ért a filmekhez, Bé-vel lehet Bergmanról beszélni, érdeklődve hallgatja a lányt, s vele kapcsolatban vannak érzelmi reflexiók is: „Szeretem, ahogy azt mondja, ostoba. Szeretem, ahogy bármit mond, bizonyos hangokat megnyom, váratlan pillanatokban felviszi a hangsúlyt, a végtelenségig lehetne hallgatni, nem lenne unalmas” (13.). Bé-hez hűséges („Bé az egyetlen, akit soha nem csaltam meg” – 47.), Dénes esetében viszont hiába keres a megcsalásra utaló gyanús, a féltékenységre okot adó jeleket a fiú laptopján, nem talál, s emiatt csalódott. Bé-ről viszont a „nem hivatalos” házasságkötésük után a párizsi „nászúton” derül ki, hogy még nem lépett ki előző kapcsolatából. Ez valódi érzést, féltékenységet vált ki a lányból, s végül ez vezet el a kapcsolat végéhez, amiből viszont a lány nem tud kilépni, még évekkel később is hazafelé Bé étterme felé veszi útját. A két férfi ellentétét szimbolizálja a kétféle „jegygyűrű”: a Dénestől kapott ékszer értékes („Fehér arany, topáz, hat darab pici gyémánt” – 65.), a Bé-é egy kulcskarika. Előbbit a lány maga veszi le, utóbbit viszont elveszíti.

Megint csak másféle kapcsolat fűzi az elbeszélőt Göröghöz. A gyengéd érzelem ebben az esetben fel sem merül, „soha nem tudnék beleszeretni” – állapítja meg az elbeszélő (19.).

Viszonyuk a szexualitásra és bizonyos fajta rendszerességre épül. Minden vasárnap estét együtt töltenek, szeretkeznek, majd a férfi másnap reggelit készít cukros kávéval, és elviszi a lányt a munkahelyére. „A Görög a számba élvez, utána felolvas nekem egy könyvből. Mindig ezt csinálja, én meg csak tűröm. Jól olvas, jó a hangja” (85.). A szexuális kapcsolat szintén szenvedélyesen megjelenítése nem csak a Göröghöz fűződő viszonyban történik meg, valamennyi műbeli férfi esetén találkozunk az aktus leírásával, melyek a kapcsolatok természetes részét képezik, semmiféle tabu vagy idealizálás alá nem esnek az elbeszélés során. A narrátornak a Göröggel való kapcsolata a harmadik lehetséges alternatíváját képviseli a férfi–nő viszonyoknak, azonban a pusztán a testiségre redukált viszony sem működik.

Ahogy a bevezetőben is említettem, a férfi–nő kapcsolat szempontjából is a happy end felé tart a könyv, az utolsó fejezetben az elbeszélő férjhez megy. Az utolsó férfiről azonban igen keveset tudhat meg az olvasó, kap némi információt a szexuális szokásairól, Isztambulba utazásáról, de a nevét – ahogy egyébként az elbeszélőt sem – nem tudjuk meg. De talán nem is ez a lényeg, hanem a célba érés felmutatása: a Bé-vel kötött „nem hivatalos” házasság után a történet végén valódi házasság köttetik, és amit Dénessel kapcsolatban nem érzett, az elbeszélő elkezd aggódni a férfiert, amikor a landolás után csak sokára ad magáról életjelet. Ez a megjelenített érzés a Dénes-kapcsolat fentebb idézett tengerparti jelenetével állítható szembe.

A szöveg, mely végig a narrátor egyes szám első személyű monológja, nemcsak a nőnek a családhoz, a férfiakhoz és az önmagához fűződő kapcsolatát írja le, hanem – részben ezeken keresztül – megjeleníti a világhoz való viszonyát is. Ami az emberi kapcsolatok tekintetében az érzelmentesség, a nagy indulatok, a konfliktusok vagy a pátosz hiánya, az a valóságábrázolásban egyfajta hétköznapiságokra való fókuszálást jelent. Az elbeszélőt nem a világ nagy problémái érdeklik, vagy ha igen, akkor az körülbelül a bulvársajtó mélységéig reflektáltan jelenik meg. Példa erre a Velencébe tett kirándulás kvázi konklúziója, melynek során nem a klímaváltozás globális szempontja válik meghatározóvá, hanem a narrátor személyes érdeklődése: „Velencét látni kell, hamarosan elolvadnak a jég-táblák, pár év, és nem lesz Velence, víz alá kerül, mindent eláraszt a tenger” (14.). Az emberek kabátjának, az falnak vagy a körömlakknak a színe, a cukorgyanta készítése és használata, az étkezés során bevitt és a futás révén leadott kalória mennyisége foglalkoztatja az elbeszélőt, vagy az, hogy felkelés után az ember könnyebb, mert alvás közben kipárologtatja testéből a vizet. Ebben a hétköznapiságban jeleníti meg önmagát a narrátor.

Akár otthonosnak is nevezhetnénk ezt a nagyon is ismerős – még ha nem is saját – világot, valami azonban rendre kizökkent ebből a hétköznapiságból, s ez a narrációnak az a sajátossága, hogy az elbeszélő miután állít valamit, a következő mondatában gyakran azonnal vissza is vonja azt. Az első fejezetben olvashatjuk: „Bé ül velem szemben, keze a borospoháron, rám néz. Zavarban vagyok, igazából semmi okom rá. Minden okom megvan rá” (12.). Számtalan hasonló példát idézhetnénk még a könyvből, kérdés azonban, hogy mi a szerepe ezeknek a narrációs hajtűkanyaroknak. Látszólag az elbeszélő pusztán saját szavainak a hitelét vonja kétségbe, valójában azonban a narráció különböző szintjein megfigyelhető ellentétek strukturált rendjébe tartozó elbeszélői megoldásról van szó. Ebbe a pontosan kidolgozott rendszerbe illeszkednek a férfiak fentebb részletezett szembeállításai, vagy az anyának a lányára vonatkozó, kapcsolatuk ellentmondásosságát jellemző negatív megállapításai. De másik oldalról megfigyelhetjük az egymáshoz való hasonlítások szövegkohéziót formáló funkcióját is: „Bé negyvennégy éves, erről jut eszembe, hogy apám negyvennégy éves korában halt meg” (5.). Vissza-visszatérő elbeszélői szólamként a kijelentések azonnali visszavonása azonban a narrátor identitását kezdi ki, mely a szövegben működő ironia elsődleges forrása.

Az egyes fejezetek címeit Bakos Gyöngyi Bergman-filmektől kölcsönözi. A címadásnak ez a megoldása az elbeszélő történet alapján könnyen megmagyarázható: az elbeszélő

filmsztéta, aki szakdolgozatát „A társas kapcsolatok válsága Ingmar Bergman filmjeiben” címen írja. Ebből a szempontból saját történetét is tekinthetjük egyfajta illusztrációnak a szakdolgozatban feldolgozott filmtörténeti anyaghoz. A könyvben ezen túl többször visszatérő téma a színésznők szépsége vagy bizonyos szituációk filmes analógiája, s nyilvánvaló, hogy az olvasó akkor tudja pontosan érteni a szöveg filmes utalásait, ha ismeri az említett színésznőket és filmeket. A könyv azonban ezen a területen nem korlátozódik kizárólag a Bergman-életműre, mégis – már csak a fejezetek címadása miatt is – a svéd rendezőnek van meghatározó jelenléte a könyvben.

A kötet és a filmes utalások viszonyát Bakos Gyöngyi egy vele készült interjúban „egyfajta intertextualitás”-ként határozza meg, de hasonló szövegeköziség motiválta a könyv címadását is, mely az Esbjörn Svensson Trio *Eight Hundred Streets by Feet* című jazzszámának szó szerinti fordítása.¹ Ez a meghatározás a szerző részéről alighanem telitalálat, mivel az olvasónak magának kell felfedeznie azokat a kapcsolódásokat, amelyek a szépirodalmi szöveget a filmes opuszokhoz és a zenei produkcióhoz kötik. Könnyen megjósolható, hogy a mű jövőbeni (jelen írásnál behatóbb) interpretációinak egyik meghatározó iránya ez lesz. Mindazonáltal ez sok csapdát is rejt magában, ha – mondjuk – az egyes szereplőket próbálnánk meg azonosítani a Bergman-filmek karaktereivel, vagy hasonló szituációkat keresnénk, melyeknek a szépirodalmi mű az újraírása lenne, esetleg az elbeszélő és a filmnyelv közötti párhuzamokat kutatnánk. Nyilván találunk ezekre releváns példát, nem is egyet. Az első fejezetnek címet adó *A nap végében* Isak Borg professzor a film utolsó kockáin elhangzó belső monológjában mondja: „Amikor nyugtalan vagyok valamiért vagy szomorú, azzal szoktam magam megnyugtatni, hogy felidézem gyerekkorom világát.” Ezt megérthetnénk olyan, a könyvben egyébként nem idézett intertextusként, ami motiválhatja az elbeszélő gyerekkori emlékeinek felidézését is, a szövegnek azonban nincs szüksége efféle külső igazolásra, mivel a gyermekkori emlékek megidézése a mű világának, a narrátor énelbeszélésének magától értetődő aspektusa. Ennél motiváltabb szövegeközi kapcsolat sejthető abban, hogy Bergman *Hűtlenek* című (a könyv hatodik fejezetének címet adó) filmjében Marianne és David titkos szerelmi kapcsolatuk kezdetén együtt Párizsba utaznak, míg a *Nyolcszáz utca gyalog* elbeszélője Bé-vel a kapcsolatuk végét jelentő „nászútjukat” töltik a francia fővárosban. Ebben a fejezetben derül fény arra, hogy Bé nem szakította meg korábbi viszonyát, tehát végső soron duplán is hűtlen volt. S talán az sem véletlen, hogy a könyv záró fejezete Bergman utolsó filmjéről, a *Sarabandról* kapta a címét, melyet a harminc évvel korábbi *Jelenetek egy házasságból* című minisorozat folytatásának szokás tekinteni. Ez a filmes utalás ebben az intermediális és -textuális kontextusban a könyv zárlatának is új távlatot ad. Számtalan hasonló példát hozhatnánk még, azonban azt gondolom, a sejthető szerzői szándék a címadásokkal és a műben olvasható filmes utalásokkal sokkal inkább egy olyan intertextuális tér kialakítása volt, melyben az olvasó szabadon, saját ismerete és kedve szerint alakíthatja a könyvben éppen csak felvillantott kulturális viszonyrendszereket. Bakos Gyöngyi tehát ezáltal tágas keretet kínál, melyen belül az olvasói fantázia is hozzáteheti a maga kreatív energiáit a történetalkotáshoz.

Másrészt viszont éppen ebben a filmes intertextusban válik még inkább szembeötlővé néhány olyan jellemzője is a történetmondásnak, mellyel kapcsolatban akár hiányérzete is lehet az olvasónak. Bergman néhány filmjében kifejezetten fontos szerepet tölt be a történelem. A második fejezetnek címet adó *Érintésben* például utalás történik a férjes asszonyt elcsábító David zsidó származására és családjának sorsára, a *Kígyótojás* pedig 1923-ban játszódik Berlinben, s a bűnügyi történetnek lényeges háttérét adják a történelmi utalások

1 Krausz Viktória: Apahiányos generáció. Interjú Bakos Gyöngyivel, *Népszava*, 2020. 10. 03. https://nepszava.hu/3093929_apahianyos-generacio-interju-bakos-gyongyivel (A letöltés dátuma: 2021. 01. 25.)

a gazdasági válsággal küzdő Németországra vagy a politikai hírnevét a kudarcot valló müncheni sörpuccsal megalapozó Hitlerre. Bakos Gyöngyi könyvéből hiányzik a történelmi perspektíva, helyét a személyes élettörténetek vázlatai foglalják el: „Nagyapám gyerekkorában focizott a grundon, húszas évek vége [...]. Focizott a fronton, negyvenes évek, focizott a gyárban, ötvenes–hatvanas évek, edzősködött a nyolcvanas években” (40.). Mintha ezek az életek a történelem által érinthetetlenek lennének, mindaz, ami a családon és a férfi–nő kapcsolatokon kívül történik, inkább csak ok egymás utálatára. Így lesz az apa szemében a nagyapa kommunista, míg az apát az anya azzal gyanúsítja meg, hogy ügynök volt a rendszerváltozás előtt. Az elbeszélő kikéri apja ügynökaktáit az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárából, de ott nem találják az anya gyanúsítását alátámasztó iratokat. Ennek a hiánynak pedig kettős aspektusa van: a történeten belül az anya rosszindulatának alaptalanságát támasztja alá; kortárs magyar irodalmi kontextusban pedig a szépirodalmi ügynöktörténetekhez való viszony akár szimbolikusnak is tekinthető reflektálása. El tudok képzelni olyan olvasói elvárást, mely a történelmi perspektíva hiányát a könyv elmarasztalható hiányosságaként regisztrálná, véleményem szerint azonban ezzel együtt válik hitelessé és a maga keretei között koherenssé a narrátor elbeszélése révén megteremtődő világ.

Mindaddig kerültem Bakos Gyöngyi könyve kapcsán a pontos műfaji megjelölést. A szerző a vele készített interjúban rendszeresen a „regény” műfaji megjelölést használja, de a terjedelem miatt ez elé mindenképpen odakívánkozik a „kis” jelző is. Bakos Gyöngyi kisregényének azonban még utalásszerűen sincsenek meg azok a szélesebb történelmi és társadalmi távlatok, amelyeket a hagyományos műfaji fogalmaink szerint egy regénytől elvárnánk. Érdekes feladat lenne azonban a mű egyes részleteinek folyóiratokban történő publikációja és a kész mű kapcsolatának vizsgálata, mely pontosan szemlélteti és árnyalja majd a szerzőnek a keletkezéstörténetre vonatkozó vallomását: „Nem regényt kezdtem el írni, hanem önálló, rövid szövegeket, amik csak gyűltek, gyűltek. Ezekből publikáltam is néhányat folyóiratokban, de nem igazán tudtam, hogyan lesz belőlük kötet. Éreztem, hogy nem novellák, de azt is, hogy a klasszikus irodalmi műfajok szerint még nem alkotnak igazi regényt, ahhoz még dolgozni kell rajtuk.”² A szelektált és újrendezett rövid szövegek végül megtalálták azt a formát és szerkezetet, amelynek keretében egymásmellettségükben és egymásra történő reflektáltságukban egységes művé formálódtak. Ha műfaji megfelelőt kívánunk találni, akkor a szerző által a fejezetcím-adásokkal is sugallt intermediális kontextusban leginkább több epizódból álló filmnovellaként definiálhatjuk a könyvet, melynek egyes részei további jelenetekre tagolódnak, a párhuzamosan futó történet-szálak pedig végül az utolsó epizódban jutnak el a történet és a cselekmény lezárásához.

Mindezek után összegzőképpen annyit megállapíthatunk, hogy ha első olvasás után úgy is tűnt, bemutatkozó kötetével Bakos Gyöngyi nem vállalt túl sokat, az értelmező újraolvásás olyan aspektusait tudja felmutatni a *Nyolcszáz utca gyalognak*, melyek a hétköznapiságok felszíni rétege alatt az emberi kapcsolatok mélyszerkezeteire világít rá. S bár nincsenek nagy tragédiák, és ezért nagy katarzisok sem a könyvben, az ábrázolt világ közelsége miatt mégis tud valamit mondani a könyv számunkra is, magunkról és saját mindennapjainkról. És ez egy első kötettől nem is olyan kevés.

² Milanovich Domi, Képzletben lehet ordítani az év legmozgalmasabb könyvében (interjú), *Dívány*. <https://divany.hu/vilagom/2020/10/19/interju-bakos-gyongyi/> (A publikálás dátuma: 2020. 10. 19. A letöltés dátuma: 2021. 01. 29.)

„ÉPP CSAK A HÁTUKAT LÁTJUK”

Tor Ulven: *Türelem*

Tor Ulven nem a kritikusok költője, hanem a *költők költője*, írta 1987-ben Jan Erik Vold, norvég író, esszéista a magyarul most *Türelem* címmel megjelent verseskötet kapcsán. Vold akkor hangsúlyozta, hogy bár a költőtársak és egy szűk irodalmi kör tisztában van Ulven nagyságával, szélesebb körben hallgatás övezi. A *Türelem*, azaz a *Det tålmodige*, az akkor 34 éves Ulven negyedik verseskötete azonban igazi áttörést jelentett; ettől fogva egyre jelentősebb kritikai érdeklődés irányult a visszahúzódo, irodalmi közszereplést kerülő fiatalember felé. Ám minél inkább került a nyilvánosságot, annál nagyobbra nőtt a róla alkotott mítosz, a magányos, pesszimista, pszichés betegséggel küzdő, de rendkívül tehetséges költő képe. A személyét övező titokzatosságot fokozta, hogy kevés portré készült róla, egész életében egyetlen interjút adott, és mindössze egyetlen olyan felvétel őrzi hangját, amelyen verseit olvassa. A *Türelem* megjelenése előtti éveket szinte teljes izolációban töltötte a szülői házban, Oslo külvárosában. Hiába állítják közeli barátai, költőtársai, hogy valójában nyitott, közlékeny, jó humorú ember volt, s hiába tanúskodik erről a vele készült beszélgetés hangfelvétele is, egész életművének megítélésére komor árnyekat vet a halál: a halál mint visszatérő lírai motívum, s a halál mint életrajzi esemény. Ulven negyvenegy évesen öngyilkos lett. A *Türelem* meghatározó élménye az elmúlás, az enyészet és az idő könyörtelenül türelmes múlása. A kötet azonban nem kizárólag a negatív kategóriákból épülő homogén olvasatot teszi lehetővé. A szavak, a szikár mondatok konkrét jelentése gyakran szarkazmussal, humorral árnyalja a megsemmisülés pesszimizmusát.

Ulven úgy szól a Földről, „mintha kihalt volna róla az élet, mintha csak Stonehenge maradna, s néhány különös ősközület azért, hogy előássák őket, éles fényben, mint a Nap – ránk hasonlítanak! Jégkorszak, kambrium, paleolitikum, Ulven számára mindez sokkal közelebbi, mint a tévéhíradó. Témája nem a létezés, hanem a nem-létezés” (Jan Erik Vold, *Dagbladet*, 1987. 10. 29.). Nyilvánvaló okai vannak, hogy Ulven költészetét az elmúlással kapcsolják össze, költeményeiben, rövidprózaí köteteiben megannyi utalás van a halálra, amely egyszerre a gyász és a düh forrása. Ulven olykor még vonzónak, kíváncsnak is mutatja a pusztuló életet. Verseiben a halál azonban sosem esztétizált, szentimentális, elvont fogalom, hanem konkrét határvonal, az emberi tudat megszűnése, amire már nincsen szó. Ezt a materialista halál-szemléletet a *Türelem* „Kora reggel / a halottak feltámadnak az ébredők közül” (8.) kezdetű verse érezteti különösen. Itt a teljes földtörténet sűrűsödik össze az egyes emberben. A jungi értelemben vett kollektív emlékezet helyett ez a költemény annak tudata, hogy a test egy sokkal nagyobb, átfogóbb történet hordozója. Következésképpen Ulven a földtörténet régésze, s

Fordította Vajna Ádám

21. Század Kiadó

Budapest, 2020

127 oldal, 2890 Ft

nemcsak a homo sapiens néhány ezer éves múltját tárja elénk, hanem a történelem előtti nyomok, kövek, csontok, koponyák, borostyánba zárt rovarok, azaz a türelmes létezők évmilliók világát. Bataille és Schopenhauer filozófiai hatását sejteti, ahogy a szerző a világ kontinuitását és független akarát az emberi diszkontinuitással, mulandósággal, végül a dologi világba való átlényegüléssel ellentételezi. A türelmesek ezért „Erősek / észre sem / vesznek. / Csak mennek. / Befelé egyre ősbib / erdőbe” (14.). A kötet címe arra a türelemre utal, ahogy ez a körülírhatatlan anyagi világ tőlünk függetlenül, rajtunk kívül létezik, és ellentétben az emberi élet végességével, végtelen hosszú idő áll rendelkezésére. A Föld történetében a homo sapiens létezése egy egészen rövid korszak, magyarázza a költő a fennmaradt interjúban, és Heideggert idézi, hiszen emberi viszonylatban nem lehet örökkévalóságról beszélni.

Az anyagi világ ezzel szemben teljes, és Ulven ennek a teljességnek a költője. A *Türelem*-ben jelen van mind a négy évszak és mind a négy elem: a tűz, a föld, a levegő és a víz. Jan Erik Vold olvasatában a *Tavasszal* (92.) kezdetű vers az elemek körforgását és Ulven materiális világának totalitását jelenti:

Tavasszal

A kő
arca

arctalan.

Sosem ragadjuk meg a zuhatagokban.

Vold szerint a tavasz a tüzet jelentheti, a kő és a kőből lévő arc a földet, az arcnélküliség a levegőt, a vízesés a vizet, annak heves sodrása, amely máshol „fogcsikorgató”, „jéghideg, tüskés víz”, éles, szinte égető fájdalmat okoz, ami miatt ellentétéhez, a tűzhöz ér vissza. Titokzatos, szimmetrikus vers ez, mely pesszimista és végérvényes, hiszen kicsúszik kezünk közül, mégis folyton megpróbáljuk megragadni. Ahogy a *Tavasszal* körforgása is jelzi, a kötet szigorú kompozíciója, zenei következetessége, igényessége alapján könnyen lezárt-nak vélhetjük Ulven világát, és nem vesszük észre az útkeresés dinamizmusát, azt, ahogyan a versbeszélő igyekszik visszafogni a kétségbeesést, s megnyugvást remélve tárja fel versről versre egy-egy újabb tér kapuját. „A képzelet révén bejárt tér nem maradhat közömbös, többé nem függhet a geometria tudósának mércéjétől és elképzeléseitől. Átélt tér. S nem csupán tényleges mivoltában, hanem a képzelet minden elfogultságával együtt átélt tér. Védőhatárok közé szorítja a létet”, írja Gaston Bachelard *A tér poétikája* című könyvében, melyben mintha Ulven verseinek mozgását interpretálná. Szintén Bachelard-t idézve hívhatjuk segítségül a költői képek értelmezésének dinamikus elvét. A francia filozófus szerint egy adott kép leírásához mindig hozzá kell fűzni a megértés mozgásterét, termékeny mivoltát. Hasonlóképpen Ulven költői képeinek jelentését sem tűzhetjük gombostűre, így például nemcsak az ásványok, kövek „türelmesek”, hanem az enyészet, az évszakok és a vakító napfény is a poszthumán nyugalom részei.

A versek szigorú formai kidolgozottságának köszönhetően minden szó és minden sor-köz lényegesnek és pontosnak hat, amit a magyar fordítás is tükröz. A költemények nyelve tömör és konkrét, a szerző által használt képek gyakran egy másik szöveghelyre utalnak, ahol azonban a vers kicsengése egészen más lehet. A nap, amely a haláltematika mellett Ulven szövegeit erősen meghatározza, ilyen módon hol fényt és meleget, hol robbanást, tüzet és elmúlást jelent. A nap pusztít, mégis semleges marad, akárcsak a halál: „(Jobban belegondolva sem a napért, sem a nap ellen)”, hangzik az egysoros prózavers a kötet 31. oldalán, míg a 86. oldalon ezt olvashatjuk: „(Az arc alatt egy régi mosoly, barát-ságos vagy barátságtalan, a nap mosolya)”.

Ulven sajátos minimalista formanyelve a versek tipográfiai megjelenését is meghatározza. Versei többnyire tíz-tizenkét sorból állnak, soronként egy, két vagy három szóval. Áthajlások kötik össze a sorokat és a közbeékelte üres sorok által elválasztott mondatokat. A költemények gondolatilag, illetve idősíkjuk szempontjából általában egy vagy két szakaszra oszthatók, a szakaszhatárok azonban nem köthetők a sortörésekhez vagy a kihagyott sorokhoz. A gondolati és ritmikai szüneteket jelzi, hogy a kötet néhány oldala üresen marad, egy-egy oldalon pedig a lap alján rövid prózavers olvasható zárójelben. Többek közt ebben is megfigyelhető René Char hatása, akinek verseit Ulven 1985-ben, röviddel a *Türelem* megjelenése előtt fordította norvég nyelvre. Ulvent is érdekelte a vers és a próza közti feszültség. Számos kéziratban maradt versét később rövidprózává alakítva adta közre. A *Türelem*ben is a lírai formától való elszakadás figyelhető meg, csakúgy, mint az 1989-es *Søppelsolen (A hulladéknapp)* kötetben, ahol a költemények egy versrészletből és egy prózarészletből állnak, s az utóbbiak képezik a lírai szövegek fundamentumát. A *Türelem*ben a zárójeles sorok egy-egy perspektívaváltás nyomai, szarkasztikus hangok, kommentárok, végérvényes ítéletek: „(A holtak felfirkálnak minket a téglafalakra.)” (64.). Ezek a sorok gondolati és képi kapcsolatot építenek távolabbi szöveghelyekkel:

A fal

csikordulása, a mész

a csontokban. (52.)

A mész építi a falat és az emberi csontokat is, ez az anyag összeköt bennünket az ásványok világával. Nem metaforikus viszonyról, hanem a szerves és a szervetlen közti valódi kapcsolatról van szó. A *Türelem*-versek középpontjában általában a halál és a múlt valós tárgyi leletei állnak, ezek relációja azonban nem trópusokat eredményez, sokkal inkább konkrét példákat, dolgokat, amelyek az emberi megismerés, az idő, a halál és a tárgyi világ viszonyát láthatóvá teszik. Láthatóvá, de nem feltétlenül érthetővé. Így függ össze az a prózavers, amely tisztelettel idézi a 600-as évek végéről származó Eggja-kövön található rúnafeliratot, valamint azok a szöveghelyek a kötetben, amelyek aláássák a leletek értelmezését és a tudományos archeológia értelmét. A 36. oldalon a következő sorokat olvashatjuk: „(Egy rúnakő: »Nap nem érte, kés nem véste e követ.« Tudtak valamit, amiről mi nem tudjuk, hogy sohasem fogjuk tudni. Hol van az, amit nem tudunk, abban, amit tudunk?)” Ezt a bizonytalanságot írja tovább a 45. oldal költeménye.

Az erősen korlátozott
vésnököket

anélkül idézem,
hogy tudnám, ők

többet tudnak
nálam.

Míg az első versből a hódolat hangja szól egy olyan kultúra iránt, amelynek titkait csak részben ismerjük, a második műben a vésnököknek, azaz a sírkövek vagy őskori szerszámok készítőinek – a vers közvetlenül a Cro-magnoni-sírról írt sorok után következik a kötetben – redukált mivoltára utal. Ez a korlátozottság azonban viszonylagos, a kezdetleges eszközhasználat talán szűk mozgásteret ad a rúnavésőknek vagy az őskori embernek,

de az ismeret korlátoltsága a múltba révedő modern embert sújta. Ezért szinte cinikus fenyegetésként olvasható a következő oldalon szereplő költemény első öt sora:

Téged még
restaurálni

fogunk, mindegy,
mennyire kőhalomnak
tűnsz,

és a letaposott nevedet
megtaláljuk
írott forrásokban,

jéghideg, tüskés
vízben.

Ebben a versben vélhetően a modern ember gyakorol hatalmat a múlt emlékei felett, fenyegeti, hogy múzeumi tárggyá teszi, hiába rejtőzik sírhalom alá, vagy írott források sorai mögé. A megértést, a lelet lényegéhez való közelebb jutást itt is aláássza valami kellemetlen, amire a letaposott név utal. Tárggyá, egy kíméletlen szándék áldozatává degradálódik az, ami máshol viszont győz. A *Két kelta kőszobor* című versben ugyanis a múlt, a végtelen türelmű kőszobrok aratnak győzelmet az idő és a fürkésző tekintetű jelen felett: „Állnak / és várnak. / Arra, / hogy / szétmállasz” (55.). Ki az, akihez a vers szól? Kit szólít meg? Magát vagy azt, aki olvassa, és aki önző módon igyekszik megfejteni a letűnt kultúrák kőbe zárt emlékeit, hogy megállítsa, uralja az időt, de szétmállik, mint minden élőlény. A kövek ezzel szemben évmilliókig várnak türelmesen: „(Sírkő méretű türelem, ami úgy is tovább él, hogy nyoma sincs az egyházi anyakönyvekben [...])” Ugyanez az eldöntetlen versengés nivellálódik a 15. oldalon: „(Az ellenségeskedés a felfelé és a lefelé ásóközött.)”, ahol két egyenértékű félként mozog egymással szemben az archeológus és a lelet.

Ulven kerüli az irodalmi utalásokat, de mint a fenti példákából kiderül, a régi és az újabb korok művészetére többször reflektál. A *Türelemben* a rúnafelirat, a két kelta kőszobor és a cro-magnoni sír mellett egy barlangrajzra, egy 1623-as csendéletre, egy holland tájképre utal, Anton Webern atonális zenéjéről pedig külön ciklust ír *A zene várhat* címmel. Az amúgy blueszenekarban játszó Ulven tizenkilenc variációban írja meg a weberni dehumanizáló zenei művészet hangjai közti csendet: „A zene hallgat / talált magának valami / némát” (97.). Webern a tizenkét fokú technikát mint kompozíciós eljárást alkalmazta, amely lényegileg eltér a klasszikus zenét jellemző tonális harmóniától. Ez a dodekafónia az avatatlan befogadó számára mechanikus csilingelésnek tűnhet. Ulven a ciklus első versében (*Anton Webern feléd tart*) a zene hangjait egy cseppkőbarlang vízcseppjeihez köti. A barlang gondolkodik, tudattal bír, mégis test nélküli és szervesetlen. A fejlődő vízcseppek közti idő „ötezer év” hosszúra nyúlik: „Hallja / elveszni / a saját zajait / az időben.” A vízcseppekkel eltűnő hangok pedig a versben megszólított hallgatót is eltűntetik. A cseppkőbarlang-párhuzam a ciklus több versében visszatér:

A barlangzenekar
belekezd

a nagy várakozásba
A hangszerek

áttetsző, csillogó
mészvízből
készültek,
fehérek,

mint az anyatej,
amit a neandervölgyi csecsemő ivott,

hogy te
hallgathass

A zene nem a jelenlétet, a közelséget jelenti, hanem saját eltűnését merevíti ki a két víz-csepp közti többezer éves időbe, amely itt összeköti a modern ember korát a neandervölgyi emberével, a szervest a szervetlennel, az emberit az állatival. Eközben az antropocentrikus gondolkodást a poszthumanizmus váltja fel, s arra figyelmeztet „hogy / te is / egy kőkorszakhoz / tartozol” (84.).

A kötethez a fordító, Vajna Ádám írt Ulven költészetét érzékletesen bemutató utószót. Vajna műfordítói munkája csakúgy, mint ez a tanulmány intelligens rajongásról tesz bizonyosságot. Nem véletlen, hiszen mesterszakos szakdolgozatát 2019-ben a *Det tålmodige* kötetéről írta norvég nyelven. A fordítót költői érzéke, bölcsészeti tudása egyaránt segítik abban, ahogy Ulven szigorú formanyelvét, szikár mondatait híven visszaadja anélkül, hogy lágyítani, esztétizálni, visszavenni próbálná a költemények pesszimizmusát. Egy-egy szó vagy félmondat mégis mintha eltévedt volna. Ilyen például az *Épp csak a hátukat látjuk* utolsó mondata: „Valakinek halványan / ösztönös / tapadás / rémlik” (14.), ahol az eredeti sorok inkább a velünk született fogó reflexre utalnak, amely az evolúció egy korábbi szakaszában feltehetően fontos volt, a modern embernél azonban korán elhal. Bár a „tapadás” mást sejtet, mégis érthető a fordítói megoldás. Kevésbé egyértelmű a választás a *Kora reggel* (8.) kezdetű versben:

[...]

Mikor nyárelő van, de még
hó,

a testedben

paleolit
bizsergést észlelsz.

Nemsokára
feltámad a forgalom zaja,

és beolvaszt minket
a levelek árnyékába, a fogcsikorgató

forrásvízbe.

Itt a „bizsergés” ugyan izgalmas szó, amely kontrasztot képez a kőkorszakhoz kötődő asszociációkkal szemben, de Ulvennél „csoszogás”, „cammogás” szerepel. Hasonlóan illeszkedik jól a fordításba, ugyanakkor eltér az eredetitől a „beolvaszt” ige, amelynek helyén a norvégban az „elvakít” áll, utalva a kötetben több helyen előforduló kellemetlenül vakító napfényre. Ezek felett mégis elsiklik figyelmünk, mert a *Türelem* egésze jól sejteti, ahogy Ulven kevés szóból épít idioszinkratikus világot a magyartól szótani és mondattani szempontból igen eltérő nyelven.

Karom kapar

jelet.

Ujj

olvassa.

Tor Ulven nem kényezteti olvasóját, nem kecsegtet könnyű olvasmányélménnyel, nem akarja megszólítani, magához láncolni a befogadót. Verseinek témája és formája szó szerint ideális olvasót feltételez. Ulven sokáig valóban a költők költője volt, akiért szűk, de annál lelkesebb közönség rajongott, ma azonban a huszadik század második felének legnagyobb norvég szerzői közt emlegetik. Magyarországra a norvég állami fordítástámogatási rendszernek hála, számos kortárs mű eljut. A *Türelem* megjelentetésével a 21. Század Kiadó mégis kockázatot vállalt. Ennek ellenére okkal bízhatunk abban, hogy az európai költészetet befogadó magyar közönség Ulven kötetét is a kortárs lírai horizont részeként olvassa majd.

SZENZUÁLIS FIKCIÓ: ALI SMITH PRÓZÁJA

Ali Smith: Hogy lehetnél mindkettő; Ősz

Van, „akinek a világ az olvasmánya”, mint Ali Smith egyik figurájának, s van, akinek a skót író prózája. Az elmúlt két évben magyarul megjelent kötetei méltán idézték fel a *Hotel World*¹ emlékezetes hatását. Poétikai repertoárja műről műre új, meglepő, eredeti és bonyolult kompozíciókkal bővül. A regények figyelemre méltó lélektani, emberi, morális és szociális kérdések artikulálói, amikhez változatos, sosem öncélú művészi eljárások társulnak. Smith központi problémái közé tartozik az azonos neműek szerelme, a kirekesztő mentalitás, az alárendelt emberi és társadalmi helyzete. Az érzékeny témák érintéséhez nemes, törekeny formát talál, a méltánytalanságokat azonban határozott kritikai állásfoglalás tárgyává teszi. Az *Ősz* (*Autumn*, 2016) például frissen, radikális bírálattal reagál az Európától távolodó brit politikára a kerítésépítések, határhúzások, a „Menjetek haza” feliratok felháborodott elutasítójaként. Hatásosan, anaforikus ismétlésekkel érzékelteti a hazugság, a faszálódás, a megosztottság miatti kiábrándulást („Az egész országban...”, „Belefáradtam az aljasságba...”).

E próza hirtelen hangnembeli, stiláris, formai, szerkesztési, nyelvi váltásai dinamikus pergést eredményeznek, amit olvasói meglepetéseként élhetnek át. Az események helyhez és időhöz kötött logikája néha már azt megelőzően érvénytelenné válik, hogy a bekövetkezést egyáltalán szituálhattuk volna. Az *Ősz* emlékezetes felütésében éppen egy vízből kikászálódott, félhalott öregember kezd éledezni vagy eszméltre térni. Az ötlet a *Hotel Világból* ismerős, ami Sara balesetével, zuhanásával és a halott összeroncsolt testét megszólító lény, lélek, Sara szellemének szólamával indul. A saját halált követő, arról tanúskodó hang beszéltetése elbeszélői bravúr. Hol lennének tehát? Élők, holtak, megelégedők világában? Vagy éppen a regénykonvenció megszokásait elvető, azt ellenpontoszó, a rációra támaszkodó betűzést és a narratív befogadást felrúgó történetben? Igen. Olyan új közegeben, amely bátran és szellemesen változtatja a hihetőt és a hihetlent, a valóst és a lehetlent.

A képtelenségek mégsem készítettek egyetlen Smith-regény esetében sem arra, hogy helyüket a fantasztikum körében keressem. Inkább annak a furcsa optikának a nevében töprengek, ami egyszerre képes befogni a látottat és a kép-

¹ Ali Smith: *Hotel Világ*, M. Szabó Csilla fordítása, Bastei Budapest Kft., 2002. Még egy könyve jelent meg magyarul: *Antigoné*, Gács Éva fordítása, Kolibri, 2015.

Fordította Mesterházi Mónika
Magvető Kiadó
Budapest, 2019
320 oldal, 3999 Ft

zeltet, a dolgok színét és a fonákját, a pontot és az ellenpontot, a valóst és a virtuálist, az egyenmű szerelmet és a biszexuálist, a lányos és a fiús megkülönböztetés konvenciójának feleslegességét. Ali Smithnél semmi sem csupán esztétikai vagy morális kérdés, hanem a művészi, az emberi és a társadalmi fogékonyság együttese. Alakjaiban, a sorsokban, helyzetekben, viszonyokban hatásosan, egymástól elválaszthatatlanul lüktetnek a lényegük-ből következő kettősségek, másságok és ellentétek. A szellemességben is, ami a drámákat egyszerre mutatja drámaian, komikumba billentve vagy éppen abszurd fénytörésben. Úgy tűnik, annak a belső alkotói gazdagságnak, figyelemnek és érzékenységnek, ami Ali Smith munkásságát jellemzi, a sokszólamúság eddig ki nem próbált narratív és retorikai módozatai felelnek meg.

A *Hogy lehetnél mindkettő* (*How to be both*, 2014) és az *Ősz* a magyar kiadások időbeli közelsége miatt kerül most együvé. (Abban a reményben is, hogy a kiadó elérhetővé teszi a korábbi műveket, valamint az évszak-tetralógia egészét is, ami David Hockney-könyvborítókkal jelent meg Angliában 2016–2020 között.) Van még egy érv az együtt olvasás mellett, ugyanis mindkettőben formáló elvvé válik egy-egy művészeti téma és technika. A 2014-es regényben ez a sérült reneszánsz freskó felszíne és az alatta rejlő, virtuális vázlat kapcsolata, valamint a részben megsemmisült felületek betöltése, feltöltése, fikciós visszavezetése egy keletkezés előtti állapothoz. Az *Ősz* modellje a hatvanas évekbeli kollázs-ideál, a kivágás, beillesztés, szétszakítás, az utalásos kapcsolásokra alapozott szerkezet. „Minden kép elmond egy történetet. [...] Minden történet elmond egy képet.”

Két különböző jellegű regényről van tehát szó, s ez is Ali Smith sokoldalú alkotói dinamizmusáról tanúskodik. Nem tagadom, kissé félve olvastam a *Hogy lehetnél mindkettő*-vel azonos évben megjelent Smith-cikket a *The Guardian*-ben. Attól tartottam, hogy leleplez valamit esztétikájáról vagy a mű bonyolult poétikájáról. Szerencsére csak az indíttatás külső körülményeit érinti, amelyek a ferrarai Palazzo Schifanoia freskójának „feltérképezésére” ösztönözték. Ez tehát nem zavarta meg a quattrocentóbeli festő, Francesco del Cossa alakja és képei fikciós rekonstrukciójából származó olvasásélményt. A mű két fejezetének középpontjában a palota egyik szalonja, a Salone dei Mesi látványának különféle vonatkozásai állnak.

A könyvnek kétféle eredeti kiadása van, melyekben a két, azonos című („Egy”) tömb közül hol a fiatal lány, George jelenbeli története, hol a képzelt, 15. századbeli itáliai történet áll elől. Felcserélhetők tehát, holott a fiatal lány sztorijának gerincét éppen a freskóhoz vezető családi zarándoklat képezi, míg a látszólag del Cossa által elbeszélte saját életút lényegében a freskó keletkezéstörténete. A korszakokat elválasztó fél évezred mégsem távolságtéremtő az önmagukban is megálló egységek között. Közöttük nincs átvezetés sem, a kapcsolatot az az elmélyült figyelem biztosítja, amit a fiatal lányban anyja érdeklődése, majd a ferrarai „képfal” látványa, később a festő Londonban látható képének élménye kivált. És George-ban egyszerre működik az anya elvesztését gyászoló belső folyamat az emlékéllítő igyekezettel. A festő virtuális önelbeszélésének forrása tehát, a mű különös logikája szerint, az öröklött rajongás Francesco del Cossa művészetéért. A gyászmunka, a művészettörténeti kutatás és a látvány visszaalakítása történet – ez a regényfikció hármas forrása. S talán még egy mozzanat: a mai lány és az évszázadokkal korábban élt olasz festő hasonló életkorú. George értetlenkedve, tudatlanul nézi a falfestményt, del Cossa önelbeszélése pedig a másik részben mintha ügyetlenkedő, hibás nyelvű beszéd lenne. Olyan valakié, aki festőként maradandó, virtuális figuraként pedig önmagát kereső, a megbecsültségről lemondó lányos fiatalember, fiús lány, „mindkettő”, eldönthetetlenül. George saját identitáskeresését vetíti ki a helyéért küzdő valamikori fiatal művészbe.

A regény talányos címe, értékei, szerkezete, belső szövése, nyelve és kérdésfelvetései is több mozzanatról következnek, értelmezésük is többféle lehet. A cím lehetséges értelmét érzékivé teszi a Palazzo Schifanoia „képfalából” kiragadott képkocka két alakja. A

Március hónapnak szentelt freskórész középső síkjában szereplő rongyos férfi, valamint a gyűrűt és nyílvesztőt tartó fiatal fiú lányos alakja. Az utóbbi szépsége által miért is ne lehetne mindkettő egyszerre? A palota falfestményeinek asztrológiai jelképeiről Aby M. Warburg értekezett a húszas években, a regény elbeszélőjének figyelmét pedig más köti le: a fiatal alak kezében levő tárgyak mint férfi és női szimbólumok. A képzelőerő magának a festőnek, del Cossának a nemi hovatartozását is elbizonytalanítja: falépítő, kőműves apja tanácsára, ha fiú, ha lány, férfiruhában kell járnia, mert csak így veszik tekintetbe a festőiskola oktatói, a mesterek, a festők, a mecénások és a közösség.

Ali Smith olvasója 15. századi ábrázolatok és a fikció, művészettörténetek és galériák oldalai között ténfereg, keresgél, képleírásokat olvas és képeket néz, követi a skót lány nyomozását, majd az írói megoldásokat, amelyek a ferrarai palota évszázadokig rejtett, árvíz, földrengés által megrongált falainak lehetséges rekonstrukciójából történetet kanyarítanak az elpusztult freskók helyére. Résztevői vagyunk a megelevenítés, a jelenlevővé tevés folyamatának. Akik nem kívánnak elmélyedni az ekphrasziszokból kiinduló regényszövegszövegben, azok is érzékelhetik a képzelőerő különleges működését, ami a látványtól a történetig ível, és az elbeszéléssel visszavezet bennünket az elevenné tett „képfalig”.

Az Ősz kronológiai megfordítással indítja az eseménysort. A történetet a kislány, majd felnőtt fiatal nő meghatóan szép kapcsolata az idős szomszédal, a valamikori zsidó menekült Daniel Gluckkal. „Az életre szóló barátságok, mondta a szomszéd. Néha egy életet várunk rájuk.” Daniel az, aki a történet elején mintha éppen visszatérne az életbe, a világba. Emlékezetes a vízből kikászálódó férfi gesztusa, amint falevelekkel próbálja eltakarni meztelességét. A „fajelmezbe” öltözés képe a „lombruhában” ábrázolt remeték képi hagyományát idézi. Ovidius *Átváltozások*-képzete is felbukkan a szövegben, majd később egy Éduard Boubat-fotó. A Luxembourg-kertben készült 1946-os fotón (*Petit fille aux feuilles mortes*) egy elhanyagolt kislány látható, akinek szegényes gúnyját platánlevél-fűzér borítja.

„Képzeld el, ha egy kiállítás képei nemcsak képek volnának, hanem valahogy élnének.” Mintha ez lenne a vezérmotívuma mindannak, amit Ali Smith a látványi élmények megelevenítésének szentel az eseményszerűvé tételük által. Az említett Boubat-fotó is a Daniel és Elisabeth között folyó szellemes párbeszéd tárgya. Visszatérő témájuk Pauline Boty brit festőnő, pop-art művész és a kollázstechnika kérdésköre. Boty „a képeket képek-ként használja”, „a reprezentáció reprezentációját” kínálja fel. Daniel a saját ötvenes-hatvanas évekbeli élményeinek közvetítésével alakítja a fiatal lány vizuális fogékonyságát és érdeklődését. Mintha a hiányzó apát pótló idős ember s a közöttük levő ragaszkodás, rendhagyó érzelmi kapcsolat lenne a biztosítéka annak, hogy Daniel szellemi öröksége

Elisabeth számára is termékeny forrásá válik: művészettörténezsnek készül. Lehet az is, hogy a képzelet fordított utat jár be, s a tragikus sorsú, kezdeményező, a festők férfitársadalmában magának helyet kereső, modern művésznő alakja és magatartása Smith elsődleges élménye, modellje. S ehhez keres kortársat, aki ismerte, becsülte a maga idejében Pauline Botyt. Mindegy, a közös élmény egyidejűségében, utóidejűségében is erős és mindkettejüké.

„Ragasztott. Vágott. Festett. Koncentrált.” A Boty-jellemzés a kockáztatás vállalásával, a gyönyörű fiatal művésznő bátorságával, provokációival, szembeszegülésével, drámájá-

Fordította Mesterházi Mónika

Magvető Kiadó

Budapest, 2020

232 oldal, 3699 Ft

val folytatható: „Egy ember vagyok. Egy intelligens meztelenség. Egy intellektuális test.” Kollázsai, festményei a hatvanas évek enciklopédiái, melyeken együtt vannak Elvis Presley, a Beatlesek, Kennedy, Marilyn Monroe, Lenin, Einstein, Proust, a korszak ikonikus alakjai és tárgyai. „Nagy önbizalom, bármi lehet művészet, a sörösdoboz új folklór, a filmszillagok új mitológia, a MOST nosztalgiája.” A képleírások, elemzések, részletek sora mintha a ragasztás, beillesztés, beékelés műveleteinek megfelelően kívánna körképpé teljesedni.

Nem csupán Ali Smith születése idejének ikonjai sorjáznak képként, történetként, hanem az Elisabeth jelenét, a „mostot” jellemző parolák is. Anyjával együtt „bevándorlás-ellenesség-ellenes”-ek, felháborodásukat sokféleképpen kinyilvánítják. „Mikor elmegy az előtt a ház előtt, amelyikre még mindig rá van írva, hogy MENJ és HAZA, észreveszi, hogy valaki különféle élénk színekkel odaírta: MÁR ITTHON VAGYUNK, KÖSZÖNJÜK, és egy fát festett mellé, alá meg egy sor élénkpiros virágot.” Nem ebben a regényben lennének, ha Elisabethnek a festett virágokról ne Pauline Boty jutna eszébe, a színek használata mint nyelv... Ám kétségtelenül az a tudat is befolyásolja magatartását, hogy egy korábbi korban Daniel sem lehetett volna üldözöttként befogadott Angliában, ha a mai idők közvélekedése uralkodott volna.

Elisabeth akkor sem tágít Daniel betegágya mellől, amikor az idős férfi már régóta kómában van. Felolvas neki, párbeszédet folytat vele, nem fogadhatja el a gondolatot, hogy Daniel inkább testi körvonalaiiban van már csak jelen a Gondviselőház betegágyán. Amikor elbóbiskol maga is Dickens *A Tale of Two Cities* oldalai fölött, Daniel magához tér. „Helló újra, Mr. Gluck, mondja Elisabeth. Ó, helló, mondja ő. Gondoltam, hogy te vagy az. Helyes. Örülök, hogy látlak. Mit olvasol?” Mintha folytatódna a történet.

BACH MESÉI

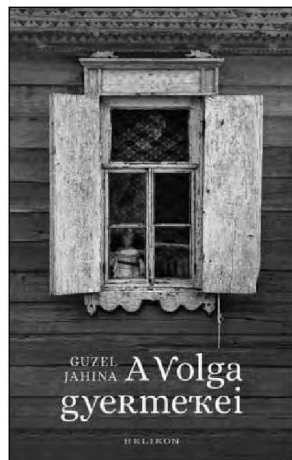
Guzel Jahina: *A Volga gyermekei*

„A második regény az első felülvizsgálataként értékelhető. Még ragyogóbb, még lebilincselőbb, még tisztességesebb, mint az első volt. Általában fordítva szokott lenni. Jahina ismét bámulatba ejtett bennünket” – írta az ismert író és műfordító, Jelena Kosztyukovics Guzel Jahina második, Moszkvában 2018-ban, nálunk a Helikon Kiadó jóvoltából 2020-ban megjelent *A Volga gyermekei* című regényéről.¹

Kosztyukovics méltatása a 2015-ben szintén óriási sikert arató, magyarul ugyancsak olvasható *Zulejka kinyitja a szemét* című Jahina-regény után azért is figyelemre méltó, mert rávilágít Jahina művészi fejlődésére. A szerző ugyanis a két regénye között felfedezhető egy-két szüzsé- és szerkesztésbeli azonosság ellenére *A Volga gyermekei*ben sok szempontból továbbszökik, és a meglévő azonosságokból is újat hoz ki. Miközben megtartja a nemzetiségi tematikát – a *Zulejka kinyitja a szemét* egy szovjetunióbeli tatár falu életéről, lakosai sorsáról szól, *A Volga gyermekei* pedig a Volga menti német telepések életét tárja elénk, s mindkét regény az 1920-as, '30-as évek Szovjetuniójában játszódik –, a történelmi regény műfajához *A Volga gyermekei* esetében már máshogy áll hozzá. Pavel Baszinszkij találó megjegyzése szerint² Jahina mindkét regénye egy korántsem új, de örök témát jár körül: a vele történeteknek, a krími tatárok Szibériába való, őt is érintő száműzetésének, *A Volga gyermekei* főhőse, a tanító Jakob Bach olyan kisember, aki nemcsak megpróbál szembe szállni a Nagy Történelemmel, de akarva-akaratlanul sajátos módon alakítójává is válik.

Mégpedig ismét a csírájában már az első regényben is fellelhető szerkezeti elem, a különböző műfajok összejátszatása további erősítése révén. A szocreál elemeit és a melódráma műfaját misztikus tudáson alapuló jóslásokkal színezve már az első regényben is a műfajok „csodálatos keverése” tárult az olvasó elé, ám – s Kosztyukovics valószínűleg erre is gondolt – a műfaji sokszínűség egységes egészzé olvasztása *A Volga gyermekei*ben sikerül igazán. A súlyos és fájdalmas történelmi események realista láttatása itt mesés elemekkel keveredik, ami miatt Jahina művészetét több hazai kritikus is Márquez mágikus realizmusával véli összevethetőnek.

A reálisnak és a mesésnek ez a valóban zseniális összejátszatása szolgál keretül a történelemmel szembeállni merő főhős életének művészi ábrázolásához. A történet elején Jakob

¹ Jelena Kosztyukovics ajánlójának szövegét lásd: http://vk.com/wall-124793262_1173

² Pavel Baszinszkij írása itt olvasható: <https://rg.ru/2018/05/03/guzel-iahina-vypustila-novuiu-knigu.html>

Fordította Soproni András
Helikon Kiadó
Budapest, 2020
436 oldal, 4499 Ft

Bachnak, a gnadentali tanítónak, akinek „a hangja igen halk volt, a teste satnya, egész külseje annyira jellegtelen, hogy egyszerűen semmit nem lehetett róla mondani. Mint egyébként az egész életéről sem” (10.), minden napja ugyanúgy telik: reggel felkelés, indulás az iskolába, majd onnan haza, a körülötte, de inkább rajta kívül zajló Volga menti Gnadental életét csendesen figyelve. Csakhogy egy napon a sors iróniájaként, amely – mutat rá Vlagyimir Pankratov³ – az első regényben szintén fontos motívum, Bach élete egy csapásra megváltozik. Miután soha életében nem írt és nem is kapott levelet, már önmagában az a tény, hogy egyik reggel levél érkezik hozzá, kiközkenti szürke és eseménytelen életéből. Hát még a levél tartalma, amelyben egy bizonyos Udo Grimm arra kéri, hogy a Volga gnadentali bal partjáról keljen át annak jobb partjára, mert ott különleges megbízatás várja.

A Volgán való átkelés gesztusát – szemben a többi gnadentali lakossal, akik még ennek lehetőségével sem mertek számolni sohasem, mintha a túlsó part nem is létezne – Bach szimbolikusan, láthatatlan határvonal-átlépésnek érzi, s ezért fél tőle oly nagyon. De mégis megteszi. S ezzel az első határátlépéssel valóban teljesen új élet kezdődik számára, amely még számtalan nem várt, további határátlépést követel meg tőle.

Udo Grimm arra kéri a tanítót, hogy a tizenhét éves lányát, Clarát tanítsa meg az irodalmi német nyelvre: „A lányom bolond – jelentette ki a férfi üdvözlés helyett. Tégy vele valamit, hogy ez ne látszódjék” (29.). Csakhogy paravánt húz a tanító és a tanítvány közé, mert fél, hogy amint a lánya megpillant egy idegen férfit, rögvést a „bűn edényévé válik” (37.). De mivel a tanítás ilyen körülmények között szinte lehetetlen, Bachnak egy újabb határvonalat kell nagy nehezen lebontania: valamilyen úton-módon át kell lépnie a Clarához vezető paravánon. Ekkor nyer először szimbolikus értelmet Jahina regényében a szereplők beszélő neve.

Amikor a szerző Jakob Bachnak a nagy német zeneszerző nevét adja, már önmagában ezzel érzékelteti: a Volgán történő átkelés előtti magányos élete során az iskolai tanórákon kívül Bach nem a beszédéről és a beszélhetnékéről volt híres. A halk- és ritkaszávú tanító inkább *fülelt* az őt körülvevő, zenével teli gnadentali életre: ahol „az udvarokon nótára gyűjtöttek az asszonyok, s fújták elnyújtva. [...] A világ lélegzett, recsegett, füttyült, bőgött, dobogott, csengétt-bongott, és sok hangon énekelt” (10.), s „Bach néha annyira belemerült a hallgatódzásba, hogy el is felejtette, hogy ő maga is része ennek a világnak: ő is kiléphetne a tornácra, és csatlakozhatna a sokhangú zenéhez: énekelhetne valami harsány, hetyke nótát, például a telepeseiket. »Ach, Wolge, Wolge...«” (11.). De módjában állt a falubéli, szintén beszélő nevű kollégáit és társait, az énekelve tanító Adam Händel tiszteletet vagy Julius Wagner lisztesmolnár anekdotáit is hallgatni.

Igy nem véletlen, hogy a Volga túloldalára merészkedve, Grimméknél Bach Clarát a paraván mögül dallamokkal biztosan nem, egyedül a családnevükhöz hű tevékenységgel, mesélés útján tudja előcsalogatni. Ezért mesék olvasására készíti a lányt. „A lány pedig olvasott: kegyetlen mesékből és komor legendákból kinőtt tragikus német balladákat: hullámsírba süllyedt halászkokról, akiket magukhoz csábítottak a tenger lányainak édes hangjai; vidám lakomákon holtan elhanyagló királyokról; halott menyasszonyokról, akik visszatértek, hogy belefeküdjenek eleven vőlegényük ágyába, és a vérté igyák” (51–52.). Bach pedig cserébe a gnadentali lakosokról szőtt mesékkal szórakoztatta a lányt. Kettejük ilyesfajta közeledése szerelemmel járt, s a szülei repatriálásához nem csatlakozó Clara és a tanítója számára ezzel kezdetét vehette a Grimm-tanyán zajló közös, *mesés* életük.

Ahol a beszélni továbbra is keveset beszélő pár életében Bach gnadentali dallamai fölött végképp győzedelmeskedtek Clara meséi, tükröztetve azt is, hogy a férfi érzelmileg mennyire alárendelt helyzetbe került a feleségével szemben. Clara itt egyfolytában történeteket mesélt Bachnak a favágókról, a halászkokról, a kéményseprőkről, az aranyalmák-

³ Vlagyimir Pankratov a regényről írott recenzióját lásd: http://t.me/stoner_watching_you/322

ról, az ezüstös beszélő halakról, amely mesék – döbrentek rá mindketten – olyanok, mint-ha az ő tanyasi életükről szólnának.

A mesésnek mondható valós életet azonban paradox módon első perctől kezdve Bach félelme duzzasztja meséssé. Mivel egyfolytában attól retteg, hogy a tanya határain túl, a nagyvilágban elvonnék, elrabolnák tőle a nála jóval fiatalabb Clarát, a határvonalat visszafelé átlépni, azaz a Volgán visszacsónakázni Gnadentalba lehetetlenné válik számára. Az újabb határátlépés, a történelem sodrába való beavatódás megtagadása azonban megbosszulja magát a tanító életében: nem kell ahhoz Gnadentalba, a nagyvilágba menni, hogy Clarát veszedelem érje: a tanyára betörők erőszakának áldozatává válik, s az ebből az erőszakból fogant gyermek megszülése után a halála se várat sokat magára.

A kezdetben gyűlölt, ignorált idegen gyermek, aki ráadásul közvetve az imádott Clara halálát is okozza, hamar meglágyítja Bach szívét, aki tudja: tejet kell szereznie a kislánynak. Tejet azonban megint csak a Volga átszelésével, azaz egy muszáj-határátlépéssel szerezhet az addig dallamos Gnadentalban, amely azonban a tanyán nem érzékelhető, Bach által a Clarával való életükből tudatosan kizárt Nagy Történelem előrehaladtával igencsak megváltozott. A német dallamosságot itt is a „mese” váltotta fel: a szovjet ideológia meséje, amelyet a német telepeseke az ideérkező, ismét beszélő nevű Hofmann kívánt beléplántálni: „Ó, mennyire megváltozott az eltelt idő alatt Gnadental! És mennyire megváltoztak benne az emberek! A romlás és a sokéves bánat bélyege ott maradt a homlokzatok, utcák képén, az arcokon. A szigorú geometrikus rend, amely egykor itt uralkodott, elvesztette vonalai tisztaságát, az utcák egyenesét romok törték meg, a tetők megroskadtak, az ajtók, ablakok és kapuk szárnyai elcsúsztak. A házakat a repedések ráncai, az arco-akat a ráncok repedései lepték el. Az elhagyott porták üresen tátongtak, mint testen a fekélyek. [...] Úgy rémlett, a színek, árnyalatok elhagyták ezt a komor vidéket: a házak megkopott meszelése, az ablakkeret faragványai, a kiszáradt fák, de még maga a föld, az emberek sápadt arca, megöszült bajusza és szemöldöke is mind egyforma szürke lett, mint a volgai hullám borús napon. Csak a helyi táj képét dúsan díszítő vörös zászlók, csillagok és lobogók izzottak kihívó fényesen és esetlenül, mint kármin rúzs egy haldokló öregasszony ajkán”⁴ (148–149.).

A német lakosokat a szovjet *mesés* élet megvalósításával hitegető Hofmann pedig, aki maga is úgy nézett ki, mint egy torz mesefigura – egy gnóm, púpos, de a sors iróniájaként egy gyönyörű lány arcával megáldott férfi volt –, mivel meg kívánja ismerni a német telepeseke addigi kultúráját – hogy tudja, mit kell megváltoztatni, mit is kell szovjetesíteni –, a gyerekek adandó tejért cserébe az egykori Gnadental közmondásait, szólásait, népi rigmusait, majd ezekből kifogyván a meséit követeli a településére visszaérkező Bachtól.

Jahina regényében a Hofmann rendelte Bach-mesékkal fonódik teljes mértékben össze a valós történelem és a fantázia világa, mosódik el közöttük is végleg a határ. A történelmi változásoktól ódzkodó, azok elől a Grimm-tanyára menekülő, dallamokhoz szokott Bach kényszerűen lejegyzett meséi ugyanis – számára is félelmetes és nem várt módon – egytől egyig valósággá válnak: „ami pedig íratott, megvalósult” (207.). Így *A Volga gyermekei* című regény műfaji kontaminációjának köszönhetően Bach jóslatokkal felérő meséin keresztül követhetjük végig az 1920-as, ’30-as évek szovjet történelmét, benne a Volga menti német telepeseke sorsát, akik, miután a szovjet hatalomtól 1924-ben nagy kegyesen megkapják a Volga menti németek szovjet köztársasága státuszt, a későbbiekben nem kerülhetik el a kolhozosítást, a rekvirálást, a kuláktalanítást, az üldöztetést, a szovjet ideológia előretöréseképp pedig a vallási hagyományaik kiszorításával párhuzamosan a gyermekeik pionirokká képését.

⁴ Azért is idézem ennyire hosszasan ezt a részt, hogy érzékeltessem: Soproni András mennyire gördülékenyen, Jahina korántsem egyszerű nyelvezetének apró nüanszeit is tökéletes módon visszaadva fordította le a regényt.

Bach, megijedvén az akarata ellenére beteljesülő meséitől, egy idő után felhagy a történetei megírásával, de már ezzel sem kerülheti el, hogy az ő személyes sorsába is bele-szóljon a szovjetesítés folyamata. A rossz irányba fordult, a II. világháború felé sodródó nagyvilág zajától – amelyről Bach sajátos, 1918 és 1938 között minden évnek nevet adó kalendáriumot készít,⁵ benne az embereket pedig mesefiguráknak, ijedt egereknek és halaknak látja –, a lányát ugyanúgy félti, mint annak idején Clarát. Ezért annak érdekében, hogy megtarthassa magának, hogy határvonalat húzzon a nagyvilág és az ő személyes életük között, a feleségével történetek után végleg elnémuló Bach nem tanítja meg a kislányt beszélni. „Antje nem beszélt. Különben nem is kellett, hogy beszéljen: szó nélkül is megértették egymást Bachhal. Két év alatt sajátos nyelvük alakult ki, sokkal gyengédebb, mint a durva emberi beszéd. Ez a nyelv nem szavakból állt, hanem tekintetekből, érintésekből, az arcizmok legfinomabb játékaiból, a lélegzetvétel szaporaságából és a testmozdulatokból” (192.).

Ám – a sors újabb iróniájaként – a némaságuk által a kettejük és a világ közé húzott paravánnak is le kell dőlnie. Mégpedig a regény címében is jelzett újabb gyermek érkezésével, hisz a mű orosz eredeti címéből, *A gyermekeimből*, illetve a magyar változatából, *A Volga gyermekeiből* sejthető, hogy Bachnak mint apának nem csak a nem vérszerinti lányával lesz dolga. Egy csavargó kisleány, a rossz oroszországgal beszélő, kirgiz származású Vászka lesz az, aki egy szép napon fogja magát, és beköltözik hozzájuk a tanyára. S hozza azt a nyelvet, amely a német anyanyelvű Bach számára érthetetlen, az eddig meg sem szólaló kislány, Antje számára viszont könnyedén elsajátítható. S ezzel a nyelvvél Vászka nemcsak Bach és a kislány közé húz falat, hanem közvetve Bach állandó félelmét is beteljesíti: a kislánynak a szovjetesített nagyvilággal való érintkezését is lehetővé teszi.

Bach gyermekeinek további sorsáról pedig félelmetes módon a legtöbbet szintén egy annak idején Clarától hallott mese, *A Fogoly Leány története* árul el. A részletekbe itt nem mennék bele, csak annyit kívánok jelezni, hogy ezzel Jahina regényében Bach kényszeredetten írott meséi nemcsak a történelmet formálják, nemcsak annak eseményeit jósolják meg, hanem az ő személyes életének is tükröt tartanak. Bach pedig kénytelen lesz ebbe a tükörbe is belenézni, vereséget szenvedve ezzel mind a történelemmel szemben vívott csatájában, mind pedig a személyes élete frontján.

Vlagyimir Pankratov véleménye szerint a szovjetesített gyermekei elvesztésével Bach – akit ettől kezdve nemcsak az örökös félelme hagyja el, hanem minden más érzés is kihal belőle – rátalál önmagára, megtalálja magában a harmóniát, s rájön, hogy így is tud élni. Hogy így is jó neki.⁶

Én azonban ezt nem így látom. Sokkal inkább a sorsába való beletörődést érzékelem Bach részéről, amihez a német telepesek számára mágikus hatással bíró Volga, az azzal való kapcsolat is hozzájárul. A Volga, amelybe egy, már nem csupán mesébe illő, hanem szürreális jelenet erejéig Bach véletlenül belemerül, s rádöbben, hogy a folyó minden eddigig megőriz a medrében: meg a történelmi eseményeket, meg azok mesés és kevésbé mesés fordulatait és szereplőit, így segít neki abban is, hogy az elvesztettnek, idegenekké válóknak gondolt gyermekeihez fűződő viszonyát is átértékelhesse. Hogy hogyan, az kiderül Guzel Jahina valóban lebilincselő, letehetetlen regényéből.

5 Bach kalendáriumában így fogja például az 1928-as, rekvirálással tarkított év *Az Elrejtett Gabona Esztendeje*, vagy például a gazdasági világválságot követő 1933-as év *A Nagy Éhínség Esztendeje* nevet kapni.

6 Vlagyimir Pankratov: i. m.

A FELKÉSZÜLTSEG RITKÁN BOSSZULJA MEG MAGÁT

Sz. Koncz István beszélgetése

Mintha valaki megrendezte volna: beszélgetésünk alatt törekeny, fiatal lány kopogtat a sekrestyeajtón. Belép, úgy tűnik, talán tud angolul, köszön. Csigi Péter fölé magasodik, a lány pedig nyilvánvalóan megérzi, hogy aki vele szemben áll, jobban beszéli nála a nyelvet. Mutatja hát a telefonját. Magyar sms, kicsit suta fordítás virít a kijelzőn, *gyógyszerész-hallgató vagyok itt, az egyetemen*, áll az üzenetben. És néhány szó arról, hogy a vírus és a tanulás miatt nehezen boldogul. Támogatást kér. Csigi Péter bólint, előveszi a pénztárcáját, és néhány szó keretében a lány kezébe nyom egy bankjegyet. Az ajtóig kíséri, majd visszaül a székére.

– Most ennyit tudtam adni – mondja már nekem, szinte szabódva.

Aprócska jelenet a pécsi Pius templom életében. Kis, kora esti intermezzo. Meglehet, ha nem is gyakori, valószínűleg nem példa nélküli. Nagyon beszédes. Vendéglátóm talán élhetett hasonlóan szorult helyzetben, vagy egyszerűen átérzi a lány gondjait. Nem kérdezi, hogy hívó-e, hogy eljön-e valamelyik istentiszteletre. Nem ítélkezik, nem mérlegel, nem határozza meg a soha vissza nem térülő kölcsön feltételeit. Ad. Egyébként a prédikációiban is ilyen: hívei méltán érzik úgy, hogy az az ember, aki most szólt hozzájuk a szószékről, mindent kiadott magából, amit pillanatnyilag tudott. Talán ezért is van valóságos rajongói köre.

Csigi Péter 1984. március 16-án született Szekszárdon. Általános iskolába még Babits városában járt, ám már Pannonhalmán, a bencéseknel érettségizett. 2002-től a Pécsi Hittudományi Főiskola hallgatója volt, ahol utóbb katolikus teológusként végzett. Ugyanekkortól a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán is hallgatói státuszban volt, latin nyelv és irodalom szakos tanári diplomáját (nem melleleg: kitüntetéssel) itt vehette át. Mindemellett 2008-ban pappá szentelték. Tulajdonképpen három (a tanárképzéssel együtt négy) felsőoktatási intézményt végzett egyszerre. Hogyan? Mindjárt megkérdezzük. Utóbb Angliában, a King's College London kötelékében volt PhD-hallgató 2011-től, tudományos fokozatát is ott szerezte. Hogy pontosan miből, azt a következő oldalakon tisztázzuk. Egyházi szolgálatát a pécsi Kertvárosban, a Szent Erzsébet Plébánián kezdte, majd rövid ideig Regölyben és Dombóváron gyakorolta hivatását. Londonból hazatérve a pécsi Jézus Szíve Plébániára került, 2015 óta itt találkozhatnak vele a hívők. Tanít a Hittudományi Főiskolán és a Ciszterci Rend Nagy Lajos Gimnáziumában. Kutatóként működött közre a Filozófia, teológia és tudomány a késői antikvitásban című OTKA-pályázatban, illetve az Early Christian Iconography and Epigraphy: A new approach to Dölger's classical project-ben, a British Academy Research Development Awards keretében. Publikációi zömükben kutatásaihoz kapcsolódtak, de 2015-ben rendkívül fontos, a zsidó-keresztény párbeszédet erősítő írás jelent meg tőle a holokauszt emléknapja alkalmából. Kutatási eredményeit 2009-től többek között Rómában, Londonban, Oxfordban és Budapesten ismertette tudományos konferenciák keretei között. Angolul, latinul felsőfokon tud, de középfokú nyelvvizsgával rendelkezik németből is. Emellett, ha

kell, olvassa és fordítja az ógörög, valamint a kopt írásokat. Időszaki kiadványokban megjelenő munkái mellett szócikket jegyez a Szépművészeti Múzeum lexikonjában: a legfontosabb ógörög hangszerről, az aulusról értekezik.

Csigi Péter – bocsánat az általam alkotott kifejezésért – a hümmögő papok közé tartozik. Először Jelenits Istvánt, a piaristák egykori tartományfőnökét ismertem meg közülük. Meséltem neki kamaszos lelkesedéssel, hogy újságkihordóként dolgoztam az akkor mögöttünk hagyott nyáron a Balatonnál, és hogy elmentem Latinovits Zoltán temetésére. Hogy katolikus szertartás volt, és hogy sokan voltunk, és hogy nem láttam semmit. Hümmögött. Rá három hónapra tudtam meg, hogy ő temette... A hümmögő pap ilyen. Meg kell őriznie a csendjét, meg kell őriznie a végtelen szerénységét ahhoz, hogy hitele maradjon? Nem tudom. De azt tudom, hogy ez az olykor kételkedő vagy egyetértő figyelem nem elítélni, hanem megérteni igyekszik. Az elképzelhető határokig, sőt, olykor azokon is túl. Meglehet, ennek köszönhető, hogy az egyháztól távol eső emberek is képesek befogadni a hümmögő papokat. Esetleg visszakapják azt a fenntartások és elítélétek nélküli csöndes figyelmet, amelyet közvetítenek? Meglátjuk. Tartsanak velem, ismerjük meg együtt Csigi Pétert!

Sz. Koncz István: – Karácsonyi prédikációja során említette tavaly, hogy kisgyerekként tiltakozott a szentesti evangéliumi szakasz ellen, mire édesapja befogta a száját. Jól értettem?

Csigi Péter: – Karácsony vigiliájának egyik szakasza ez az evangéliumi részlet. Ritkábban szokott előkerülni. Ahol azonban felnőttem, szokás volt december 24-én délutáni misét tartani, hogy a gyerekeket el lehessen vinni otthonról. Az egyik ilyen alkalommal elhangzott Máté evangéliumának elejéről a felsorolás Ábrahámától Jézus Krisztusig a háromszor tizennégy nemzedék nemzetségtáblája. Felolvasni és követni a sok-sok nevet egyaránt megterhelő. Kisgyerekként kicsúszott a számon, hogy mikor hagyja már abba? Apám, érthetően, a szájamra tapasztotta a kezét.

– Ahol felnőttem, mondta az imént. Szekszárdon, ugyebár. Milyen volt a kisebb közösség, ahol formálódott az élete?

– Alapvetően két közösséghez tartoztam. Egyik az általános iskola volt, ahová már két idősebb testvérem is járt. Közel volt, tízpercnyi gyalogsétára. Jó iskola volt, német nemzetiségi, a városban talán a legerősebb akkor. Szekszárd ismert szülöttéről, Dienes Valériáról neveztek el, korábban négyes számúként emlegették. Sokan származásuk miatt jártak oda, de mások, mint én, amiatt, mert emelt szinten meg lehetett tanulni németül. Jellemző, hogy tizennégy évesen az osztályból többen is középfokú nyelvvizsgát tettünk, ami akkoriban egyáltalán nem volt szokás.

A másik a templomi közösség volt. Szüleim katolikusok, többé-kevésbé jártak is templomba. A kilencvenes évek elején, a rendszerváltással volt egy felfutása a hitéletnek. Gyerekként persze nem láttam át a folyamatot, de sokan rátaláltak az egyházra, vagy visszataláltak hozzá. Mindez egybeesett azzal, hogy új plébános érkezett. Mayer Mihályt '89-ben kinevezték pécsi püspöknek, és ő, maga helyett korábbi évfolyamtársát, Farkas Bélát küldte Szekszárdra, aki aztán később Pécssett mint a Belvárosi templom utolsó plébánosa fejezte be életét. A kilencvenes évek, a gyerekkorom mindenestre az ő plébánosságával telt. Fiatal káplánok sora, lendületes egyházi élet – könnyű volt benne magamra találni. Nemcsak a miséken, hanem azokon kívül is otthon éreztem magam.

– Szekszárdi földbe gyökerezett a család?

– Nem, szüleim Dunaföldvárról származnak mind a ketten. A munka miatt kerültek délebbre. Négy nagyszülőm közül kettőt ismerhettem, de gyerekkoromban ők is meghaltak. Anyám adminisztrátorként dolgozott egy helyi középiskolában. Több mint harminc évig ugyanannál az íróasztalnál, ahogy mondani szokta. Apám nyomdász volt. Ma már mindketten nyugdíjasok.

Mivel apám könyvekkel foglalkozott, bőven volt belőlük otthon. A történelem, a földrajz iránt kimondottan érdeklődött. Ha bádogos lett volna, valószínűleg más irányt vesz az életem. De a könyv természetes volt; megbecsülését is a szüleimtől láttam.

– *Az általános iskolát követően jött a pannonhalmi gimnázium. Jó emlékeket őriz?*

– Sokféle emlékem van.

– *Nagyon diplomatikusan válaszolt.*

– Amiért hálás vagyok: megtanultam nagyon tanulni. Távol a családtól, önállóan kellett dolgozunk. Éjt nappallá téve, szó szerint. Olyan magas volt az elvárás, hogy sokszor az éjszakát megszakítva keltünk föl, hogy egy-egy dolgozatra felkészüljünk. Hogy konkrét dolgot említsek, biológiából például el kellett sajátítanunk a kis növényhatározót. *Quercus robur* – kocsányos tölgy, és így tovább.

– *Minden növény tudományos nevét?*

– Nemcsak nagy szellemi erőfeszítés egy tizenöt éves számára, hogy ennyi idegen szót megtanuljon, hanem az a fajta lelki gát is ott magasodott az emberben, hogy ez mire jó? Mi értelme van? Valahogy át kellett lépni ezen az akadályon. Attól fogva viszont nem kérdeztem többé, hogy mit miért kell megtanulni. Tudomásul vettem, hogy ha nem is látom értelmét, most ez a dolgom, el kell sajátítanom. Később aztán hasznát vettem. A hit-tudományi főiskolán például az ókori Izrael királyainak sorát kellett befifláznunk ugyanígy, sorban évszámokkal. Vagy az egyetemen, a latin szakon nyelvtörténetből szanszkrit ragozási sorokat kellett bevágnunk. Ezeknek is vajmi kevés hasznát vettük, de ugyancsak elvárták. Fogtam magam, betanultam, levizsgáztam belőle ötösrre, és másnapra elfelejtettem. Pannonhalmán hozzászóltam, hogy nagy mennyiséget, gyorsan kellett megtanulni. A mai napig elkísér ez. Itt vannak például a prédikációk. Mindig fejből szoktam beszélni köszönhetően annak, hogy könnyen tanulok. Nem okoz nehézséget, hogy tíz-tizenöt percnyi szöveget megjegyezsek. A mögöttünk hagyott karácsonyi ünnepkör viszont igazi kihívás volt. Egybetorlódtak a jeles napok, négy nap alatt négy különböző szentbeszéddel kellett készülni, mindet megtanulni és elmondani több templomban is. Hál' Istennek, végigcsináltam.

– *A növények tudományos nevééről jut eszembe! Ön a gimnáziumban latinból igencsak vitézkedett.*

– Az ókori történelem mindig is érdekelt, jól ment a nyelvtanulás. A gimnázium alatt versenyek jöttek, sikereket értem el, örömet találtam benne. Először a latin középiskolai verseny magyarországi fordulójában vettem részt, de ami igazán érdekes, hogy itt tizenvalahányunkat kiválasztottak, mehettünk Olaszországba a nemzetközi Cicero-versenyre. Különösebb eredményt ott már nem értem el, de hatalmas dolognak éreztem, hogy eljuthattam oda. Az itáliai tartózkodás nagy élmény volt. A verseny maga Arpinóban volt, Rómától délre, Cicero szülővárosában. Szerencsésen alakult, hogy hozzám hasonló érdeklődésű fiatalokat fújt össze a szél, és három latintanárr kísért minket. Aztán Rómában is eltöltöttünk néhány napot – ez kimondottan meghatározó volt. Akkor jártam ott másodszer, és láttam az ókori emlékeket, amikről korábban csak olvastam.

– *Másodszer, azt mondja. Ez azt jelenti, hogy többször megfordult az Örök Városban?*

– Megmosolyogtató, de akkoriban egy hónapon belül kétszer. Egy egyháztörténeti versenyek is az volt ugyanis a díja, hogy Rómába utazhattunk. Abban a csapatban három voltunk. Mindez 2001-ben történt; a verseny a kétezres szentévhez kapcsolódott. A második alkalommal mindenki csodálkozott: honnan tudom, hogy melyik sarkon kell befordulni? Mondtam büszke öntudattal, hogy három hete is itt sétáltam...

– *De aztán járt oda egyetemre, ugye?*

– Hosszabb találkozásom akkor volt a várossal, amikor a doktori értekezésemen dolgoztam. Kétszer két hónapot töltöttem Rómában. Az egészen más volt, nem turistáskodás. Ráadásul mindkétszer télen lehettem ott, január-februárban. Nagyon más volt ott feküdni, ott kelni, ott menni boltba, ott utazni a villamossal, és kóborolni a világotutazók

nélküli városban. Az volt a feladat, hogy minél több helyre eljussunk. Múzeumokba, galériákba, kiállításokra, templomokba, katakombákba.

– *Latinul tudott, nyilván egyre több mindent értett olaszul.*

– A Római Brit Iskolában laktam a társaimmal. Hetente volt egy megbeszélésünk, de az nem volt sem túl hosszú, sem túlságosan megterhelő. Ezen kívül beültünk előadásokra az Augustinianumban, a patrisztikus intézetben. Hogy válaszoljak a kérdésre: nem jártam Rómában egyetemen, de egy kurzust azért nagyjából végig tudtam hallgatni, így egy kicsit ez is megadatott. Mindenesetre ez volt életemben az az időszak, amikor a legszabadabbnak és a legboldogabbnak éreztem magam.

– *Kicsivel korábbra vonatkozik a kérdésem: miért választotta a papi hivatást?*

– A középiskolában is sok hatás ért ezzel kapcsolatosan, de leginkább a szekszárdi kötődés volt meghatározó. Szellemi perspektívát találtam benne. A teológia és a liturgia szempontjából gazdagságot éreztem az egyházban. Mindig volt még tovább. Nem adódott olyan, hogy kimerítettem, megvan, föltehetem a polcra, hanem mindig nyíltak új távlatok, vagy éppen még mélyebbre lehetett hatolni valamiben. Ahogy nőtem, egyre többet értettem, láttam, tapasztaltam. Elhivatottságot éreztem arra, hogy egy életen át ezzel foglalkozzam, és azt gondoltam, hogy talán másoknak is érdemes megmutatnom, hogy mire jutottam. Ebben szívesen közreműködnék. Nagyjából ez volt az elszánásom.

– *A rabbiképzősök számára a budapesti bölcsészkar kötelező. A római katolikus hittudományi főiskolákon ugyanakkor nincs hasonló előírás.*

– Nincsen.

– *Ön egyedülálló módon mégis egyszerre több végzettséget szerzett. Miért?*

– Vágyam volt, hogy a latint, ha lehet, ne hagyjam abba. Tényleg igazán jól ment, érdekelt. Beadtam a papírt a PTE bölcsészkarára, fölvettek maximális pontszámmal.

– *Győzte? Persze, utólag ez már ostoba kérdés.*

– Nem volt kis feladat. Három szakról volt szó. Egyrészt jártam a hittudományi főiskolára. Ehhez kapcsolódott a papképzés. Utóbbi nem csak azt jelentette, hogy részt kell venni a tanórákon és levizsgázni. Együttélésről is szó van, olyan képzésről, formálódásról, ami a papságot segíti elő. Tehát nem lehetett pénteken hazamenni, majd visszatérni hétfőn, hanem a hétvégeket és az ünnepeket is ott töltöttük. Pontosabban az ünnepeket a székesegyházban szolgáltuk végig. Kijártunk plébániákra is, részt vettünk gyakorlatokon... Tényleg húzós volt. Akadt olyan vizsgaidőszakom, nem is egy, amikor tizenhárom-tizennégy kollokviumom volt egy hónap alatt. Az mindig megviselt. De fontosnak tartottam, ha már idejárom, a tanárképzést is elvégezzem. Gondoltam, ne csak a bölcsész szakot fejezzem be, hanem szerezzem meg a pedagógiai végzettséget hozzá.

– *Használja?*

– Igen, óraadó tanár vagyok a hittudományi főiskolán, a Nagy Lajos Gimnáziumban pedig tizenkettedikeseket tanítok egyháztörténetre. A Nagy Lajosban megdöbentem, amikor először beléptem az egyik terembe tavaly szeptemberben. Ebben a tanévben van egy osztály ugyanis, ahol negyvenen vannak. Akkora társaság, mint egy egyetemi előadás. A nevek megtanulása is nagy kihívás számomra. De az előadást meg kell tartani, készülni rá és aztán valahogy számon kérni. A főiskola egészen más. Nagyon kicsi a létszám, és az ott tanulók közül keveseknek van szüksége a latinra. A hittantanároknak a latin választható, csak a teológushallgatóknak kell fölvenniük a tárgyat. Családiás a légkör, lehet személyesnek lenni – a nyelvtanulás nagyon hatékony így.

Egyébként ezt magam is megtapasztaltam, amikor a pécsi latin szakra jártam. Nálunk az évfolyam három hallgatóból állt. Ennél személyre szabottabb képzés nehezen képzelhető el. Ilyesmi, azt hiszem, az angolosoknál vagy mondjuk a közgazdasági karon elképzelhetetlen.

– *Van még?*

– Üzemel. Annyiban lazítottak a feltételeken, hogy felvételnél már nem elvárás a latin tudás. Amikor mi jelentkeztünk, abból indultak ki, hogy mindenki négy évig tanult középiskolában, az az alap, az a beugró. De nem sokáig lehetett az elvárást fenntartani. Talán egy-két évig utánunk még. Hiszen az sem követelmény ma már, hogy ha valaki beiratkozik orosz szakra, tudjon oroszul. Valamikor ez sem fordulhatott elő, gondolom.

– *Honnan jött az angol kapcsolat?*

– Középiskolában kezdtem el angolul tanulni. Ahogy meséltem, addig németes voltam. Azt áttettem szakköri formában délutánra, és a latin mellé fölvettem második nyelvként az angolt. Négy év után hasonló szintre jutottam, mint korábban a némettel. Itt, az egyetemen azután két nyelvvizsgát vártak el a diplomához. A német, amint említettem, megvolt, gondoltam, mellé kellene tenni az angolt. Testvérem akkor már Angliában élt, tőle kértem segítséget. Nyelviskolában dolgozik ugyanis. Arra gondoltam, a nyári szünetben eljárnék a náluk futó órákra, és hogy néhány hét a beszédképességemet följavítaná. Oxford mellett, albérletben lakott, hozzá nem költözhettem. De beszélt a közelben élő plébánossal, elmondta neki, hogy papnövendék testvére szeretne angolt tanulni, de nincsen szállása. Az atya nem zárkózott el, kedvesen befogadott arra a pár hétre. Nagyon jól összeharátkoztunk, és a nyelvvizsga is sikerült. Később, diakónus koromban, vagyis utolsó éves papnövendékként visszatértem. Felszentelteként már többet tudtam segíteni, és az angolom is bátrabb volt. Úgyhogy a papszentelésemre és az újmisémrre el is jött az angol atya.

– *Miféle nyelviskola ez? Kinti magyarokat segítő?*

– Nem, angoltanár testvérem Angliába házasodott. Férjének iskolája van, ahol nyelvoktatókat képeznek. Ehhez van szükség tanulócsoporthoz, hogy legyen kiken gyakorolni a leendő nyelvtanároknak. Egy ilyen csoportba fértem be.

Végzés után hosszabb ideig érlelődött bennem, hogy szeretnék külföldön továbbtanulni. Kerestem a módját. Hamar világossá vált, hogy valamiféle ösztöndíjra lesz szükségem, hogy finanszírozni tudjam. 2010 második felében talált meg végül a lehetőség. Nemzetközi kutatócsoport alakult a Brit Akadémia támogatásával.

– *Mivel foglalkoztak?*

– Ókeresztény művészettel. Először ijesztő volt, mert addig klasszika-filológiát tanultam, alapvetően szövegekkel foglalkoztunk. De szerencsére voltak művészeti óráink: Nagy Árpád Miklós, a budapesti Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményének osztályvezetője volt e tárgyban a tanárunk. Rendelkeztem tehát alapfogalmakkal, reméltem, hogy mivel a korszakot ismerem, az antik nyelvek megvannak, átnyergelek: nem szövegeket tanulmányozok, hanem műtárgyakat. Nem különösebben tudtam válogatni a lehetőségek között. A kutatócsoportot vezető professzorok egyike német volt, a másik angol.

– *Olvastam róluk, mind a ketten izgalmas emberek.*

– A német Markus Vinzent pap volt, mielőtt egyetemi tanár lett volna belőle Angliában. Szervezőképessége, problémafelismerő képessége átlagon felüli. Ránézett például egy szövegre, máris javaslatot tett, itt ez a probléma, ott azt írd át, ez nem kell. A másikuk, Allen Brent szinte Vinzent ellentettje volt. Anglikán volt, de épp abban az időben, amikor voltam, tért át a katolikus hitre, és szentelték pappá. A cambridge-i egyetem tekintélyes professzoraként működött. Sokkal elmélyültebb alkat. A háttérét adta a folyamatnak, a szakmai tudást, amivel irányt szabott. Arról beszélt, amivel ő foglalkozott. De közvetett módon segített abban, hogy merre haladjak tovább. Ha valamit írtam, soha nem szólt hozzá, nem azt vezényelte, hogy hogy fogalmazzak át egy sort, inkább szemléletet próbált adni. Brent és Vinzent együtt dolgozott a saját kutatásában, és a témavezetésemben is partnerek voltak.

– *Kikből állt a kutatócsoport?*

– Tagja volt több olasz fiatalember, egy német kutató, egy francia lány, Angliából néhányan... Tehát igazán nemzetközi volt a társaság. Érdekes, hogy nem Angliában, ha-

nem Olaszországban találkoztunk. Amikor elmentünk Rómába, arra a két hónapra. Végigjártuk és megnéztük együtt, amit megnézhattunk, beszélgettünk az élményeinkről, benyomásainkról, megosztottuk, hogy ki hol tart a kutatásában.

– *Önt mi motiválta?*

– Gondoltam, hogy abból, amit beteszek a közös munkába, meg amit kiveszek belőle, több dolgot hasznosíthatok majd a saját doktori kutatásaimban, amit a King's College Londonban végeztem.

– *Miről szólt a dolgozata?*

– *Shades of Identity* a címe, magyarra talán úgy fordítanám, hogy *Az önazonosság árnyalatai*, és itt elsősorban vallási identitásról van szó. Alapvetően a pécsi ókeresztény temetővel foglalkoztam. Amikor az attrakcióról beszámoltam nekik, tanácsolták, hogy irányítsam erre a figyelmemet. Nemzetközileg nem túlságosan ismert, kevésbé körüljárt, érintett vagyok benne, és könnyen hozzáférék a magyar nyelvű forrásanyaghoz. A saját ismeretimet és új főlismeréseimet próbáltam beilleszteni abba a szélesebb látásmódba, amelyet a közös munkánk sugallt. Abból indultunk ki, hogy nem volt éles határvonal ebben a korszakban keresztények és nem keresztények között. Innen a cím: árnyalatai voltak az önazonoságnak.

Mindannyian ismerjük a Péter-Pál sírkamrát. Egyértelmű jeleket látunk a díszítésében: a két apostol figuráját, a krisztogramot, az oldalfalakon bibliai történeteket. Adja magát, hogy keresztény ember nyughelye volt, a freskókat keresztény emberek készítették. De ott van a Korsós sírkamra, szintén viszonylag jó állapotban. Nem látunk egyetlen bibliai alakot, figurát, szentet sem. Üvegkorsó tárul elénk, szőlőindák, kerítés az oldalfalakon... A többletjelentés ugyanakkor tetten érhető. Aki ebbe a sírkamrába belépett, valamiféle mondanivalót lelhetett föl ezekben a jelekben. Magam mellett érvelek, hogy nem véletlenül alakult ez így. A képi nyelv közös volt, mindenkire szólt. A keresztény ember számára beszélhetett az eucharisztiaőről a szőlő által, beszélhetett az Édenkertről a kerítés által, ahonnan az ember kizárattott, de a halála után visszatér. De szólt a más vallásúhoz is, hisz ezek a motívumok ugyancsak szerepelni szoktak nem keresztény sírok díszítésein is. Nem voltak tehát olyan élesek a határvonalak.

– *Átjárható volt a jelrendszer?*

– Kicsit buta példa, de talán közelebb hoz minket a megértéshez. Karácsony előtt, amikor elmegyünk üdvözlőlapot vagy csomagolópapírt venni, valamennyire talán fontos számunkra, hogy miben hiszünk. Legyen a képeslapon a Kisjézus és Mária, vagy karácsonyfa és bejgli, esetleg egy csillag a sötét éjben, talán a betlehem. Egy karácsonyi terítőnél vagy szalvétánál pedig még kevesebb az elvárás. És aki nézi, használja, ki-ki gondol magában, amit gondol.

A negyedik századi sírművészet kicsit hasonló lehetett. Olyan túl sok szakember nem állt rendelkezésre, főleg a Római Birodalom határa mentén. Dolgoztak, akik általában a temetőben találtak munkát, kifaragták vagy megfestették azt, amit rendeltek tőlük. Bizonyos fokig alkalmazkodtak ahhoz, amit a megrendelő kért. Azt készítették el ugyanis, amit alkotni tudtak. Többé-kevésbé ez mindenki számára egyazon ikonográfiai nyelv volt. Az a fajta éles különválasztás, hogy mi keresztény és mi sem, ami egy püspök beszédében vagy egy teológiai műben jól megfogható volt, a mindennapokban másképp működött. Olyasmí nem valószínű, hogy elhangzott, hogy fúj, vidd innen, erre a képre én rá sem nézek! Együtt éltek, egy társadalomban, együtt látogatták a temetőket, egy mesteremberhez mentek, attól kért mívés munkát a keresztény, a nemkeresztény és a kettő között valahol úton levő is.

– *Egy ekkorika városban egy túlméretezett temetőhöz ráadásul kisszámú művész tartozhatott.*

– Az alkotók vándorló mesterek lehettek inkább. A Balkánon és sok más helyen hasonló síremlékeket találunk. A szerbiai Nišben a régi textilgyár alatt például a Péter-Pálhoz

kimondottan hasonló sírkamrát és abban szinte megegyező kompozíciót tártak fel. Könnyen lehet, hogy egy töről metszett a kettő, vagy legalábbis nagyon szoros kapcsolatnak kellett lennie az alkotók között.

– *Mi volt a doktori disszertáció utóélete?*

– A kutatócsoport eljött Pécsre, rendeztünk egy konferenciát 2012 májusában. Ilyen szempontból tudunk előbbre lépni, a nemzetközi térbe jobban bekerültek a sírkamrák, a téma hazai és külföldi kutatói találkoztak egymással.

– *Angliával is megmaradt a kapcsolata. Emlékszem, tavalyelőtt jelezte, hogy az adventi ünnepkör eseményeiből londoni tartózkodása miatt marad ki darab időre.*

– Kicsivel több mint négy évig éltem Londonban, nagyon jól éreztem magam, talán érthető, ha igyekszem tartani a kapcsolatot. 2019 decemberében az ott élő magyarok hívtak adventi lelki napra. Előfordult az is, hogy nyáron visszamentem helyettesíteni az angol plébániára, ahol szolgáltam. Igyekszem őrizni a barátságokat.

– *A nyelvekről kérdezem most. Olvasom, hogy beszél ógörögül.*

– Beszélni nem beszélek! Holt nyelv, így is álltak hozzá az egyetemen. A beszédre soha nem tanítottak bennünket, csak arra, hogy olvassuk, fordítsuk, értelmezzük az antik szövegeket. Filológia volt ez elsősorban.

– *És a kopt?*

– A kopt tanulására Londonban nyílt lehetőségem. Ha már mentem az ókori nyelvek vonalán, úgy éreztem, nem akkora ugrás. Legalább nem kellett megismerkednem egy új ábécével... Néhány kiegészítéssel a görög betűket használják ugyanis. Így viszonylag egyszerűbb volt a helyzet. Szimpatikus tanárnőnk volt, aki a teológiai tanszékhez tartozott, egy héten egyszer tartott foglalkozást. Jó három évet tölthettem így a kopttal.

– *Nyelvi környezetbe nem jutott el?*

– Nem, semmi ilyen szándékom vagy különös céloim nem volt vele. Egyiptomban sem jártam sosem. Éppen csak erre volt lehetőség. Belevágtam, de kicsit sem bántam meg. A csoporttársaim között volt egy jezsuita pap, aki hetven felett járt. Valamiféle munkájához volt szüksége arra, hogy a kopt nyelv menjen neki, hát bekapcsolódott ő is. Ez alázatra tanított.

– *Olvasom, talán ide kapcsolódik, hogy tagja a Magyar Patrisztikai Társaságnak.*

– Részt vettem a kecskeméti konferenciákon. Köszönhetően a bölcsészkarnek, ahol olyan kiváló professzorokkal kerültem kapcsolatba, mint Heidl György vagy Somos Róbert, akik az ókeresztény kor neves kutatói. Amikor ide jártam, Pécsen tanított még Kendeffy Gábor, aki most a Károli Gáspár Református Egyetem docense. Valamennyien nagy hatással voltak rám.

Szeretném szóba hozni: abban az időszakban voltam egyetemi hallgató, amikor a pécsi Klasszika-filológia Tanszék vezetője Karsai György volt. Ami tavaly szeptemberben történt vele, nagyon elszomorított és megviselt. Csak emlékeztetőül: a Nemzeti Színház igazgatója arról beszélt a tévében, hogy Karsai képtelen felfogni, hogy mi az a haza, a nemzet meg a kereszténység, merthogy a gondolkodása e téren „kizárólagos és kirekesztő”. Életem egyetemi szakaszában kispap voltam már. Nyilván mindenki tudta rólam ezt. Hangsúlyozni kívánom: semmilyen hátrányos megkülönböztetés nem ért emiatt. Ha Karsai György a keresztényekkel szemben valóban kirekesztő lett volna, nyugodtan elintézhette volna, hogy ne csak ötösök szerepeljenek az indexemben az öt év alatt, amíg odajártam. Többek között nála is számtalan vizsgán vagy szigorlaton kellett felelnem, de egyszer sem diszkriminált engem.

Ugyanez mutatkozott meg abban is, hogy az ókeresztény kor említett neves kutatói mind jelen voltak a tanszékünkön. Kendeffy Gáborral például Szent Ágoston *Vallomásait* olvastuk valamennyien. Ráadásul az öt év egyik legkiválóbb óráját együtt tartotta Czigliányi Zsolt, a hittudományi főiskola akkori rektora, Heidl György, Karsai György,

Kendeffy Gábor és Somos Róbert. Az ő előadásorozatuk az ókor átfogó írásértelmezését adta. Bemutatták, hogy hogyan fordultak a szövegekhez az ókori zsidók, az ókori görögök, rómaiak vagy éppen a korai keresztények. Lenyűgöző volt egységben látni azt, ami máskülönben sokszor szétszabdaltnak tűnt. Karsai egyáltalán nem zárt ki senkit. Kevés hozzá fogható korrekt emberrel és nagyszerű tanárral találkoztam az életben. A vád, ami érte, méltatlan.

– Az OTKA támogatással létrejött kutatócsoportról itt kellene szólnunk, gondolom.

– A programba a most emlegetett nagyok hívtak meg. A szakdolgozatom egy ókeresztény szerző, Chromatius aquileiai püspök és ezegeta műveivel foglalkozott. Ezzel vettem részt a munkában, tartottam előadást Kecskeméten és Budapesten is. A Nemzetközi Patrisztikus Konferencián, Oxfordban találkoztunk újra 2011-ben, ahol a mestereim előadtak, és sok más nemzetközi előadó mellett magam is.

– *Időben nagyjából itt járunk: hazatérése előtt nem sokkal* Miért van szükség a holokauszttal emléknapra? címmel közölte nagyhatású írását az egyházmegye honlapja, s vette át azután számtalan fórum, újság és internetes felület.

– „Az a társadalom, amely először csak a zsidók jogainak megnyirbálását engedte, hamar eljutott a teljes kiközösítéshez és az elpusztításhoz. És ez bizony nem áll meg a zsidóknál, előbb-utóbb mindenkire sor kerül, aki nem illik bele a képbe. Ahol az antiszemitizmus felüti a fejét, ott nemcsak a zsidók vannak veszélyben, hanem az egész társadalom, végső soron pedig az emberség”, írtam 2015-ben. Amikor visszajöttem Pécsre, részt vettem a Szent Egyed Közösség által évente szervezett megemlékező vonuláson 2016-ban, sőt egy évvel később is. A Ferences templomtól haladtunk egészen a Kossuth téri zsinagógáig, emlékezve a vészkorszak pécsi áldozataira. De aztán elment tőle a kedvem. Politikusok jelentek meg ott, fel is szólaltak, és arra használták az ünnepeséget, hogy a saját nézeteiket fejtsék ki. Bár az ügyet magát nagyon fontosnak tartanám, ez már nem felel meg az ízlésemnek.

– *Koncerten, színházban viszont rendszeresen lehet találkozni önnel.*

– Kikapcsolódní, szellemileg felfrissülni megyek. Nem anyaggyűjtés a célom, nem a jelenlét gyakorlati hasznát keresem. Egyébként a színház sokáig távoli világ volt számomra. A középiskolában inkább a komolyzenevel kerültem kapcsolatba, kispapként pedig nem toltak afelé, hogy színházban töltsen a szabadidőmet. Meg időm sem lett volna rá. Hanem, történt egyszer, 2013-ban Londonban, hogy egy pécsi pap látogatóba érkezett. Sok minden szóba került közöttünk. Mesélte, hogy Alföldi Róbert rendezésében, a Szegedi Szabadtéri Játékokon bemutatták az *István, a királyt*. S hogy neki nagyon nem tetszik. Kérdeztem, hogy ott volt-e Szegeden? *Nem*. Talán látta az RTL közvetítését? *Nem*. Akkor honnan tudja, hogy nem tetszik? *Több újságcikket is elolvastam róla* – mondta. Ez a felelet szíven ütött. Arra gondoltam, hogy ezt így nem lehet. Az a legkevesebb, hogy elmegyek, megnézem, és utána mondok valamiről véleményt.

Igen ám, de én sem tudtam volna jól véleményt formálni, mert nem ismertem a színház világát, nyelvét és gondolkodásmódját! Mintha valaki részt venne egyetlen misén, és az alapján kijelentené, hogy milyen az egyház. A King's College London belvárosában van, a környékén sok színházzal a West Enden. Az egyikben éppen Ibsentől a *Nórát* játszották. Csalogatónak kiírták, hogyha egy feldolgozását nézed meg az életben, ez legyen az. A két dolog találkozott bennem. Az, hogy a színházzal valamit kellene kezdeni, és az, hogy íme, itt a világ legjobb *Nórája*. Vettem rá jegyet.

– *Milyen volt?*

– Tényleg lenyűgöző. Megtapasztaltam, hogy a színház nagyon is lehet érdekes, és lehet vele hatni az emberekre, akár a fiatalokra is. Szólhat húsba vágó, fontos dolgokról. Ettől kezdve a színház beszippantott. Azok alatt az évek alatt, amiket Londonban töltöttem, megnéztem nyolcvan-száz előadást. Persze, nem mindegyik tetszett maradéktala-

nul, de rengeteg nagyon magas színvonalú előadást láttam. Amikor hazajöttem, már nem két újságcikkre szorultam a saját véleményem kialakításához. Láttam már annyifélet, hogy tudok mihez viszonyítani.

– *Mondja, hogy a színház hat az emberekre. Semmiképp sem vonnék párhuzamot, de az ön prédikációi is.*

– A felkészültség ritkán bosszulja meg magát. Meg sok múlik a közösségen. Nem akarom nevesíteni, de volt olyan helyem, kis falu, egy tucatszi ember, ahol vasárnap délután kettő órakor volt a mise. El lehet képzelni, hogy milyen állapotban voltak a hívek. Leszegett fejjel, szemlesütve hallgattak, mintha azt mondták volna: csak essünk túl rajta. Hiába próbálkoztam bármivel, nem voltak rá vevők. Ott az inspiráció hiányát éltem meg.

Ezzel szemben a templomunkban, ahol most ülünk, finoman fogalmazva sosincs üres ház, sem érdektelen hallgatóság. Alighanem az egyházmegyében ebben a templomban vannak a legtöbben egy vasárnap. Amikor sokan vagyunk, és nagy a csend, mert mindenki figyel, az arra sarkall, hogy amikor kiállok, próbáljak érdekesen beszélni és érvényeset mondani.

– *És az angol nyelvű mise?*

– Egyelőre szünetel. A járványhelyzet miatt felfüggesztették. Nem tudom, hogy újra indul-e valaha. Pedig egyre növekvő volt az érdeklődők köre, hiszen sok külföldről jött hallgatója van a pécsi egyetemnek. Hetente harmincöt-negyvenen jártak, karácsony táján meg még ennél is jóval többen.

Most viszont a húsvétra készülünk. Várjuk a feltámadást.

JELENKOR

magazin 2021

Röhrig Géza

regényrészlete

PRÓZA

Bán Zsófia
Darvasi László
Fodor Janka
Halász Rita
Harag Anita
Hetényi Zsuzsa
Puskás Panni
Szvoren Edina

VERS

Bertók László
Fehér Renátó
Turi Tímea

INTERJÚ

Bösze Ádám
Cseri László
Rohr Róbert
Tompa Andrea

KÜLFÖLD

Havasréti József
P. Müller Péter

JELENKOR-ELŐFIZETÉSÉRT AJÁNDÉKMAGAZIN!

Első alkalommal jelenik meg a *Jelenkor* rendhagyó, színes, 84 oldalas magazinja. A hagyományteremtés szándékával létrehozott, évente egyszer megjelenő kiadványt automatikusan postázzuk mindazok számára, akik 2021-ben egy teljes évre előfizetik szerkesztőségünkön keresztül a *Jelenkor* folyóiratot.

ZSOLNAY
KULTURÁLIS
NEGVED

10% kedvezmény pécsiéknek
a Zsolnay porcelántermékek,
étkészletek, ékszerek
és ezin áruk árából.

Pécs, Felsővámház u. 52.
Zsolnay Kulturális Negyed
Kézműves Boltok Utcája
Nyitva: kedd–vasárnap: 09.00–17.00-ig

zsolnayshop@zsn.hu • Tel: 72 500 385

www.zsolnaynegyed.hu

PÉCSI SÓR
PREMIUM LÁSER

PÉCS
& KULTÚRA
VÁROSA

KRÓNIKA

ELHUNYT FARKAS ÁRPÁD. A Kossuth-díjas költőt február 7-én, életének hetvenhetedik évében érte a halál.

*

BOLYONGÁS ITÁLIÁBAN. A Pannon Filharmonikusok február 4-én online közvetített koncertet adott a pécsi Kodály Központban Rossini, Malzat és Berlioz műveiből. Vezényelt *Vass András*, közreműködött *Murin Jaroszláv* mélyhegedűn, *Clara Dent-Bogányi* oboán és *Bogányi Bence* fagotton.

*

KURTÁG 95. Február 19-én, kilencvenötödik születésnapján hangversennyel köszöntötték Kurtág Györgyöt a Zeneaka-

démián. Az online közvetített koncerten a zeneszerző művei mellett Ligeti György és Szőllősy András alkotásai hangzottak el az Óbudai Danubia Zenekar előadásában, vezényelt és hegedűn közreműködött *Keller András*, valamint *Fenyő László* és *Perényi Miklós* csellón, *Csalog Gábor* és *Várjon Dénes* zongorán.

*

ERDŐDY EDIT-DÍJ. Az Irodalomtudományi Intézet Modern Magyar Irodalmi Osztálya által alapított díjat idén *Csehly Zoltán* nyerte el *Arctalanság, arcadás, arcrongálás. Önláttatási stratégiák és diszkurzusretorikák kisebbségi kontextusban* című könyvéért.

Szerzőink

Závada Pál (1954) – író, szociológus, Budapesten él.

Fekete Vince (1965) – költő, szerkesztő, Budapesten és Kézdiszentkereszten él.

Mesterházi Mónika (1967) – költő, műfordító, Budapesten él.

Szalay Zoltán (1985) – író, kritikus, Pozsonyban él.

Róhrig Eszter – író, Budapesten él.

Nagy Gerzson – könyvvizsgáló, író, Budapesten él.

Vörös István (1964) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Rékai Anett (1999) – költő, Budapesten él.

Toroczkay András (1981) – költő, író, Budapesten él.

Méhes Károly (1965) – író, költő, Pécsen él.

András László (1966) – költő, író, Piliscsabán él.

Babiczy Tibor (1980) – költő, Budapesten él.

Alekszandr Puskin (1799–1837) – orosz költő, író.

Soproni András (1942) – műfordító, Budapesten él.

Halasi Zoltán (1954) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Pilinszky János (1921–1981) – költő, író, esszéista.

Bende József (1968) – irodalomtörténész, műfordító, a *Vigilia* munkatársa, Budapesten él.

Bíró-Balogh Tamás (1975) – író, irodalomtörténész, Szegeden él.

Erich Fried (1921–1988) – osztrák költő, műfordító.

Weiss János (1957) – filozófiatörténész, kritikus, Pécsen és Szűrön él.

Balajthy Ágnes (1987) – kritikus, irodalomtörténész, Debrecenben él.

Szénási Zoltán (1975) – irodalomtörténész, kritikus, az MTA BTK ITI tudományos munkatársa, az *Új Forrás* szerkesztője, Tatabányán él.

Domsa Zsófia (1975) – irodalomtörténész, fordító, az ELTE Skandinavisztika Tanszék oktatója, Budapesten él.

Thomka Beáta (1949) – irodalomtörténész, kritikus, Pécsen él.

Gyürky Katalin (1976) – kritikus, műfordító, Debrecenben él.

Csigi Péter (1984) – teológus, patrisztikus, káplán, Pécsen él.

Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Pécsen él.

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSÉTT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7–8. – Líra Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – Kimé-
ra Antikvárium, Váradi Antal u. 5.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrássy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13. –
Babérliget Könyvesbolt, 1073 Bp., Kertész u. 29

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:
Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota

Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt
Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

990,- Ft

JELENKOR

